

Komunikacja i Media

Anita Filipczak-Białkowska

Od prawicy do lewicy

Struktura ideologiczna
polskich partii politycznych
w latach 2015–2017

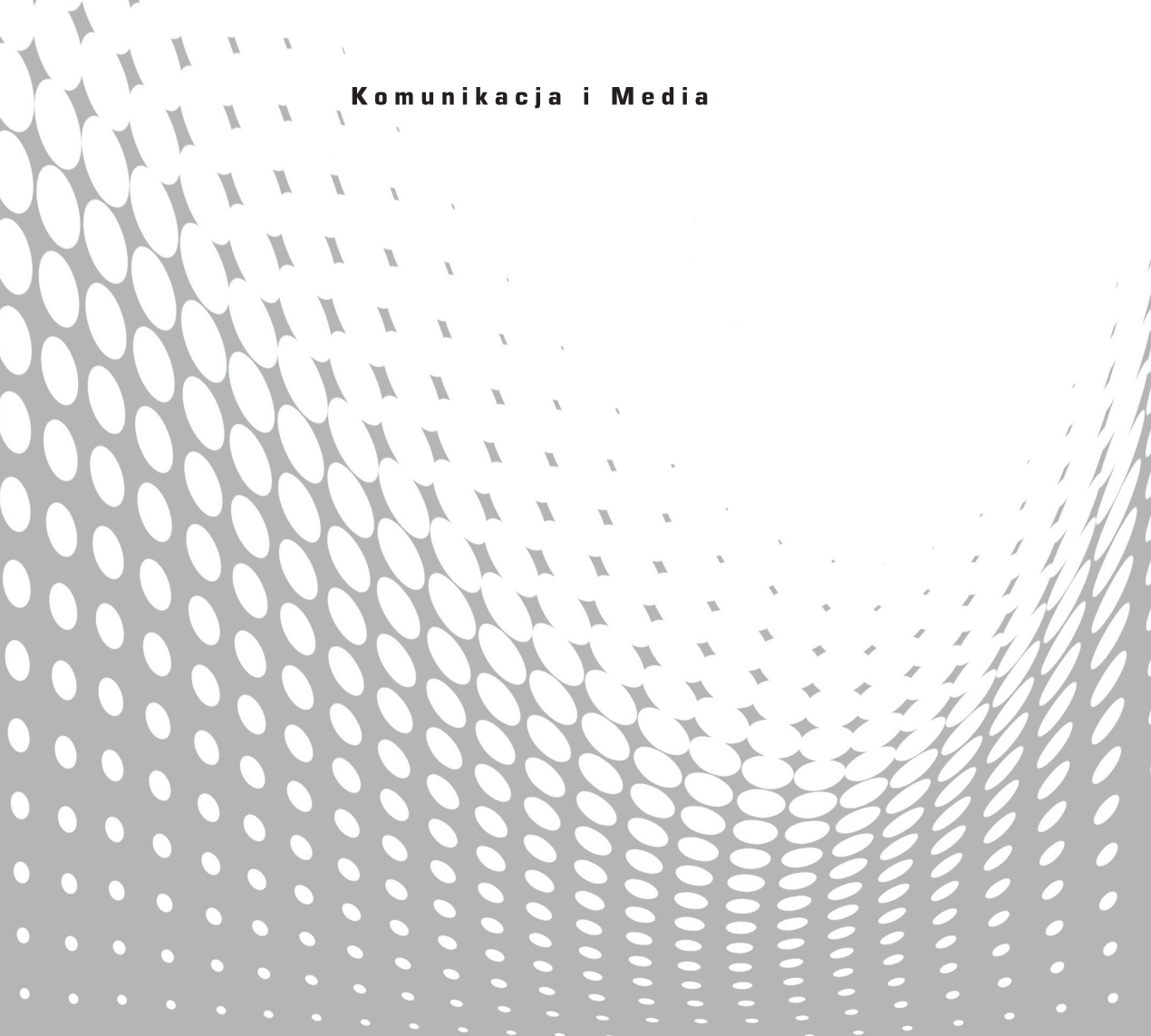
**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

Od prawicy do lewicy

Struktura ideologiczna
polskich partii politycznych
w latach 2015–2017

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Komunikacja i Media

Anita Filipczak-Białkowska

Od prawicy do lewicy

Struktura ideologiczna
polskich partii politycznych
w latach 2015–2017

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2021

Anita Filipczak-Białkowska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Elżbieta Laskowska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Oleg Aleksejczuk

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzczuk

PROJEKT OKŁADKI

krzysztof de mianiuk

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/szefel

Publikacja sfinansowana w ramach dotacji na zadania służące rozwojowi
młodych naukowców i doktorantów

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego

© Copyright by Anita Filipczak-Białkowska, Łódź 2021

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2021

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09676.19.0.M

Ark. wyd. 9,5; ark. druk. 11,875

ISBN 978-83-8220-319-6

e-ISBN 978-83-8220-320-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
1. Ideologia. Prawica i lewica	13
1.1. Ideologia, orientacja ideologiczna, myślenie polityczne	13
1.2. Lewica i prawica – ustalenia teoretyczne	15
1.3. Podział lewica-prawica w Polsce	22
1.4. Lewicowość i prawicowość a struktura społeczeństwa	24
1.5. Kto to „lewica”? Kto to „prawica”?	25
1.6. Lewica i prawica w polskim parlamencie w VIII kadencji Sejmu (okres 2015–2017)	29
2. Analiza dyskursu ideologicznego	31
2.1. Od systemu języka do działania komunikacyjnego	32
2.2. Akty mowy w gramatyce komunikacyjnej	34
2.3. Od koncentracji na tekście jako gotowym dziele do procesualności tekstu	37
2.4. Od socjolingwistyki do krytycznej analizy dyskursu	41
2.5. Analiza zawartości	46
3. Hipotezy i metoda badawcza	53
3.1. Hipotezy	53
3.2. Charakterystyka materiału badawczego	54
3.3. Normalizacja materiału badawczego	57
3.4. Metoda badawcza – schemat ogólny	58
3.5. Metoda badawcza – opis szczegółowy	59
3.6. Ograniczenia metody	65
4. Koncepcja znaczników ideologicznych	69
4.1. Operacjonalizacja założeń ideologicznych	69
4.2. Znaczniki ideologiczne – ujęcie kategoryjne	70
4.3. Znaczniki ideologiczne a oś lewica-prawica	71
5. Analiza lingwistyczna	77
5.1. Analiza paradygmatyczna	78
5.2. Analiza syntagmatyczna	79

6. Profile ideologiczne klubów parlamentarnych	81
6.1. Orientacja ideologiczna partii Prawo i Sprawiedliwość	81
6.1.1. Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość	82
6.1.2. Socjalizm w orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość	88
6.1.3. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość	90
6.1.4. Profil ideologiczny partii Prawo i Sprawiedliwość	93
6.2. Orientacja ideologiczna partii Platforma Obywatelska	95
6.2.1. Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska	97
6.2.2. Socjalizm w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska	100
6.2.3. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska	101
6.2.4. Profil ideologiczny partii Platforma Obywatelska	106
6.3. Orientacja ideologiczna partii Kukiz15	108
6.3.1. Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii Kukiz15 ..	109
6.3.2. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Kukiz15	115
6.3.3. Profil ideologiczny partii Kukiz15	121
6.4. Orientacja ideologiczna partii Nowoczesna	124
6.4.1. Konserwatyzm w bazie ideologicznej partii Nowoczesna ..	125
6.4.2. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Nowoczesna ..	127
6.4.3. Profil ideologiczny partii Nowoczesna	136
6.5. Orientacja ideologiczna partii Polskie Stronnictwo Ludowe	138
6.5.1. Konserwatyzm w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe	139
6.5.2. Socjalizm w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe	143
6.5.3. Liberalizm w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe	144
6.5.4. Profil ideologiczny partii Polskie Stronnictwo Ludowe ...	148
7. Lewicowość i prawicowość polskich partii politycznych	151
7.1. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Prawo i Sprawiedliwość	152
7.2. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Platforma Obywatelska	154
7.3. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Kukiz15	155

7.4. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Nowoczesna	157
7.5. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Polskie Stronnictwo Ludowe	159
Wnioski	163
Bibliografia	171
Aneks 1. Wykaz debat parlamentarnych zawartych w bazie materiałowej ..	175
Aneks 2. Znaczniki ideologiczne konserwatyzmu, socjalizmu i liberalizmu	177
Aneks 3. Dychotomiczny schemat lewicy i prawicy w wymiarze ideologiczno-doktrynalnym	185

WSTĘP

Dyskurs polityczny, szczególnie w swej odmianie parlamentarnej, nie należy do tematów, które spotykają się z zainteresowaniem szerokiej publiczności. Rozmówca, który nieopatrznie zagadnie mnie o to, czym zajmuję się naukowo, najczęściej nie jest w stanie ukryć swojego zdziwienia, braku zrozumienia, niewiary w sensowność prowadzenia podobnych badań. Dlatego, aby nie narażać także Czytelnika na podobne zaskoczenie, tytuł książki sformułowany został w sposób niepozostawiający wątpliwości co do jej zawartości. Mimo to, coś skłoniło Czytelnika, aby po nią sięgnąć, a powody te muszą być na tyle ważne, że nadal czyta te słowa. Niezmiernie ciekawym byłoby poznać tę motywację, tymczasem jednak przedstawię cele, jakie realizuję w opracowaniu, aby Czytelnik mógł ustalić, czy korespondują one z Jego zamierzeniami.

Głównym celem niniejszej monografii jest diagnoza stanu zróżnicowania ideologicznego w polskim dyskursie parlamentarnym w latach 2015–2017 ujęta z perspektywy komunikacyjnej. Zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej (art. 11) polski system parlamentarny powinien cechować pluralizm polityczny – poszczególne grupy społeczne, przejawiające określone systemy wartości, powinny mieć swoje reprezentacje w organach ustawodawczych. Tymczasem we wskazanym okresie komentatorzy polskiej przestrzeni społeczno-politycznej dostrzegali obniżenie poziomu dyferencjacji ideologicznej w programach i działaniach partii politycznych. W ich opinii zatarcie ulegał nawet podział na ugrupowania tradycyjnie związane z lewicą i tradycyjnie związane z prawicą. Dyskurs społeczno-polityczny tego czasu charakteryzowały komentarze publicystów, wątpliwości wyborców, a nawet wypowiedzi autorytetów politycznych sugerujące zasadnicze przesunięcia w ramach poglądów partii politycznych w stosunku do zwykle zajmowanych przez nie pozycji. Duże zamieszanie wywołała wypowiedź Leszka Balcerowicza dla gazety „Rzeczpospolita”, w której określił on partię Prawo i Sprawiedliwość mianem „największej lewicy w Polsce” (por. *Leszek Balcerowicz w „Rzeczpospolitej” o PiS: „Największa lewica w Polsce”, 2015*). Podstawą do takiej oceny były dla Balcerowicza wysuwane przez Prawo i Sprawiedliwość propozycje dokonania „polonizacji” banków czy wprowadzenia wysokich podatków dla najzamożniejszych obywateli państwa, szeroko komentowano w społeczeństwie także deklarowane przez PiS rozszerzenie polityki socjalnej (szczególnie wprowadzenie świadczenia „500+”). Działania te interpretowane były jako przesłanki coraz silniejszego utożsamiania się tej partii z poglądami lewicowymi. Jednocześnie stawianie sprawy w ten sposób było sprzeczne nie tylko z jej

historią, ale również z nadal podtrzymywaną pravicową autoidentyfikacją. Ta niejasna sytuacja była dla mnie inspiracją do podjęcia badania, którego przebieg i efekty referuję dalej. Miało ono doprowadzić do ustalenia, czy poglądy manifestowane w wypowiedziach polityków identyfikujących się z lewicą bądź prawicą będą spójne z teoretycznymi założeniami konstytuującymi ten podział.

Kolejnym, ale nie mniej ważnym celem, do zrealizowania którego zmierzałam, było potwierdzenie użyteczności opracowanej przeze mnie metody badawczej. Po raz pierwszy zaproponowałam ją w książce pt. *Mechanizmy manifestowania orientacji ideologicznej w dyskursie politycznym* (2018). Tam również została wykorzystana do badania dyskursu parlamentarnego. Metoda ta pozwala ustalić orientację ideologiczną wybranego podmiotu (jednostkowego lub zbiorowego), czyli rozpoznać, jakie konkretnie sądy (pochodzące zwykle z różnych ideologii) zostały przez niego zinternalizowane, innymi słowy: z jakimi przekonaniem ów podmiot się identyfikuje. Służą do tego tabele znaczników ideologicznych. Przekonania tworzące orientację ideologiczną mają istotne znaczenie, ponieważ regulują procesy myślowe, a przez to wpływają na dokonywane oceny i podejmowane decyzje.

Wykorzystana w badaniu metoda opiera się na założeniach gramatyki komunikacyjnej Aleksego Awdiejewa i Grażyny Habrajskiej. Punktem wyjścia jest systematyczna analiza środków językowych, a jej rezultatem – zebranie kolekcji sądów aksjologicznych leżących u podstaw treści wygłaszanych przez badany podmiot, czyli ustalenie jego bazy ideologicznej. Zaobserwowane w wypowiedziach sądy porównuje się następnie z ideami wskazanymi we wzorcowym, teoretycznym opisie ideologii – te z nich, które charakteryzuje ekwiwalencja wyrażanego sensu do wartości kanonicznych, traktowane są jako wyraz danej ideologii.

W prezentowanym modelu badania propozycja Awdiejewa i Habrajskiej została rozszerzona o opracowaną przeze mnie koncepcję znaczników ideologicznych, w której obszernie opisy poszczególnych aspektów ideologii zastąpione zostają krótkim hasłem. Podobnie jak w informatyce „znacznik” jest słowem kluczowym, frazą przypisaną do pewnego fragmentu informacji, tak w opisywanym narzędziu za określonym znacznikiem ideologicznym kryje się pewna własność wybranego systemu poglądów. Znaczniki wyrażają główne założenia ideologii. Partie funkcjonujące na polskiej scenie politycznej kwalifikowane są i same określają się pod względem orientacji ideologicznej jako partie konserwatywne, liberalne bądź socjalistyczne (i różne ich kombinacje, por. Awdiejew 2008: 68), dlatego swoją uwagę skoncentrowałam na odniesieniach do tych trzech ideologii. Model można jednak rozbudowywać.

Koncepcja znaczników ideologicznych pozwoliła przekroczyć ograniczenia właściwe dla obszaru dociekań *stricte* językoznawczych, a jednocześnie wykorzystać ich ogromną wartość – systematyczność i rzetelność uzyskanych danych. Takie podstawy rozważań na temat przestrzeni społeczno-politycznej powodują, że kierowany pod adresem analizy dyskursu zarzut powierzchowności i wybiórczości dociekań stał się bezpodstawny. Także badania przedstawione we wspo-

mnianej publikacji z 2018 roku dostarczyły wyników, które pozwoliły pozytywnie ocenić potencjał metody w zakresie badania dyskursu parlamentarnego (zbadalam wówczas debaty parlamentarne z okresu tzw. IV RP, czyli lat 2005–2007). Należało natomiast sprawdzić, czy metoda ta będzie działać również w odniesieniu do innego materiału badawczego – rodzajowo tożsamego, ale o innej zawartości treściowej.

Referowane w niniejszej monografii drugie badanie miało w znacznej mierze charakter replikacyjny. Zastosowałam replikację konceptualną, tzn. wprowadziłam pewne zmiany do pierwotnego modelu badania – udoskonaliłam narzędzie oparte na koncepcji znaczników ideologicznych, aby możliwe było ustalenie struktury ideologicznej partii identyfikowanych jako lewicowe i prawicowe. Wprowadzone zmiany pozwoliły uzyskać bardziej precyzyjne wyniki, a także rozszerzyć możliwości zastosowania metody: teraz na podstawie działań werbalnych przedstawicieli partii możliwe jest także ustalenie pozycji podmiotu politycznego na osi lewica-prawica (przy zastosowaniu wcześniejszej wersji badania ustalenie tej pozycji byłoby niemożliwe).

W trakcie lektury Czytelnik zapewne dostrzeże, że drugi z celów, tj. weryfikacja metody badawczej, rzutuje na konstrukcję treści w opracowaniu – tekst zawiera uwagi dotyczące trudności badawczych, referuję w nim swoje wątpliwości i rozterki. Nie jest to zgodne z przyjętym zwyczajem podawania do publikacji opisu tylko tych działań, które zakończyły się sukcesem, kiedy trudności napotykanne w trakcie procesu badawczego przestają mieć znaczenie. Zawarte tutaj komentarze uznałam jednak za ważne, mogą bowiem posłużyć jako przesłanka do zrozumienia podjętych przeze mnie decyzji badawczych. Z drugiej strony – mogą pomóc dostrzec usterki w przyjętych przeze mnie założeniach i procedurach, co z kolei może doprowadzić do ich korekty w opracowaniach kolejnych badaczy i rozwiązania problemów, które ja postrzegam jako niemożliwe do usunięcia w przyjętym modelu analitycznym.

Pozostaje jeszcze jedna kwestia związana z zawartością niniejszej pracy. Sytuacja prezentowania powtórnego badania tego samego zjawiska prowadzi do licznych dylematów w zakresie redakcji tekstu. Niezwykle trudno ustrzec się przed powielaniem treści pierwotnego opracowania, jednocześnie zachowując troskę o zrozumiałość bieżącego wywodu i jego logiczną przejrzystość. Niektóre kwestie wymagały powtórzenia ustaleń poczynionych w publikacji *Manifestowanie orientacji ideologicznej w dyskursie politycznym*, tak jak np. przyjęte założenia, definicje. Jednak tam, gdzie dostrzegałam taką szansę, podejmowałam starania o rozszerzenie perspektywy oglądu zjawisk. Zabiegi te prowadziłam z nadzieją, że pomimo w pewnej części replikacyjnego charakteru prezentowanych tu badań, Czytelnik z zainteresowaniem odda się lekturze, uzyskując także satysfakcję poznawczą.

ROZDZIAŁ 1

IDEOLOGIA. PRAWICA I LEWICA

1.1. Ideologia, orientacja ideologiczna, myślenie polityczne

Ideologia to główne zagadnienie, jakiemu poświęcona została niniejsza monografia. Inspiracją do zwrócenia uwagi na ten obszar były ustalenia poczynione na gruncie Krytycznej Analizy Dyskursu. Dla badaczy z nurtu KAD główny przedmiot eksploracji stanowią oddziaływania dyskursów na konfigurację życia społecznego oraz fizyczne czy materialne warunki życia człowieka. Przyjmują oni, że zmiany szeroko pojętych instytucji społecznych są pochodną procesów komunikacji i w konsekwencji procesy komunikacyjne traktują jako czynnik warunkujący kształt tych instytucji. Dostrzegają także zjawisko ścierania się różnych dyskursów w przestrzeni publicznej i rzutowanie tego procesu na organizację władzy. Język wiąże zatem z ideologią: przyjmują, że działania komunikacyjne jednostek, a także organizacji społecznych i politycznych ujawniają ideologiczne założenia, jakimi kierują się te podmioty, a w zasadzie – co bliższe spojrzeniu Krytycznej Analizy Dyskursu – jakie kierują tymi podmiotami. Ustalenia te sprawiają, że badania z zakresu ideologii stanowią ciekawy obszar eksploracyjny: łączą one problemy typowe dla językoznawstwa z dociekaniem na temat postaw i wpływu społecznego. Właściwej perspektywy, pozwalającej spojrzeć na zagadnienie ideologii szeroko, z przełamaniem ograniczeń obowiązujących w poszczególnych dyscyplinach, dostarcza zatem interdyscyplinarna nauka o komunikowaniu.

Ideologia to

mniej lub bardziej spójny zbiór idei, stanowiący podstawę zorganizowanego działania politycznego, bez względu na to, czy zmierza ono do zachowania, przekształcenia czy obalenia istniejącego systemu sprawowania władzy. Zatem wszystkie ideologie (a) dostarczają obrazu istniejącego porządku, zazwyczaj w formie obrazu świata, (b) lansują model pożądanej przyszłości, wizję dobrego społeczeństwa, a także (c) wyjaśniają, w jaki sposób zmiana polityczna może się dokonać – czyli jak przejść z (a) do (c) (Heywood 2008: 25).

W tym ujęciu ideologia stanowi pewien konstrukt teoretyczny, jest kompleksem poglądów na różne aspekty życia, stanowiącym abstrakcyjną wizję społeczeństwa idealnego.

Z perspektywy problematyki poruszonej w tym opracowaniu warto spojrzeć na ideologię od strony funkcji, jakie pełni wobec uczestników (aktorów i obserwatorów) procesów politycznych. Podmioty działające w przestrzeni politycznej proponują różne wizje (ich zdaniem) optymalnego porządku społeczno-politycznego, który deklarują wprowadzić w życie po uzyskaniu władzy. W ten sposób ideologia może być czynnikiem realnie wpływającym na kształt życia konkretnego społeczeństwa:

Idee polityczne nie są jedynie [...] biernym odbiciem nabytych interesów czy osobistych ambicji, ale mają także potencjał do inspirowania i kierowania działalnością polityczną jako taką, a zatem mogą kształtować życie materialne. Jednocześnie idee polityczne nie powstają w próżni [...]. Wszystkie one są kształtowane przez warunki społeczne i historyczne, w których się rozwijają, a także przez ambicje polityczne, którym służą. Mówiąc wprost: teoria i praktyka polityczna są ze sobą nierozzerwalnie związane. Każdy sposób wyjaśniania życia politycznego, jeśli ma być zrównoważony i przekonujący, musi zatem wziąć pod uwagę nieustanne wzajemne oddziaływanie na siebie idei i ideologii, z jednej strony, oraz sił historycznych, z drugiej (Heywood 2008: 16–17).

Inna funkcja ideologii polega na tym, że może ona działać jak filtr i wpływać na sposób oglądu życia społecznego przez jednostki i grupy. Obserwowanie uczestników dyskursu społeczno-politycznego potwierdza konstatację Andrew Heywooda (2008), który twierdzi, że ludzie nie postrzegają świata obiektywnie, takim, jakim on jest, ale widzą go raczej takim, jakim oczekują, że będzie. Ideologia dostarcza perspektywy, dzięki której ludzie rozumieją i wyjaśniają świat (por. także uwagi Michaela Fleischera, który twierdzi, że „ideologia to jeden z wielu globalnych schematów interpretacji świata”, Fleischer 2008: 97). Posiadane przekonania, opinie i założenia kształtują obraz rzeczywistości, powodują, że pewne zdarzenia zostają dostrzeżone przez jednostkę, inne pominięte jako nieistotne. Różnice ideologiczne sprawiają, że występujące w społeczeństwie zjawiska oceniane są przez jego członków i obserwatorów w różny sposób, wywołują w nich różne emocje i prowadzą do podejmowania różnych decyzji.

Ideologiczne przekonania konkretnych podmiotów uczestniczących w sposób czynny bądź bierny w życiu społeczno-politycznym poszczególnych społeczeństw wyrażają się w ich działaniach (komunikacyjnych, administracyjnych i innych). Zwykle nie są one ortodoksyjnym zastosowaniem założeń jednej ideologii, ale stanowią konglomerat poglądów zaczerpniętych z różnych systemów. Na ich określenie przyjmuje się tutaj termin orientacja ideologiczna.

Orientacja ideologiczna jest właściwa dla indywidualnego podmiotu (rozumianego zarówno jako jednostka, jak i organizacja), uczestniczącego w życiu społeczno-politycznym. Jest to zbiór postaw tego podmiotu wobec obiektów, funkcjonujących w przestrzeni społeczno-politycznej, tworzący właściwą dla niego intelektualną mapę tej przestrzeni. W związku z tym, że postawy mogą ulegać

zmianom, również orientacja ideologiczna może ewoluować. Orientacja ideologiczna podmiotu wyraża się poprzez jego działalność w przestrzeni społecznej i politycznej.

Myślenie polityczne to sfera, w której ujawnia się orientacja ideologiczna. Jest ono definiowane jako

procesy myślowe odnoszące się do polityki czy szerzej, do społecznej sfery życia. Przejawami myślenia politycznego [...] są różnego rodzaju sądy, reprezentacje poznawcze (czyli potoczna wiedza o rzeczywistości politycznej), a także decyzje [...]. Sądy te mogą mieć charakter diagnostyczny („co się dzieje”, „z czym to się wiąże”, „kto na tym traci, a kto korzysta”), wyjaśniający („dlaczego”, „po co”, „kto jest za to odpowiedzialny”), prognostyczny („co i jak się zmieni”, „jak to długo będzie trwało”), oceniający („dobre”, „złe” oraz „ważne”, „nieważne”), a także normatywny, czyli dotyczący tego, „jak być powinno” (zob. Skarżyńska 2005: 25).

Powstają one na podstawie przyjętych przez jednostkę założeń, czyli jej orientacji ideologicznej. W sytuacji idealnej podejmowane przez jednostkę działania w przestrzeni społeczno-politycznej są konsekwencją jej myślenia politycznego.

Więcej na temat rozumienia ideologii i pojęć z nią związanych przeczytać można w książce pt. *Mechanizmy manifestowania orientacji ideologicznej w dyskursie politycznym* (Filipczak-Białkowska 2018).

1.2. Lewica i prawica – ustalenia teoretyczne

Koncepcja podziału sceny politycznej na lewicę i prawicę wymaga szerszego omówienia. Podtrzymanie tego rozróżnienia wydaje się nastroczać coraz większych trudności. Badacze zagadnienia nie są zgodni: jedni postulują odrzucenie podziału jako mylącego i nieznajdującego odzwierciedlenia w rzeczywistości politycznej, inni natomiast – zachowują go i kwalifikują jako nadal użyteczny. Drugie stanowisko wydaje się bardziej przekonujące. Za aktualnością podziału przemawia fakt, że odniesienia do osi lewica-prawica są nadal stosowane przez komentatorów życia politycznego, stanowią także wygodną platformę, która pozwala obywatelom umiejscowić swoje poglądy. Określenia te w dyskursie społeczno-politycznym często wykorzystuje się jako etykietkę dla nazwania w sposób ogólny poglądów podmiotów politycznych (głównie partii, czasem także indywidualnych polityków). Ma ona moc nobilitowania określonego nią podmiotu (często w tej funkcji stosowana jest jako autodefinicja) lub stygmatyzowania przeciwnika. Takie stanowisko podziela m.in. Stanisław Gebethner, który chce traktować lewicowość i prawicowość przede wszystkim jako cechy przypisywane sobie przez ugrupowania lub epitety nadawane przez ich przeciwników politycznych (por. Godlewski 2008: 19; Lipiński 2016: 56). Wydaje się jednak, że diada lewica-prawica kryje głębszą treść.

Historia powstania podziału na lewicę i prawicę przywoływana jest niemal w każdym opracowaniu dotyczącym tej problematyki, tu – dla porządku – zostanie tylko krótko opisana. Geneza zjawiska sięga czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej, kiedy przedstawiciele różnych stanów społecznych i klas zajmowali miejsca w ustalonych częściach sali obrad: po lewej stronie zasiadali deputowani reprezentujący mieszczaństwo, optujący za przeprowadzeniem reform społeczno-gospodarczych, po prawej zaś – delegaci arystokracji i duchowieństwa, dążący do zachowania dotychczas panującego porządku. W wyniku tamtych wydarzeń przyjęło się tradycyjnie wiązać lewicę z działaniami reformatorskimi, z postulatami radykalnych nieraz zmian, prawicę natomiast z ruchem zachowawczym, konserwatywnym. Podział ten i wynikające z niego konotacje zachował się przez dziesięciolecia, nawet dziś w parlamentach wielu krajów Europy Zachodniej utrzymuje się podobna lokalizacja ugrupowań (tak jest np. w Wielkiej Brytanii, w Niemczech). Podobnie w polskim parlamencie obowiązuje zasada, która reguluje tę kwestię: członkowie partii identyfikujących się z poglądami lewicowymi zasiadają po lewej stronie sali, a ci o prawicowych poglądach – po prawej. Zasada ta nie jest usankcjonowana prawnie, ale respektuje się ją na mocy tradycji (informacja ta uzyskana została podczas rozmowy telefonicznej z przedstawicielem Kancelarii Sejmu RP). Podział sceny politycznej na lewicę i prawicę w Polsce i krajach Europy Środkowo-Wschodniej jest jednak nieco bardziej skomplikowany niż w innych europejskich państwach, dlatego w dalszej części rozdziału zostanie omówiony szerzej.

Relatywny charakter pojęć „lewica” i „prawica”, ich zmieniające się znaczenie w zależności od czasu i warunków politycznych, w jakich się pojawiają, oraz zjawisko swoistej konwergencji doktryn lewicowej i prawicowej sprawiają, że w literaturze przedmiotu pojawiają się postulaty porzucenia tej tradycyjnej diady jako mylącej i nieadekwatnej do opisu rzeczywistości:

Lewica i prawica to dwa pojęcia antonimicznie zależne używane od ponad dwustu lat w celu określenia sprzeczności między siłami społecznymi działającymi na scenie politycznej. [...] Pojęcia te wzajemnie się wykluczają, ale i wyczerpują uniwersum poglądów i zachowań politycznych. Żadna doktryna i żaden ruch społeczny nie mogą być zarazem lewicowe i prawicowe. Wyczerpujący sens tych pojęć oznacza, że dychotomia lewicy i prawicy w pełni obejmuje i opisuje scenę polityczną (Godlewski 2008: 15),

zatem możliwość wskazania podmiotów politycznych, które przejawiają jednocześnie cechy lewicowe i prawicowe ma być argumentem za koniecznością odrzucenia tego tradycyjnego podziału jako nieprzydatnego do opisu naukowego. Zwolennicy tego stanowiska przeciwstawienie lewicy i prawicy postrzegają jako zbyt uproszczenie rzeczywistości politycznej, które może prowadzić do artefaktów. Przewiduje się, że efekt ten może być spowodowany zanikiem wartości deskryptywnej pojęć i ich walorów heurystycznych (por. Godlewski 2008: 17).

Zarzucaną powierzchowność diady próbowano w analizach dyskursu społeczno-politycznego przewyciężyć, wprowadzając gradualności skali – rozbudowano oś lewica-prawica przez dodanie kolejnych punktów. Wyodrębniono przestrzeń pośrednią, zwaną centrum. W ten sposób diada przekształciła się w triadę. Z kolei stopniowe rozszerzanie się centrum wymagało uwzględnienia w jego obrębie stopni pośrednich, trafniej charakteryzujących aktualny stan sceny politycznej. Opierając się na tej zasadzie, wyróżniono lewicę umiarkowaną, która skłaniać się miała ku centrum, czyli centrolewicę, oraz jej opozycję po prawej stronie, czyli centroprawicę. Rozwiązanie to nie sprostало skomplikowaniu współczesnych systemów partyjnych, bowiem lewica i prawica ulegają także tendencjom radykalnym, co sprawia, że pojawią się lewica skrajna i prawica skrajna, i tak triada zamienia się w pentadę (por. Godlewski 2008: 18). Tak silne rozmycie pierwotnej dychotomii nasila problemy interpretacyjne. Dążąc do precyzji opisu, wprowadzono podziały o większym jeszcze poziomie szczegółowości, opierając się na różnorodnych wyznacznikach. Tak na przykład Roger Eatwell (zob. Eatwell 1992) przedstawił koncepcję, w której wyszedł z założenia, że niemożliwe jest stworzenie konstruktów prawicy w ujęciu esencjonalnym i zaproponował pięć prawicowych stylów myślenia: styl prawicy reakcyjnej, prawicy umiarkowanej, prawicy radykalnej, prawicy ekstremalnej oraz tzw. Nowej Prawicy. Podobnie pięć odmian prawicy zaproponował Jacek Bartyzel (2013), wyróżniając: prawicę tradycjonalistyczną i legitymistyczną, prawicę konserwatywną, prawicę liberalną, prawicę narodowo-radykalną oraz Nową Prawicę. Choć rozdrobnione klasyfikacje wydają się niepraktyczne, to znajdują nieraz zastosowanie w badaniach wykorzystujących analizę językową, pozwalając na bardziej precyzyjne wyróżnienie cech dystynktywnych określonej grupy (np. Pielużek 2017; *nota bene*, autor nie wskazuje tych cech ideologicznych, które pozwalają odróżnić badaną przez niego grupę od innych pokrewnych, bazuje jedynie na mocy zastosowanej nazwy).

Uproszczający rzeczywistość podział na lewicę i prawicę bywa także oceniany jako zaleta. Ludzki umysł ma skłonność do symplifikowania skomplikowanego świata, w czym bardzo pomaga ograniczenie wielowymiarowej polityki do lewicowo-prawicowej dychotomii (Kwiatkowska, Cześnik, Żerkowska-Balas, Stanley 2016). Tak pojmowane lewica i prawica to symboliczne generalizacje, do których można odnosić wiele fenomenów politycznych, również nowych obiektów pojawiających się na scenie politycznej:

Jednostka, aby zapewnić sobie orientację i uwieńczony powodzeniem udział w społecznej komunikacji, nie musi opanować wszystkich potencjalnych znaczeń ideologii; wystarczy, że wybierze pewne elementy z tego kulturowo predeterminowanego zasobu znaczeń i te wybrane znaczenia prawidłowo odniesie do biegunów lewicowo-prawicowego wymiaru (Fuchs, Klingemann 1990: 207; tłum. za Lipiński 2016: 65).

Połączenie poglądów obywatela z jedną spośród tych kategorii upraszcza sposób patrzenia na problemy społeczne, polityczne i kulturowe, których zrozumienie wymaga często znacznego zaawansowania intelektualnego. Dieter Fuchs i Hans-Dieter Klingemann zauważają, że użyteczność dwuelementowego modelu lewica-prawica uwidacznia się podczas badań masowych – większość ankietowanych potrafi określić swoje poglądy na tej binarnej skali, mimo że tylko niewielki odsetek społeczeństwa posiada ukształtowane, rozbudowane i ideologicznie spójne poglądy polityczne, które dałyby się scharakteryzować jako wyłącznie lewicowe lub prawicowe. Jak jednak wykazuje praktyka, te deklaratywne opinie okazują się dobrym predyktorem późniejszych zachowań wyborczych (por. Godlewski 2008: 20–21; Lipiński 2016: 62).

Trwałość dychotomii lewica-prawica może wynikać z jej powiązania z kondycją ludzkiej psychiki. Krystyna Skarżyńska szeroko omówiła psychologiczne podstawy podziału na lewicę i prawicę (por. Skarżyńska 2005). Jedną z teorii szczególnie ważnych dla omawianego zagadnienia jest jej zdaniem teoria skryptów afektywnych Silvana Tomkinsa (zob. Skarżyńska 2005: 63–65). W koncepcji tej przyjmuje się, że orientacja lewicowa i prawicowa bazują na przekonaniach dotyczących natury świata i sposobu jego poznawania. Na identyfikację z określoną orientacją mają wpływ preferowane przez jednostki style przeżywania, określane jako skrypty afektywne. Są to stałe tendencje do wzbudzania, przeżywania i dostrzegania u innych uczuć pozytywnych lub negatywnych, określane analogicznie – skryptem pozytywnym i skryptem negatywnym. Skrypty te leżą u podstaw ideologii humanistycznej, wiązanej przez Tomkinsa z lewicą oraz ideologii normatywnej, będącej podstawą tendencji prawicowych. Szczegółowo wpływ skryptów afektywnych na orientację ideologiczną prezentuje tabela 1.

Pozostając w obszarze teorii psychologicznych, warto przywołać koncepcję opracowaną na gruncie psychologii języka, w myśl której

u podłoża trwałości dychotomicznego podziału tkwi sam język, składający się z binarnych opozycji i w taki sposób określający sposób myślenia ludzi. Jak pisał L. Kołakowski: „myślenie ludzkie jest nałogowo «strukturalistyczne» [...] Znaczy to, że rozumieć cokolwiek potrafimy tylko ze względu na pary opozycyjne, których jakoś rozumiana jest członem; inaczej, że rozumiemy tylko przez kontrast, tylko wtedy, gdy umiemy zrozumieć to, co jest rozumianego nieobecnością; że przedmiot jawi się tylko na tle świata, którym nie jest. Akt rozpoznawania lub identyfikacji rzeczy jest jednoczesny z ruchem myśli trafiającym w to, czym rzecz rozpoznawana nie jest [...]” (Lipiński 2016: 62).

Ta idea odpowiada rozpowszechnionej koncepcji, traktującej politykę jako utrwaloną relację przyjaciel-nieprzyjaciel. Uznając ten podział za podstawę dychotomii lewica-prawica można uznać, że pozytywne czy negatywne wartości przypisane jednej grupie świadczą o preferowaniu odwrotnych wartości w drugiej.

Tabela 1. Teoria skryptów afektywnych

Skrypt pozytywny	Skrypt negatywny
tendencja do wzbudzania, przeżywania i dostrzegania u innych uczuć pozytywnych	tendencja do wzbudzania, przeżywania i dostrzegania u innych uczuć negatywnych
łatwość przeżywania i wyrażania radości, zadowolenia, wdzięczności, ekscytacji, sympatii do innych	częściej odczuwany niepokój, złość, wrogość, pogarda, wstręt, gniew, łatwość dostrzegania tych emocji u innych
silniejsza potrzeba afiliacji, skłonność do współdziałania, aktywność prospołeczna	silnie rozwinięta kontrola nad własnymi emocjami, zachowanie dystansu wobec innych, silne pozytywne wartościowanie zaradności, kompetencji, siły woli, preferencja zadań niewymagających współpracy
LEWICA	PRAWICA
ideologia humanistyczna	ideologia normatywna
człowiek i jego potrzeby, emocje, wytwory działań stanowią najważniejszą i autonomiczną wartość	człowiek nie jest autonomiczną wartością, lecz jest podporządkowany wartościom od niego ważniejszym, nadrzędnym wobec niego, stanowi on instrument realizacji tych wartości
człowiek to istota z natury dobra, twórcza, zdolna kontrolować swoje pragnienia i impulsy, poszukująca nowości i ryzyka, prospołeczna	człowiek jest z natury zły, egoistyczny, leniwy, bierny, ostrożny, jest słaby moralnie, aby człowiek działał lepiej i bez szkody dla porządku społecznego, konieczne są zewnętrzne normy i sankcje za ich nieprzestrzeganie, bez nich system społeczny załame się
wspieranie rozwoju człowieka	posłuszeństwo dla tradycyjnych norm
łagodzenie kar i polepszenie warunków odbywania kary więzienia	surowsze kary (większa punitivność)
indywidualistyczna (koncentruje się na rozwoju jednostki)	kolektywistyczna (koncentruje się na podtrzymaniu ładu społecznego, czyli na dobru wspólnoty)
charakteryzuje osoby z dominacją prawej półkuli odpowiedzialnej za intuicje i emocje	charakteryzuje osoby z dominacją lewej półkuli odpowiedzialnej za racjonalne myślenie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Skarżyńska 2005: 63–65.

Takie rozumienie jest silnie nacechowane afektywnością. Norberto Bobbio (1996) wychodzi z założenia, że lewica i prawica mogą mieć pozytywne lub negatywne konotacje zależnie od działania podmiotów politycznych, które się z nimi identyfikują. Zwraca uwagę na to, że poszczególne elementy polityki związane z lewicą bądź prawicą mogą być wykorzystywane przez te podmioty do realizacji własnych celów, co z kolei zwrótnie oddziałuje na ocenę tych elementów jako pozytywnych lub negatywnych. Takie rozczłonkowujące podejście prowadzi do wniosku, że żadna strona podziału nie jest jednoznacznie pozytywna, a jego opozycja nie musi być jednoznacznie negatywna (prawidłowość ta działa w przypadku pary prawda-falsz i rzutuje na postrzeganie podziałów politycznych, prowadząc do zniekształceń poznawczych). Diada lewica-prawica jest zatem aksjologicznie obojętna.

Z wywodu Bobbio można wysnuć jeszcze jedną uwagę, której badacz nie podniósł: szczegółowe rozwiązania polityczne tradycyjnie związane z lewicą bądź prawicą wprowadzone do aktualnego programu wyborczego danego podmiotu politycznego (np. partii, kandydata na urząd prezydenta itp.) mogą zostać wykorzystane jako narzędzia do konstruowania ogólnego wizerunku tego podmiotu. Takie myślenie o polityce oparte jest na daleko idącym uproszczeniu i zastosowaniu heurystyki typu: „ten, kto wprowadza rozwiązania właściwe dla lewicy, przejawia uznanie dla lewicowych ideałów”, co może prowadzić do znacznych zafalszowań rzeczywistego stanu rzeczy. Zafalszowanie to natomiast, z perspektywy podmiotu, którego dotyczy, nie musi mieć niekorzystnych skutków: jeśli bowiem partię pravicową zacznie się niesłusznie podejrzewać o skręt w lewo, ów nieprawdziwy wizerunek może doprowadzić do poszerzenia grona jej potencjalnych wyborców o tych, którzy identyfikują się właśnie z wartościami lewicy. Problem ten jest bardzo ciekawy i wydaje się, że polska scena polityczna mogłaby dostarczyć przykładów dla zilustrowania tego zjawiska, jednocześnie jest to temat tylko pobocznie związany z głównym problemem omawianym w tej pracy, dlatego nie będzie szerzej rozwijany.

Aktualność podziału sceny politycznej na lewicę i prawicę uzasadniana jest także względami empirycznymi – potwierdzają ją badania diachroniczne. Arend Lijphard (1999) wykazał, że istnieją różnice w rozłożeniu akcentów pomiędzy latami, w których władzę sprawowały partie o odmiennych korzeniach: rządy lewicowe kładły większy nacisk na wzrost znaczenia sektora publicznego w gospodarce, wyższy budżet państwa, zmniejszenie różnic społecznych, a także zwiększenie wydatków na sferę socjalną. Podobne badania przeprowadzili w Polsce Mirosława Grabowska i Tadeusz Szawiel (2001), także otrzymując wyniki ilustrujące podział w zakresie ideologicznego nastawienia podmiotów identyfikowanych jako przedstawiciele lewicy i prawicy. Różnice te dostrzegalne były szczególnie w obszarze stosunku badanych podmiotów do przeszłości państwa, sposobów pojmowania demokracji i religijności.

Współcześnie przewidywanie poglądów politycznych członków partii i ich zwolenników na osi lewicowość–prawicowość nie jest ani proste, ani oczywiste,

choćby dlatego, że zakres poglądów wiązanych z lewicą bądź prawicą zmienia się w czasie. Anthony Giddens zauważa, że „te same idee w różnych okresach i kontekstach uważano raz za lewicowe, innym razem za prawicowe” (Giddens 1999: 38), sam „podział na lewicę i prawicę, od chwili gdy się zarysował, czyli od końca XVIII wieku, był niejasny i trudny do uchwycenia, uparcie jednak nie chciał zniknąć” (Giddens 1999: 38). Skomplikowanie układu lewica-prawica podkreśla także Skarżyńska. Według badaczki orientacja lewicowa lub prawicowa to schemat myślenia o rzeczywistości społecznej i politycznej bardziej złożony niż przewiduje to zaproponowany przez nią podział jednostek na te, u których dominuje orientacja kolektywistyczna i te, przejawiające orientację indywidualistyczną (por. Skarżyńska 2005: 25–38), nie można go także oprzeć tylko na przekonaniach o równości czy hierarchiczności w życiu społecznym (por. Skarżyńska 2005: 41–47). Dychotomicznie usytuowane orientacje lewicowa i prawicowa zawierają elementy obu tych wymiarów. W literaturze przedmiotu postuluje się zatem wielowymiarowy opis orientacji lewicowej i prawicowej. Jako relewantne wymienia się wymiary gospodarczy czy ekonomiczny, aksjologiczny, a także poglądy na rolę państwa (w Europie zwłaszcza w kontekście struktury Unii Europejskiej) (por. Figiel 2009: 28–29).

W sferze ekonomicznej lewica nie kwestionuje zasadności funkcjonowania kapitalistycznej gospodarki wolnorynkowej, dostrzega jednak pozytywną wartość regulującej funkcji państwa. Funkcja ta jest uzasadniana potrzebą otaczania opieką najsłabszych i najuboższych obywateli. Poglądy lewicowe charakteryzuje egalitaryzm – postulat szeroko rozbudowanego systemu opieki społecznej i wyrównywania szans. Lewica optuje także za progresywnym systemem podatkowym. W orientacji prawicowej zaznacza się przekonanie o konieczności zachowania zasad gospodarki wolnorynkowej. Własność prywatna stanowi tu najwyższą wartość, a w związku z tym prywatyzacja zasobów państwowych uznawana jest za niezbędną. Przyjmuje się, że ingerencja państwa w wolny rynek powoduje niepożądaną jego deregulację. W kwestii polityki podatkowej prawica opowiada się za rozwiązaniem w postaci podatku liniowego.

Stanowiska lewicy i prawicy różnią się także w sferze aksjologicznej. Lewicę charakteryzuje pozytywny stosunek do aborcji, eutanazji, badań genetycznych, praw mniejszości seksualnych. Bezpieczeństwo wewnętrzne jest ujmowane jako efekt dążeń zapobiegawczych (pomocy społecznej bądź resocjalizacji), a nie lęku przed karą. Prawica pozostaje w ścisłej opozycji do tych idei. Tu dominuje system normatywny oparty na tradycjonalizmie i religii. Charakteryzuje go brak podatności na zmiany, dlatego sprzeciw budzą zjawiska nowe i te, które podlegają przekształceniom w wyniku zmieniających się warunków. Prawica jest przeciwna aborcji, eutanazji, badaniom genetycznym, małżeństwom homoseksualnym. W Polsce postawa ta jest uzasadniana silnym przywiązaniem do wartości religii katolickiej. Wysoko cenione są natomiast wartości takie jak bezpieczeństwo, a drogą do jego osiągnięcia ma być daleko posunięta penalizacja.

W kwestiach polityki zagranicznej lewica postuluje koncepcję Europy Regionów, wyrażającej zgodę na głęboką integrację państw członkowskich. Naród jest przez lewicę określany jako otwarte społeczeństwo, przyjmuje się także, że polityka obronna kraju powinna mieć charakter pasywny. Prawica podkreśla rolę tożsamości narodowej i narodowej tradycji. Widoczne są silne tendencje sprzeciwiania się wszelkim wpływom z zewnątrz, dążenie do zapewnienia silnego potencjału obronnego kraju. Unia Europejska postrzegana jest jako swoiste zagrożenie dla suwerenności państwa, z czego wynika niska tolerancja dla wspólnotowych rozporządzeń.

1.3. Podział lewica-prawica w Polsce

W Polsce lewicę i prawicę rozróżnia się od końca XVIII wieku. Za pierwsze polskie ugrupowanie lewicowe uznawane jest Stronnictwo Patriotyczne, które charakteryzował postulat uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Członkowie tego ugrupowania byli także mocno zaangażowani w działalność na rzecz zainicjowania powstania kościuszkowskiego. Jeśli przyjąć tę wizję genezy diady, można uznać, że dla XVIII-wiecznej lewicy typowe były dążenia równościowe (ograniczenia przywilejów stanowych szlachty, zwiększanie praw mieszczan i chłopów) oraz dążenia państwowotwórcze (walka o suwerenność narodową). Za pierwszy przejaw polskiej prawicowości uznać należy wówczas konfederację targowicką, którą cechowało dążenie do utrzymania dysproporcji stanowych przez zachowanie przywilejów szlacheckich, a także zgoda na upadek polskiej państwowości (por. Skarżyńska 2005: 58–59).

Irena Kamińska-Szmaj w monografii pt. *Język polskiej lewicy* (2017) źródeł polskiej lewicowości upatruje w końcu XIX wieku i wiąże je z postawą przeciwstawiającą się unicestwieniu Polski przez cara. Badaczka wskazuje też inne czynniki, jakie wpłynęły na powstanie i zakorzenienie się lewicy:

Przełom lat 70 i 80. XIX wieku uważa się za początek świadomego ruchu socjalistycznego w Polsce [...]. Kontakty z europejskimi ruchami rewolucyjnymi i uczestnictwo w międzynarodowych stowarzyszeniach robotniczych, w pracach I Międzynarodówki zapoczątkowały ideologiczne dojrzewanie polskich lewicowców, którzy przenieśli idee socjalizmu do ojczyzny zagarniętej przez zaborców (Kamińska-Szmaj 2017: 14).

Od tej pory tendencje lewicowe i prawicowe nieustannie pojawiały się na gruncie polskim, choć w różnych okresach dominowały w nich różne poglądy. W XIX wieku trwale związane pojęcie lewicowości z walką o poprawę losu robotników, „charakterystycznym rysem tamtej lewicy był egalitaryzm oraz odrzucenie wspólnoty narodowej i religijnej. Prawica oznaczała wtedy partie rządzące wspierane przez kapitał; często miały one charakter narodowy” (Skarżyńska

2005: 59). Po 1945 roku lewica przeżywała różne ideologiczne zwroty, np. powrót do patriotyzmu przejawiający się podkreślaniem tożsamości narodowej czy kreowanie socjalizmu, w ramach którego mieściło się przywiązanie do wartości narodowych (por. Boski 1993).

Specyfika podziału na lewicę i prawicę w Polsce we współczesnym rozumieniu także wiązana jest ze szczególną historią kraju – z jednej strony z ważnym doświadczeniem komunizmu, a z drugiej – z pojawieniem się Solidarności. Tę specyfikę dostrzegł m.in. Seán Hanley (2004), badacz współczesnych frakcji prawicowych w Europie. Jego spostrzeżenia charakteryzują także specyfikę rozwoju lewicy i prawicy w Polsce. Zdaniem Hanleya w Europie Zachodniej prawica rozwijała się w oparciu o klasy właścicielskie, broniła specyficznych społecznych instytucji (np. Kościoła katolickiego), a jej powstanie wiązało się z rozwojem kapitalizmu. Tymczasem w krajach Europy Środkowo-Wschodniej nie istniał wolny rynek, a tym samym społeczna baza prawicy. W Polsce sytuację dodatkowo komplikowało istnienie Solidarności – ruchu społecznego w formie związku zawodowego silnie powiązanego z prawicą (por. Lipiński 2016: 94–95). Status ideologiczny Solidarności opisywany jest w literaturze przedmiotu w sposób niejednorodny. Różnice w zajmowanych stanowiskach wynikają z wyboru różnego podłoża oceny – jedni badacze koncentrują się na aspektach ideowych, inni większą wagę przywiązują do kwestii ekonomicznych. Skarżyńska (2005) na przykład pisze, że Solidarność w jej początkowym okresie można uznać za ruch lewicowy, głoszone bowiem postulaty egalitaryzmu płacowego, żądano wzmocnienia samorządów robotniczych i związków zawodowych. Pewien rys prawicowy sygnalizują jednak aksjologiczne podstawy programu ruchu – były nimi silne odwołanie do patriotyzmu i religijności. Dla określania orientacji na osi lewica-prawica w polskich warunkach za ważny uznaje się także stosunek do wydarzeń sprzed 1989 roku (por. Hartman 2001: 63). Lewica pozytywnie ocenia ten okres, podczas gdy prawica odnosi się ze zdecydowaną krytyką do tej karty w historii.

Ze specyficznej sytuacji systemów partyjnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wynikają ich szczególne cechy – systemów tych nie można uznać za rezultat prostej dyfuzji tożsamości ideologicznych obecnych na Zachodzie, powstały bowiem w efekcie wewnętrznych debat, w reakcji na problemy ówczesnego systemu oraz w poszukiwaniu idei oferujących perspektywę modernizacji kraju. Hanley (2015: 304) pisze, że zarówno we wschodniej, jak i zachodniej Europie położenie partii modelowane jest w dwu wymiarach: pierwszy dotyczy sporów o podział i rolę państwa oraz rynku, drugi skupia się na sprawach społecznych, socjalnych, moralnych i kulturowych. Na poziomie europejskim nie ma prostego podziału w wymiarze lewica-prawica, nie ma też sztywnego powiązania między partiami zajmującymi lewicowe lub prawicowe pozycje w zakresie ekonomii i przejawiającymi liberalizm lub konserwatyzm w sprawach społeczno-kulturowych. Spostrzeżenia te potwierdzają się w opiniach badaczy polskiego systemu partyjnego:

We współczesnej Polsce występuje przeplatanie lewicowych i prawicowych kwestii światopoglądowych i programowych. Partie uznawane za lewicowe konstruują programy społeczno-gospodarcze zawierające idee charakterystyczne dla partii prawicowych. W programach partii zaliczanych do prawicowych znajdują się idee wyprowadzane wprost z klasycznej lewicy, na przykład interwencjonizm państwa i ochrona socjalna (Godlewski 2008: 19).

Sytuacja ta spowodowana jest trwałymi efektami

dominacji ustroju niedemokratycznego po II wojnie światowej, którego ideologiczna formuła legitymizacyjna, swoje korzenie odnajdująca po lewej stronie sceny politycznej, służyła wspieraniu i mistyfikacji praktyki politycznej odległej od założeń. [...] Siłą lewicową miała być partia rządząca, co nieuchronnie spychało wszelkie grupy opozycyjne na pozycje prawicowe. Negatywna wartość, która została przypisana lewicowej stronie dychotomii wskutek kompromitacji systemu realnego socjalizmu determinowała prawicowe autodefinicje wszystkich krytyków i oponentów PRL (stąd prawicowość Solidarności – związku zawodowego, a więc struktury tradycyjnie kojarzonej z lewicowością) (Lipiński 2016: 77–78).

Podział lewica-prawica w Polsce jest więc splątany z antykomunizmem. Tożsamość polityczną określa opowiedzenie się „za”, bądź „przeciw” socjalizmowi, co niekoniecznie oznacza poparcie dla określonych rozwiązań gospodarczych, wiąże się raczej ze sferą symboli i wartości (por. Lipiński 2016).

1.4. Lewicowość i prawicowość a struktura społeczeństwa

Tradycyjna, wynikająca z genezy zjawiska identyfikacja partyjna klas przebiegała według schematu: klasy niższe – lewica, klasy wyższe – prawica, jednak pewne przekształcenia doprowadziły do istotnych zmian i ukształtowania się tzw. nowej lewicy i tzw. nowej prawicy:

Nowa lewica znalazła oparcie społeczne w dobrze wykształconych klasach wyższych, dotychczasowej bazie partii prawicowych. Jednocześnie przedstawiciele klas niższych, bardziej przywiązani do wartości tradycyjnych, mniej kosmopolityczni i słabiej wykształceni, stali się wyborcami nowej prawicy (Figiel, 2009: 30).

Zmiana ta to konsekwencja panującego wśród Polaków przekonania, że lewicą są rządzący przed 1989 r. oraz ich spadkobiercy po 1989 r. (Lipiński 2016: 86). Artur Lipiński, charakteryzując polski system partyjny okresu tzw. IV Rzeczypospolitej z perspektywy nauk politycznych, napisał, że:

specyfiką polskiego systemu jest to, że partie uznawane przez wyborców i ekspertów za prawicowe (Prawo i Sprawiedliwość, Platforma Obywatelska, Liga Polskich

Rodzin) mają ekonomicznie lewicowe elektoraty. Co więcej, „Elektorat bardziej prawicowego PiS jest gospodarczo bardziej lewicowy niż elektorat PO” (Lipiński 2016: 86).

Paradoksem może się to wydawać tylko wtedy, kiedy przyjmiemy jako układ odniesienia modele podziału lewica-prawica zbudowane w oparciu o wątki pochodzące z zachodnioeuropejskich systemów partyjnych. W społeczeństwach zachodnich modelowym kryterium podziału na lewicę i prawicę jest kryterium ekonomiczne. Tymczasem w Polsce zakres znaczeniowy lewicowej bądź prawicowej tożsamości koncentruje się przede wszystkim na sferze wartości (aksjologii). W literaturze przedmiotu można przeczytać więc, że poglądy podmiotów występujących na polskiej scenie politycznej charakteryzuje skrzyżowanie wymiaru światopoglądowo-kulturowego i wymiaru ekonomicznego: „Klasyfikacyjnym problemem jest w Polsce do dnia dzisiejszego istnienie prawicy w wymiarze kulturowym, o socjalnych poglądach ekonomicznych” (Lipiński 2016: 81; por. także: Herbut 2013; Słomka 1997).

1.5. Kto to „lewica”? Kto to „prawica”?

Sposób określania rzeczywistych podmiotów działających na scenie politycznej jako reprezentantów lewicy bądź prawicy rodzi wiele kontrowersji. Warto zastanowić się,

czy wystarczy autoidentyfikacja partyjna wyrażana w dokumentach programowych bądź oficjalnych wypowiedziach partyjnych liderów, czy realne (w odróżnieniu od deklarowanego) stanowisko partii, bądź ugrupowania ujawniane w głosowaniach parlamentarnych, czy struktura wydatków budżetowych w czasie, gdy partia sprawowała władzę, czy analiza pozycji, percepcji, deklaracji elektoratu, czy wreszcie grono ekspertów, które oceni propozycje poszczególnych ugrupowań? (Lipiński 2016: 57).

Można wyróżnić trzy główne źródła nazywania partii lewicową lub prawicową: samookreślenie się ugrupowania, recepcja opinii publicznej, analiza specjalistyczna oparta na modelu teoretycznym. W tym miejscu warto przytoczyć wnioski, do jakich doszły badaczki Natalia Letki i Margit Tavits. Ich zdaniem

traktowanie poważnie deklaracji (*stated policy positions*) zamieszczonych w dokumentach programowych czy prezentowanych w przekazach medialnych, bez ich weryfikacji – analizą realnych działań politycznych, nie daje prawdziwego obrazu podziałów ideowych na scenie politycznej: pozycjonowania partii politycznych na podstawie deklaracji a nie ich rzeczywistych zachowań niekoniecznie przynoszą tożsame wyniki. Jest to sprzeczne ze standardową wiedzą płynącą ze studiów nad

zachodnimi demokracjami, rodzi wątpliwości co do równoprawnego traktowania deklaracji i zachowań. Badania wykorzystujące deklaracje do analizy polityki partyjnej dotyczącej działań politycznych, tworzenia koalicji i innych podobnych aktywności, mogą być mylące [...] (za: Woźniak 2017: 55).

To ważna uwaga. Tymczasem w wielu opracowaniach naukowych z zakresu analizy dyskursu doboru materiału badawczego do określania cech lewicy czy prawicy dokonuje się właśnie na podstawie autodefinicji podmiotów. Dowodzą tego następujące przykłady:

[...] Spośród wszystkich partii politycznych reprezentowanych w polskim Sejmie w latach 2001–2007 za prawicowe uznamy następujące ugrupowania: Prawo i Sprawiedliwość, Liga Polskich Rodzin, Prawica Rzeczypospolitej, Dom Ojczysty, Ruch Katolicko-Narodowy, Porozumienie Polskie, Ruch Odbudowy Polski i Ruch Patriotyczny. Wszystkie łączy nie tylko autoidentyfikacja [podkr. moje] z prawicowością, ale również narodowo-katolicki charakter poglądów i wyraźny sprzeciw wobec ideologii liberalnej. Ze względu na dość wyraźną odmienność nie będą natomiast zaliczone do tej grupy partie o charakterze ludowym (np. Ruch Ludowo-Narodowy) i centroprawicowym (np. Platforma Obywatelska) (Polkowska 2015: 23),

i inny fragment:

Proces kwalifikacji poszczególnych tytułów do danego korpusu wyglądał w konsekwencji następująco. Podstawowym kryterium było samookreślenie się lub identyfikowanie z poszczególnymi środowiskami/ideologiami [podkr. moje]. Tego typu deklaracje pojawiały się głównie w artykułach wstępnych. Drugim wyznacznikiem była dominacja określonych treści ideologicznych w danym okresie (Pielużek 2017: 97).

Nie znajdując lepszego klucza, badacze opierają się na autodefinicji organizacyjnej, choć nierzadko dostrzegają wynikające z tego ograniczenia. Niektóre podmioty polityczne wymykają się bowiem temu podziałowi, por.: „Od 2007 roku rządy sprawuje Platforma Obywatelska, którą niezwykle trudno usytuować na osi prawica-lewica” (Polkowska 2015: 10, przypis 1). Przyczyną owego wymykania się jest fakt, że „empirycznie [...] mogą istnieć, i istnieją, partie jednocześnie «prawicowe» i «lewicowe», tyle że w różnych aspektach” (Bartyzel 2013: 27, przypis 32). Ostatecznie zatem charakterystyczny dla programu partii ideowy nieład utrudnia identyfikację kryterium, które pozostawałoby w zgodzie z innymi wymiarami (głównie gospodarczym), a jednocześnie uwzględniało autodeklaracje partyjne:

Próby podziału sceny politycznej w oparciu o apriorycznie ustalone treści związane z lewicą i prawicą, prowadząc do sytuowania partii prawicowych (co wynika z auto-

identyfikacji, jak i recepcji opinii publicznej) na lewicy, mają być może analityczny sens, ale pozostają odległe od adekwatnego opisu funkcjonowania partii politycznych w sferze dyskursu publicznego (Lipiński 2016: 81–82).

Lokowanie tych partii na lewicy jest najczęściej wypadkową włączenia kryterium ekonomicznego (poglądów gospodarczych) do tradycyjnego podziału opartego na aspektach aksjologicznych. Uwzględnianie sfery ekonomicznej zbliża sposób rozumienia dyktomii lewica-prawica do wzorów zachodnioeuropejskich i jest przejawem dążenia do naukowo cennego zintegrowania ujęć teoretycznych, z drugiej strony jednak prowadzi do wniosków sprzecznych nie tylko ze społecznym odbiorem, ale również deklarowaną tożsamością polskich partii.

W tym miejscu ważne jest, aby rozróżnić dwie sprawy: pojęcia „lewica” i „prawica” stosowane są dla określenia wyidealizowanych konglomeratów poglądów, są konstruktami teoretycznymi, ale też używa się ich w dyskursie politycznym na nazwanie zmiennego w czasie zjawiska politycznego, pewnego rodzaju „wydarzenia”, które dokonuje się przez działalność podmiotów deklarujących ustalony zestaw poglądów i samookreślających się w wybrany sposób. Opieranie się w badaniach naukowych na tych autodefinicjach oraz recepcji opinii publicznej (będącej przecież w znacznym stopniu pochodną tych definicji) należy uznać za wysoce ryzykowne, szczególnie jeśli uwzględni się dążenia poszczególnych podmiotów występujących na arenie politycznej do realizacji partykularnych interesów:

współcześnie partie typu *catch all* orientują się na gromadzenie jak największego elektoratu, a nie zamkniętych grup integralnie wyznających jakąś sztywną doktrynę. Stąd stanowiska ideologiczne przez partie zajmowane rzadko dają się określić wyłącznie przy użyciu jednej etykiety (Lipiński 2016: 97).

W celu zapewnienia sobie szerokiego poparcia wyborców partie wykorzystują mechanizmy konstruowania wielonurtowości – posiłkują się odwołaniem do rozwiązań mających różne ideologiczne podstawy. To powoduje, że sieć podziałów społeczno-politycznych zmienia się, jest strukturą labilną i podlegającą nieustannej, aczkolwiek dość powolnej, dekompozycji (por. Figiel 2009: 16). Dowodem na to mogą być wyniki analiz dyskursu parlamentarnego z okresu IV RP (zob. Filipczak-Białkowska 2018), które wykazały, że charakterystyczne dla działalności parlamentarnej polskich partii politycznych tego okresu było łączenie aspektów różnych ideologii, czyli swoisty eklektyzm ideologiczny. Tabela 2 prezentuje wyniki, które ilustrują to zjawisko. Prześledzenie właściwości profili poszczególnych partii pozwala zauważyć, że odwoływały się one do wartości typowych dla różnych ideologii (swoisty puryzm ideologiczny charakteryzował w tym okresie tylko Platformę Obywatelską).

Tabela 2. Ideologiczne aspekty w poglądach polskich partii politycznych

	Znacznik ideologiczny	PiS	PO	SRP	SLD	LPR	PSL
konserwatyzm	odpowiedzialność pokoleniowa	V		V		V	
	wartości chrześcijańskiej demokracji			V		V	
	silny rząd	V					
	suwerenność państwa	V		V		V	V
	patriotyzm romantyczny			V		V	
	paternalizm państwa	V		V		V	V
	autorytaryzm rządów					V	
	własność indywidualna			V			
liberalizm	wolności obywatelskie	V	V	V	V		V
	wolność absolutna jednostek				V		
	państwo usługodawca		V		V		V
	równość dostępu do stanowisk		V		V		
	dostęp do wiedzy naukowej				V		
	społeczna odpowiedzialność władzy	V		V	V	V	
	granice sprawowania władzy		V		V	V	V
	pełna prywatyzacja		V				
	samorządność		V		V		V
	inwestycje gospodarcze		V		V		
	integracja europejska		V				
socjalizm	prawa pracownicze	V		V	V	V	V
	związki zawodowe						V
	zachowanie warunkowane społecznie			V			
	solidaryzm społeczny	V		V		V	V
	państwo opiekuńcze	V		V	V		
	nacjonalizacja gospodarki			V			V
	interwencjonizm gospodarczy	V		V			
	protekcjonizm gospodarczy	V		V	V		V
	ograniczenie skutków bezrobocia	V		V			V

Skróty: PiS – Prawo i Sprawiedliwość, PO – Platforma Obywatelska, SRP – Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej, SLD – Sojusz Lewicy Demokratycznej, LPR – Liga Polskich Rodzin, PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe.

Źródło: Filipczak-Białkowska 2018: 198.

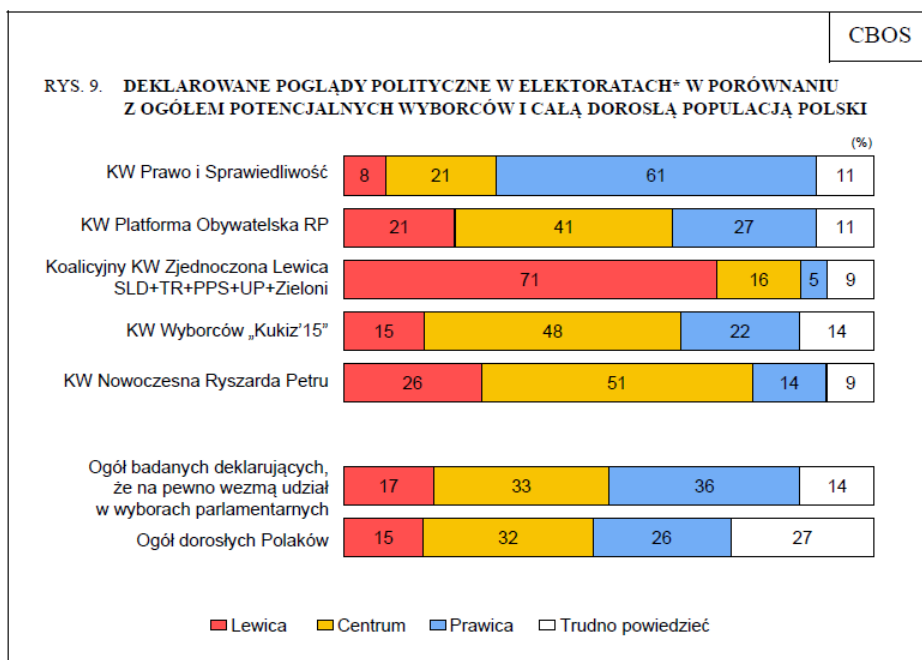
Należy pamiętać, że konfiguracja poszczególnych aspektów ideologicznych w działalności partii może ulegać zmianom w dłuższych okresach czasu.

1.6. Lewica i prawica w polskim parlamencie w VIII kadencji Sejmu (okres 2015–2017)

W wyniku wyborów parlamentarnych, które odbyły się 25 października 2015 roku, mandaty w Sejmie uzyskali przedstawiciele następujących partii:

- Prawo i Sprawiedliwość,
- Platforma Obywatelska,
- Kukiz15,
- Nowoczesna,
- Polskie Stronnictwo Ludowe.

W ocenie opinii publicznej najmocniej w prawą stronę osi lewica-prawica wychyla się partia Prawo i Sprawiedliwość, najbardziej na lewo usytuowana jest Nowoczesna (warto przy tym podkreślić, że nie jest to typowo lewicowe ugrupowanie). Podział ten oszacowano na podstawie wyników badania Centralnego Biura Opinii Społecznej, zrealizowanego w dniach 7–15 października 2015 roku, niedługo przed wyborami parlamentarnymi, ilustruje je rysunek 1 (por. CBOS 2015: 10).

* Do porównań wybrano komitety, na które zamierza głosować ponad 5% badanych deklarujących udział w wyborach parlamentarnych 25 października br.

Rysunek 1. Deklarowane poglądy polityczne w elektoratach partii startujących w wyborach parlamentarnych w 2015 r.

Źródło: CBOS 2015: 10.

Problematiczny obszar dla tworzenia predykcji dotyczących poglądów ideologicznych stanowi strefa oznaczona jako centrum. W badaniu CBOS nie uwzględniono partii Polskie Stronnictwo Ludowe, która jednak uzyskała wystarczające poparcie, aby umieścić swoich reprezentantów w Sejmie, rysunek 1 zawiera natomiast wyniki uzyskane dla Koalicyjnego Komitetu Wyborczego Zjednoczonej Lewicy, która nie zdobyła mandatu w wyborach parlamentarnych w 2015 r. Ostatecznie należy przyznać, że przywołana analiza CBOS nie pozwala w sposób idealny przedstawić pozycji polskich partii na osi lewica-prawica. Z drugiej strony poszukiwania innej publikacji, która podejmowałaby temat w bardziej precyzyjny sposób, zakończyły się niepowodzeniem. Ta przesłanka uprawnia do wnioskowania, że wybrany problem badawczy nie został jeszcze szeroko opracowany i czyni opisane dalej badania zasadnymi.

ROZDZIAŁ 2

ANALIZA DYSKURSU IDEOLOGICZNEGO

Analizę dyskursu definiuje się jako „rodzinę różnych podejść krytycznych do skomplikowanej relacji między językiem, czy dyskursem, a innymi elementami [...] procesów społecznych” (Fairclough, Duszak 2008: 8). Sytuuje się ona na szeroko pojętych peryferiach językoznawstwa oraz nauk społecznych i pozwala przekroczyć istniejące od lat granice tych dyscyplin. Z jednej strony bowiem „przez lata humanistycznemu nastawieniu do badań lingwistycznych towarzyszyło [...] faktyczne ignorowanie aspektów lingwistycznych w badaniach społecznych” (Fairclough, Duszak 2008: 8), a z drugiej – w naukach społecznych dostrzegano nieprawidłowości związane z wykorzystywaniem danych językowych:

W naukach społecznych sekwencje tekstowe stosuje się zwykle jako ilustracje, zdania są wyjmowane z kontekstu, a konkretne sekwencje tekstowe są wykorzystywane do uzasadniania lub obalania twierdzeń, bez odnoszenia ich do całego materiału tekstowego i bez żadnego wyraźnego uzasadnienia czy dowodów zewnętrznych, uzasadniających taki, a nie inny wybór (Wodak 2011: 11).

Analiza dyskursu pozwala przezwyciężyć te niekorzystne czynniki. Jak wskazuje Ruth Wodak, obecnie obserwuje się w naukach społecznych (socjologii, antropologii, historii) „zwrot lingwistyczny” i „zwrot kulturowy”: wielu przedstawicieli tych dyscyplin „zauważa złożoność materiałów tekstowych i poszukuje bardziej adekwatnych metodologii ich analizy. Zwracają się oni ku analizie dyskursu w poszukiwaniu informacji i wsparcia merytorycznego” (Wodak 2011: 12; o filozoficznych podstawach zwrotu lingwistycznego zob. Rasiński 2009). Podsumowując, można przyjąć, że niniejsza praca wpisuje się w nurt poszukiwania metody badawczej opartej na systematycznej analizie języka, która jednocześnie pozwoli na wykorzystanie uzyskanych w ten sposób danych w innych dyscyplinach nauki.

Badanie zjawisk społecznych za pomocą narzędzi wywodzących się z lingwistyki stało się możliwe dzięki odkryciom, jakie poczyniono na gruncie tej dyscypliny. Następnie przedstawiona zostanie – w naturalny sposób wybiórczo, bo z uwzględnieniem tylko jednej z możliwych perspektyw – historia rozwoju zainteresowania językoznawstwa obszarem, na którym sytuuje się proponowana dalej metoda. Rys historyczny pozwoli zrozumieć, jak doszło do tego, że badania dotyczące języka są tak istotne dla analizy dyskursu. Przywołane zostaną te zagadnienia z pola lingwistyki, które wchodzą w zakres zainteresowania analizy dyskursu w ujęciu proponowanym w metodzie badawczej zastosowanej w tej

książce. Za punkt wyjścia przyjęta została gramatyka komunikacyjna, dlatego założenia tej koncepcji przedstawione zostaną szeroko. Zaprezentowane dalej ujęcie rozwoju analizy dyskursu wyraźnie zdeterminowane jest wybraną metodą badawczą, należy jednak pamiętać, że w literaturze przedmiotu upatruje się różnych źródeł powstania analizy dyskursu. Na przykład Wodak i Gilbert Weiss (2003) początków badań nad dyskursem szukają w retoryce, lingwistyce tekstu, socjolingwistyce, lingwistyce stosowanej czy pragmatyce, Jan Blommaert i Chris Bulcaen (2000) podkreślają znaczenie antropologii lingwistycznej, lingwistyki kognitywnej George'a Lakoffa, gramatyki funkcjonalnej Michaela Hallidaya, lingwistyki tekstu, stylistyki społecznej, semiotyki, retoryki oraz analizy konwersacji, natomiast Robin Wooffitt koncentruje się na socjologicznych korzeniach analizy dyskursu – szczególnie miejsce przyznaje socjologii wiedzy, zwraca uwagę m.in. na teorie Roberta Mertona i Thomasa Kuhna (Wooffitt 2005).

2.1. Od systemu języka do działania komunikacyjnego

Zacznijmy od początku. Na początku było... językoznawstwo strukturalistyczne, w którym główny nacisk kładziono na opis form językowych. Ferdinand de Saussure dokonał rozróżnienia między **językiem** (*langue*) i **mówieniem** (*parole*), zainteresowanie badaczy kierował jednak przede wszystkim na system języka (czyli *langue*), polecając precyzyjne oddzielenie go od konkretnych jednostkowych wypowiedzi (*parole*). Ten lekceważący stosunek do przejawów *parole* stanowił sugestię, że jest to materia niedająca się opisać. Tymczasem „w rzeczywistości językowej (teksty) mamy do czynienia wyłącznie z produktami performancji językowej” (Awdiejew, Habrajska 2004: 17). Dociekania lingwistów w tym obszarze doprowadziły do powstania językoznawstwa funkcjonalnego, w którym dostrzeżono, że język, mając strukturę systemową, pełni także różnorodne funkcje komunikacyjne. Jako pierwszy na funkcje języka zwrócił uwagę Karl Bühler, jego publikacja pt. *Sprachtheorie* ukazała się w 1934 roku (pol. przekł. *Teoria języka*, 2004; teoria funkcji językowych była rozwijana, na gruncie polskim zob. Roman Jakobson, również Renata Grzegorzczkova – szczególnie uwagi na temat funkcji sprawczej, za: Laskowska 2004: 21–22). Powstanie i rozwój pragmatyki aktów mowy i teorii współdziałania komunikacyjnego przypadły jednak dopiero na lata siedemdziesiąte XIX wieku. Podstawą nowego myślenia o języku stało się przekonanie o silnych związkach języka, myślenia i działania, a sam język potraktowany został jako forma działania społecznego, która pozwala kształtować rzeczywistość pozajęzykową.

Ogromne znaczenie dla rozwoju nauki o języku miała teoria aktów mowy Johna Langshawa Austina, która była efektem obserwacji wypowiedzi niepodlegających kryterium prawdziwości, tj. takich, których z punktu widzenia logiki nie można zakwalifikować jako prawdziwe czy fałszywe. Austin dokonał zatem podziału wypowiedzi językowych na konstatacje (stwierdzenia), opisujące rze-

czywistość oraz podlegające kryterium prawdziwości, i na wypowiedzi wykonawcze (performatywy), które nie relacjonują rzeczywistości, ale ją współtworzą. Dokładniejsze analizy doprowadziły badacza do spostrzeżenia, że pierwotny podział, oparty na formalnych wykładnikach (najważniejszym z nich miała być obecność czasownika performatywnego) jest niepoprawny. Wypowiedzi o formalnej postaci konstatacji mogą w komunikacji językowej w pewnych warunkach spełniać funkcję podobną do performatywów, innymi słowy: konstatacjom może przysługiwać wartość performatywna. W konsekwencji Austin przeformułował teorię, wyróżnił trzy aspekty aktu mowy: lokucyjny, czyli treść sądu, illokucyjny, który wskazuje na intencję mówiącego, a także perlokucyjny, odnoszący się do skutku, jaki dana wypowiedź wywiera w otoczeniu komunikacyjnym.

Wydzielenie trzech aspektów aktu mowy pozwoliło odróżnić informacje wyrażane za pomocą kodu językowego od tzw. informacji pragmatycznych, tj. przekazywanych przez nadawcę niekonwencjonalnie i odczytywanych przez odbiorcę z wykorzystaniem wiedzy o świecie, elementów sytuacyjnych itd. Bazując na tym rozróżnieniu, uczeń Austina, John Searle, dokonał podziału aktów mowy na bezpośrednie i pośrednie. Przyjął on, że w bezpośrednim akcie mowy intencja może być odczytana niezależnie od sytuacji, w przeciwieństwie do aktów pośrednich, w których określa się ją kontekstowo. W pośrednich (inaczej: niejawnych) aktach mowy funkcja pragmatyczna nie jest wyrażona *explicite* za pomocą odpowiednich jednostek leksykalnych. Dotrzeć do niej można interpretując wypowiedź z uwzględnieniem znanej nadawcy i odbiorcy informacji tła (ang. *background information*). Tworzy ją zarówno wiedza językowa, jak i pozajęzykowa, wynikająca z sytuacji komunikacyjnej.

Teoria została rozwinięta przez Paula Grice'a, którego badania skupiły się na odczytywaniu niejawnych aktów mowy. Koncepcję Grice'a nazywa się teorią zasad konwersacyjnych. Najważniejsza z nich, zasada kooperacji, brzmi: „Uczynić swój udział konwersacyjny w przewidzianym dla niego momencie takim, jakiego wymaga zaakceptowany cel lub kierunek rozmowy, w którą jesteś zaangażowany”. Grice (1977) podkreślił, że wszystkie działania werbalne stanowią wspólny wysiłek mówiących, którzy dążą do osiągnięcia zadowalających efektów (por. Awdiejew 2004: 46–47). Podstawowa zasada kooperacji została następnie uzupełniona o maksymy szczegółowe: ilości, jakości, odniesienia i sposobu. Ich ostentacyjne pogwałcenie prowadzi do pojawienia się implikatur konwersacyjnych, znajduje także zastosowanie podczas badania nadużyć językowych, realizujących się w takich działaniach komunikacyjnych, jak kłamstwo czy manipulacja.

Podsumowując, można powiedzieć, że Austin zwrócił uwagę na to, że język powoduje zmiany w rzeczywistości społecznej, Searle wyeksponował rolę kontekstu w rozumieniu i interpretacji wypowiedzi, Grice natomiast położył nacisk na fakt, że efektywne działanie werbalne wymaga współpracy nadawcy i odbiorcy. Teoria aktów mowy okazała się bardzo inspirująca dla nauki. Stawała się przedmiotem zainteresowania kolejnych badaczy i była przez nich rozwijana

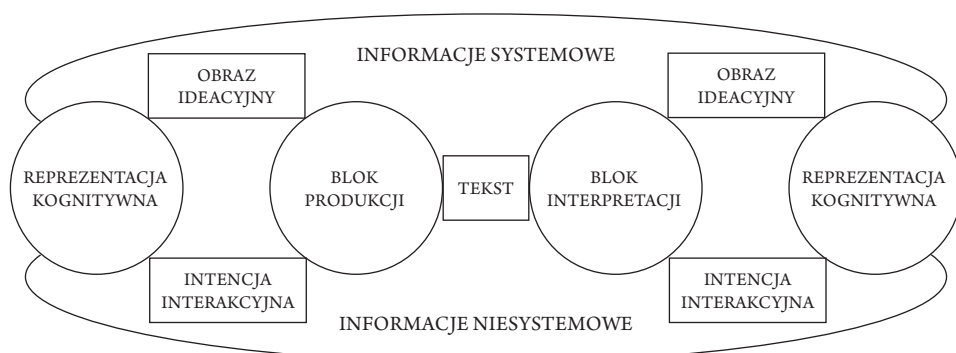
w różnych kierunkach. Dla tego opracowania ważne jest ujęcie omówionych wyżej zagadnień zaproponowane przez Awdiejewa (2004), z tego powodu zostanie ono teraz szerzej omówione.

2.2. Akty mowy w gramatyce komunikacyjnej

Gramatyka komunikacyjna to bardzo obszerna teoria, usytuowana w dyscyplinie nauki o komunikacji i mediach. Jej prekursorami są Awdiejew i Habrajska. To nowatorskie podejście, w którym uwzględniono wpływ kategorii gramatycznych na sens wypowiedzi w procesie komunikacji. Założenia teorii znajdzie Czytelnik w opracowaniach teoretycznych (zob. Awdiejew, Habrajska 2004, 2006, 2010). W tym miejscu szerzej omówione będą tylko te elementy koncepcji, które wpływają na zawartość dalszej części pracy, szczególnie w zakresie wyboru i konstrukcji metody badawczej.

W procesie interakcji werbalnej ujmowanym z perspektywy gramatyki komunikacyjnej generowanie werbalnych komunikatów rozpoczyna się od konfiguracji, jaką jest reprezentacja kognitywna. Składa się ona z obrazu ideacyjnego, stanowiącego mentalne wyobrażenie treści przedstawieniowej (pewnego stanu rzeczy) oraz intencji interakcyjnej (zamiaru pragmatycznego), towarzyszącej powstaniu komunikatu. Intencja interakcyjna „wyraża dążenie nadawcy do tego, by przekazać coś więcej ponad treść przedstawieniową, czyli coś, co ma wywołać jakieś zmiany w układzie interakcyjnym JA i TY” (zob. Awdiejew 2004: 43). Aby przesłać do odbiorcy zamierzone treści należy nadać im określoną formę językową. W działaniu komunikacyjnym proces ten następuje w bloku strukturalizacji poprzez kombinację formalnych środków systemowych i twórczość językową (wykorzystującą często zabiegi niesystemowe, np. elementy sytuacyjne, informacje na temat stanu wiedzy interlokutora itp.). Powstający w wyniku tego procesu komunikat z jednej strony obrazuje pewien fragment świata, na który nadawca chciał zwrócić uwagę, z drugiej strony – stanowi akt mowy, umożliwiając określone celu, do osiągnięcia którego nadawca dąży, wygłaszając ów komunikat w określonej formie. Kiedy powstaje tekst, aktywność nadawcy wygasa, a po stronie odbiorcy musi nastąpić proces dekodowania komunikatu. Pełny model interakcji werbalnej ilustruje rysunek 2 (o procesie interpretacji zob. Awdiejew, Habrajska 2004, 2010).

Warstwa ideacyjna w gramatyce komunikacyjnej nazywana jest treścią propozycjonalną (zgodnie z tradycją pragmalingwistyczną), natomiast warstwa interakcyjna ujawnia się w komunikacie poprzez występowanie w nim operatorów interakcyjnych. Operatory interakcyjne to różnorodne formalne środki językowe predysponowane do wprowadzenia określonego typu aktu mowy (zob. Awdiejew 2004: 45). Mogą one być osobnymi leksemami, ale mogą także mieć postać afiksów, formantów, zależnych konstrukcji gramatycznych oraz stałych zwrotów (zob. Awdiejew 2004: 93).

Rysunek 2. Struktura aktu komunikacji

Źródło: Habrajska 2012: 43.

W gramatyce komunikacyjnej przyjmuje się, że uczestnictwo interlokutorów w interakcji ma charakter celowy. Założenie to wywiedzione zostało z zasady kooperacji Grice'a. Zamiar komunikacyjny interlokutorów skłania ich do działania w sposób planowy, z wykorzystaniem strategii konwersacyjnych, które mogą doprowadzić do pożądanych efektów. Strategia konwersacyjna to „świadomie kierowany przez nadawcę i interpretowany przez odbiorcę spójny ciąg aktów mowy, za pomocą którego dążą oni do osiągnięcia wspólnie akceptowanego celu komunikacyjnego” (Awdiejew 2004: 69). Wyodrębnia się kilka rodzajów strategii ze względu na cel. Z perspektywy niniejszego opracowania najistotniejszą jest strategia aksjologiczno-emotywna i to ona zostanie szerzej omówiona (o pozostałych trzech strategiach, tj. informacyjno-weryfikacyjnej, behawioralnej i metadyskursywnej można przeczytać w opracowaniach: Awdiejew 2004: 67–86; Awdiejew, Habrajska 2006: 54–69; Habrajska 2012: 99–103).

Celem komunikacyjnym strategii aksjologiczno-emotywnych jest

skłonienie odbiorcy do przyjęcia manifestowanej w aktach mowy nadawcy orientacji aksjologicznej i zmuszenie go do tego, by dał temu bezpośredni dowód w postaci deklaracji werbalnej lub wyrażenia odpowiedniej emocji. W procesie oddziaływania na odbiorcę nadawca wykorzystuje swą wiedzę o orientacji aksjologicznej odbiorcy (Awdiejew, Habrajska 2006: 63).

Aby za pomocą aktu mowy wyrazić swą postawę, nadawca stosuje operatory interakcyjne, np. w postaci nacechowanych jednostek leksykalnych odnoszących się do ideacyjnej warstwy aktu mowy: „Takie rzeczowniki, jak *matoł*, *babon*, *kurdupel* itd. [...], czasowniki: *zapieprzyć*, *zwiąć* itd. [...], przymiotniki: *upierdliwy*, *zamułony* itd. [...] pełnią funkcję przedstawieniową, a jednocześnie – kiedy pojawiają się w tekście – wprowadzają akty emotywno-oceniające” (Awdiejew 2004: 94).

W gramatyce komunikacyjnej do emotywno-oceniających aktów mowy zalicza się tylko takie konfiguracje, w których występuje na powierzchni dowolny operator emotywny lub w których eksplikacja stanu emotywnego jest łatwa do odtworzenia i interpretacji (przyjmuje się na przykład, że akt emotywny jest zawsze aktem oceny; por. Awdiejew 2004: 116), zakłada się także, że niektóre obrazy ideacyjne zawierają normatywną ocenę (Awdiejew, Habrajska 2004: 297–299). Szczegółowe omówienie teorii aktów emotywno-oceniających zawarte jest w opracowaniu Awdiejewa (2004: 115–129), także Awdiejewa i Habrajskiej (2006: 87–106), w literaturze przedmiotu znaleźć można również obszernie opracowania na temat wykorzystania tej propozycji teoretycznej do badania dyskursu parlamentarnego, który stanowi przedmiot zainteresowania w tej pracy (Laskowska 2004: 90–153; Filipczak-Białkowska 2018: 87–108).

Emotywno-oceniające akty mowy to specyficzna grupa aktów mowy, które mają na celu ekspozycję emotywno-oceniającej postawy nadawcy (zob. Awdiejew 2008: 66). Zabieg ten jest podstawowym narzędziem wywierania wpływu na odbiorcę, bowiem bazująca na zasadzie kooperacji Grice’a zasada solidarności uczuć niejako obliguje odbiorcę do utożsamienia się z wyrażoną postawą emotywno-oceniającą mówiącego. Pisząc: „[...] lingwiści, jak się wydaje, powinni się zająć problemami zgodności lub rozbieżności horyzontów aksjologicznych nadawców i odbiorców, które można sformułować w terminach semantycznych odpowiedniości i przeciwstawności zbiorów sądów oceniających i tym samym dokonać prognozy możliwości oddziaływania za pomocą języka” (Awdiejew 2008: 66), Awdiejew zachęca do zmiany usankcjonowanej tradycją optyki w prowadzonych rozważaniach językoznawczych. Za zasadne uznaje mniejsze skupienie na analizach jednostkowych realizacji aktów mowy na rzecz umieszczenia w centrum zainteresowania całych kompleksów wypowiedzi. Ma to być podstawą do opisu systemów przekonań. Takie ujęcie problemu znacznie rozszerza perspektywę badawczą:

W przypadku badań możliwości wpływów w środkach komunikacji masowej opis horyzontu aksjologicznego można utożsamić z opisem tzw. systemu ideologicznego, czyli systemu stałego odniesienia wartościującego zjawiska otaczającego mówiących świata (Awdiejew 2008: 66).

I tak język, z natury systemowy, służy działaniu: pojedyncze akty mowy, tworzone zgodnie z wymogami systemu i przy uwzględnieniu jego ograniczeń, pozwalają realizować określone cele i zmieniać rzeczywistość pozajęzykową. Ich analiza umożliwia wnioskowanie na temat systemów ideologicznych nie tylko jednostek, ale całych grup społecznych. Wiedza ta może być podstawą wyboru skutecznej strategii perswazyjnej (np. podczas kampanii wyborczej czy debaty politycznej) na mocy zasady, że ludzie łatwiej ulegają perswazji ze strony tych, którzy przejawiają podobne poglądy (zagadnieniami tymi zajmuje się psychologia społeczna, zob. np. Cialdini 2004, s. 152–185).

2.3. Od koncentracji na tekście jako gotowym dziele do procesualności tekstu

Ewolucja poglądów na naturę tekstu istotnie wpłynęła na obecny kształt badań prowadzonych w nurcie analizy dyskursu – poszerzyła zakres wypowiedzi, jakie mogą zostać poddane badaniu.

Pierwszą zasadniczą zmianą na gruncie badań lingwistycznych było rozwińnięcie rozumienia terminu „tekst”. Pierwotnie tekstem pojmowanym jako wypowiedź pisana zajmowała się lingwistyka tekstu (zob. Duszak 1998: 15). To tradycyjne ujęcie zderzyło się na pewnym etapie z badaniami z zakresu etnometodologii, której podstawę stanowiły obserwacje ludzkich zachowań językowych w kontekście społecznym i kulturowym:

Etnometodolodzy poszukiwali wiedzy reprezentanta danej grupy społecznej na temat codzienności, a więc wiedzy, która odkrywa i wytwarza poczucie sensu i normalności. W badaniach tych dominującą rolę odgrywał język mówiony [...] i wzory ludzkich zachowań niewerbalnych (Duszak 1998: 17).

Poczynione spostrzeżenia mocno zaważyły na rozwoju lingwistyki tekstu. W swej wczesnej fazie skupiała się ona głównie na poszukiwaniu formalnych wykładników tekstowości. Tekst traktowano jako gotowy produkt, którego poszczególnym elementom przypisywano określone funkcje komunikacyjne. Założenie to korelowało z tradycyjnymi poglądami na język, bowiem tu również znaczenie lokowano w tekście. Na początku lat siedemdziesiątych doniesienia z zakresu filozofii języka (teoria Austina, Searle’a, które precyzowały, co jest znaczeniem, a co interpretacją) wytyczyły nowy kierunek dla lingwistyki tekstu. Elementem przełomowym okazało się odrzucenie tezy, jakoby znaczenie mogło tkwić w tekście w sposób obiektywny, stały, ponieważ mu przypisany. W rezultacie oznaczało to zmianę orientacji – przyjęto, że tekst nie jest produktem, lecz procesem, który zachodzi w sposób dynamiczny i jest kontrolowany przez uczestników aktu komunikacji (zob. Duszak 1998). Przełom lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych przyniósł ideę poszukiwania źródeł względności w interpretowaniu tekstów w uwarunkowaniach społecznych, kulturowych, sytuacyjnych i psychologicznych, aby ostatecznie usankcjonować je jako czynniki współtworzące zjawisko tekstowości czy tekstualności. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych dostrzeżono, że integralność tekstu osiągnana jest przez odniesienie do wiedzy pozajęzykowej uczestników aktu komunikacyjnego. Wiedza ta ma pozwalać na uzupełnianie luk spójnościowych i umożliwiać rozumienie tekstu. Ten „postgramatyczny” etap lingwistyki tekstu akceptuje jego heurystyczny charakter oraz akcentuje czynnik ludzki w tworzeniu i odbieraniu przekazów.

Istotny wpływ na poglądy dotyczące poszukiwań w zakresie lingwistyki tekstu miały jeszcze XX-wieczne koncepcje powstałe na gruncie retoryki, zwłaszcza

Stephena Toulmina i Chaima Perelmana. Toulmin zastosował aparat analizy logicznej do badania argumentacji w języku naturalnym (zob. Zarębski 2010: 19–21). W koncepcji nowej retoryki, której autorami są Perelman i Lucie Olbrechts-Tyteca, także usiłowano poddać naukowemu opisowi argumentację nieformalną, przejawiającą się w codziennych komunikacjach. W tym celu autorzy sięgnęli do wiedzy z dziedziny socjologii, psychologii i pragmatyki komunikacji, uwzględnili także rolę kontekstu w procesie komunikacji, m.in. uzależniając wybór strategii komunikacyjnej od celu argumentacji i adresata. Te ustalenia wyznaczyły perspektywę współcześnie podejmowanych analiz. Jak pisze Anna Duszak:

W rezultacie nowa retoryka stymuluje rozwój badań nad dyskursem perswazyjno-argumentacyjnym, wykazujących nastawienie pragmatyczne w metodzie oglądu zjawisk komunikacyjnych i ich selekcji. Prowadzi do zainteresowania tekstami o dużej randze społecznej (np. reklama, media, teksty akademickie) i pomaga wyjaśniać przypadki nadużyć komunikacyjnych – błędnej lub tendencyjnej argumentacji (Duszak 1998: 23).

Prowadzone przez naukowców rozważania nad ową tendencyjną argumentacją dały podstawę do zainteresowania ideologią na gruncie lingwistyki. Analizę retoryczną nadal stosuje się w analizie dyskursu (zob. Reisigl 2011; Polkowska 2015: 131–174).

Obecnie w lingwistyce tekstualnej przyjmuje się, że interpretacja tekstu jako zdarzenia komunikacyjnego nie wynika z jego cech immanentnych, ale zostaje mu przypisana w procesie wnioskowania wykorzystującego szereg operacji mentalnych, których znaczna część sterowana jest czynnikami pozajęzykowymi. Tym sposobem interpretacja tekstu staje się w znacznym stopniu wypadkową oczekiwań odbiorcy na podstawie wcześniej wyniesionych doświadczeń komunikacyjnych i życiowych. Możliwość prowadzenia badań jawi się wówczas pesymistycznie. Konieczne jest zachowanie dużej ostrożności w zakresie doboru metodologii, a także szczególnej dbałości o utrzymanie warunków zapewniających rzetelność prowadzonych eksploracji. Niektórzy przedstawiciele lingwistyki tekstualnej umieszczają wśród priorytetów badawczych tej koncepcji odkrywanie, systematyzowanie i wyjaśnianie motywacji oraz strategii leżących u podłoża powstawania i funkcjonowania tekstów. Taką podstawą może być ideologia. Niemniej sam tekst pozostaje nadal zaledwie dokumentem ludzkich wyborów i decyzji.

W podobny sposób tekst traktowany jest w gramatyce komunikacyjnej. Przyjmuje się, że proces komunikacyjny „ma w dużej mierze charakter ukryty, a jego dający się obserwować wynik – tekst – jest twórczym produktem poprzedzających operacji kombinatorycznych [...]” (Awdiejew, Habrajska 2004: 19). Operacje te można opisać odnosząc się do różnych poziomów języka wyodrębnionych w tej koncepcji (poziom ideacyjny, poziom interakcyjny i poziom organizacji dyskursu, zob. Awdiejew, Habrajska 2004: 34–41), wcześniej jednak nale-

ży wyjaśnić, że tekst w gramatyce komunikacyjnej definiowany jest szeroko (co jest typowe także dla badań prowadzonych w nurcie analizy dyskursu): „tekstem nazywamy wszystkie spostrzeżone przez człowieka komunikującego materialne komponenty komunikatu, które traktuje jako znaczące i wymagające dalszej interpretacji” (Awdiejew, Habrajska 2010: 8). I tak na przykład w przypadku kontaktu *face-to-face* komunikatem (tekstem) jest nie tylko warstwa foniczna przekazu, ale także gesty, mimika, wygląd interlokutorów, elementy otoczenia itp. Elementy dodatkowe – pozawerbalne – są w mniejszym stopniu wykorzystywane w komunikacji oficjalnej, stanowią natomiast główne narzędzie w komunikacji artystycznej (por. Habrajska 2018; Władyka-Łuczak 2020). Ponadto analiza parafraz prowadzi wniosku, zgodnie z którym

[...] tekstu nie można bezpośrednio utożsamiać z sensem, gdyż na ten sam sens może wskazywać kilka różnych tekstów (parafraz), a jednocześnie interpretacja tego samego tekstu przez różnych odbiorców może doprowadzić ich do zupełnie różnego rozumienia tego samego tekstu (Awdiejew 2018: 10).

Ostatecznie zatem „tekst nie «przekazuje» sensu komunikatu, lecz tylko wskazuje na możliwe kierunki jego interpretacji” (Awdiejew, Habrajska 2010: 9). Interpretacja ta nie jest w pełni swobodna, istnieją czynniki, które determinują jej przebieg, a zależą od właściwych dla określonego tekstu procesów zachodzących na wspomnianych wyżej określonych poziomach języka.

Zgodnie z założeniem gramatyki komunikacyjnej doświadczenia życiowe i komunikacyjne podlegają pewnej generalizacji: w wyniku procesów poznawczych człowieka powstają utrwalone w pamięci wyobrażenia o typowym stanie rzeczy, typowym przebiegu procesów, o ocenie, jaka zazwyczaj przypisywana jest określonej sytuacji. Tak powstaje wiedza standardowa, wspólna dla wszystkich użytkowników danego języka, która funkcjonuje na jego poziomie ideacyjnym. Poszczególne całości wiedzy mają postać obrazów ideacyjnych (przedstawieniowych), w razie potrzeby w sposób automatyczny wywoływanych z pamięci. Przywołaniu tych obrazów służą leksemy, z których składa się tekst. W procesie komunikacji obrazy ideacyjne funkcjonują w formie standardów semantycznych, czyli intersubiektywnych, uogólnionych reprezentacji o strukturze predykatowo-argumentowej (Awdiejew, Habrajska 2004: 43). Nadawca, konstruując tekst, zmuszony jest przybliżyć swoje subiektywne wyobrażenie do zestawu owych interpersonalnych standardów semantycznych, jeśli chce zostać zrozumianym. Następnie odbiorca, chcąc zrozumieć sens, do przekazania którego dąży nadawca, zmuszony jest najpierw spojrzeć na tekst przez pryzmat standardów semantycznych (przeprowadzić interpretację standardową, ustalić, do jakich obrazów ideacyjnych odwołuje się nadawca), na kolejnym etapie włączając dostępną mu wiedzę niestandardową, która może przekształcać pierwotne, standardowe znaczenie (Awdiejew, Habrajska 2004; Filipczak-Białkowska 2020).

Założenie o interpretacji standardowej pozwala nieco bardziej optymistycznie spojrzeć na możliwość prowadzenia badań nad tekstem z zachowaniem naukowej rzetelności. Należy je rozumieć w ten sposób, że choć odbiór komunikatu jest procesem subiektywnym, to jego przebieg jest do pewnego stopnia zdeterminowany przez ogólne zasady komunikacji. Wiadomo, że „odbiorca, na pewnych etapach interpretacji, przejdzie przez określone, standardowe odniesienia, wspólne dla większości mówiących w danych języku, a jego dalsze subiektywne rozwinięcie interpretacji nie będzie przeczyło tym standardom” (Awdiejew, Habrajska 2010: 9–10). Założenie to poddane zostało weryfikacji i znalazło uzasadnienie w uzyskanych danych empirycznych (Filipczak-Białkowska 2020). Fakt ten stanowi argument na rzecz rzetelności badań prowadzonych z wykorzystaniem założeń gramatyki komunikacyjnej.

W omawianej tu metodologii dostrzeżono brak równoległości między formalnie wyodrębnianymi leksemami, a jednostkami treści:

analiza sensu wyrażonego przez tekst często wykazuje nieodpowiedniość organizacji znaczeniowej w stosunku do jego liniowego charakteru. Inaczej mówiąc, uporządkowanie formalne jednostek tekstu w stosunku do konfiguracji sensu, jaką wyrażają, często nie pokrywają się ze sobą (Awdiejew, Habrajska 2004: 50).

Formalna postać tekstu ma zatem drugorzędne znaczenie w procesie interpretacji. Stanowi to istotną różnicę w stosunku do propozycji analiz lingwistycznych wywodzących się z tradycji strukturalistycznych.

Przy formułowaniu i interpretacji tekstów treści niewypowiedziane, a jedynie założone, mają często kluczowe znaczenie. Będący producentem tekstu nadawca, kierując się kompetencją komunikacyjną, decyduje, który element wiadomości poddany będzie werbalizacji, który zaś nie zostanie wyrażony *explicite*, a tylko zasygnalizowany. Uzyskany efekt komunikacyjny określany jest przez ziarnistość (czyli szczegółowość) uzyskanej przez odbiorcę reprezentacji kognitywnej. Efekt ten zależy zatem nie tylko od stopnia werbalnej detalizacji obrazów przedstawionych, ale także od jakości i ilości treści założonych oraz możliwości ich interpretacji.

W analizie dyskursu w kontekście interpretacji tekstów zwraca się uwagę także na to, że „rozpoznanie aktu komunikacji zależy w istotny sposób od tego, jakie typy wypowiedzi oraz wzorce kulturowe i społeczne leżą u podstaw danego systemu komunikacji” (Duszak 1998: 19). Uznaje się, że formy dyskursu (inaczej: *genry*) są elementem składowym interakcyjnej kompetencji komunikacyjnej użytkowników języka. Poziom tej kompetencji może być jednak różny, a specyfika określonego gatunku wypowiedzi wymagać może finexji dyskursowej, wykraczającej poza przeciętne możliwości komunikacyjne użytkownika danego języka:

Sprawność tworzenia i odbierania takich dyskursów powstaje w drodze przysposobienia sobie odpowiednich zachowań tekstowych. Tym samym zdolność konstruowania i interpretowania zdarzeń komunikacyjnych zależy nie tylko od stopnia

uczestnictwa w danej wspólnocie językowej, ale nierzadko również od stopnia przynależności do określonej wspólnoty dyskursu (Duszak 1998: 20).

Dla dyskursu publicystycznego ważną strategią leżącą u podłoża powstawania i funkcjonowania tekstów jest stosowanie wypowiedzi argumentacyjnych zawierających wnioski entymematyczne:

Świadomość aproksymacyjnego charakteru komunikowania werbalnego i zakładana kompetencja komunikacyjna odbiorcy umożliwia nadawcy wypowiedzi argumentacyjnej konstruowanie jej w sposób aluzyjny, z pominięciem niektórych elementów argumentu, najczęściej ze względu na ich oczywistość, względy stylistyczne bądź w celu uniknięcia werbalizacji niewygodnych treści (Filipczak-Białkowska 2016: 105).

Wprowadzenie w procesie interpretacji relewantnych informacji sprawia, że odbiorca z powodzeniem odtworzyć może założone (niewyrażone wprost) sensy i rozpoznać właściwą treść zawartą w wypowiedzi. Uwagi te dotyczą cech samego przekazu. Ustalenia na temat tekstu jako działania wymagają jeszcze rozpatrzenia atrybutów odbiorcy jako osoby dokonującej rekonstrukcji zawartego w nim sensu. Istotnym aspektem charakteryzującym odbiorcę jest właściwa mu ideologia postrzegana jako „globalny schemat interpretacji świata” (Fleischer 2008: 97). Ideologia wyznacza wspólne pole zainteresowań językoznawstwa i nauk społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem nauk politycznych.

2.4. Od socjolingwistyki do krytycznej analizy dyskursu

Związkami między faktami językowymi i społecznymi zajmuje się socjolingwistyka, czasem określana także nazwą socjologia języka. Te dwa pojęcia różnią się jednak, na co zwrócił uwagę Stanisław Grabias, referując poglądy Joshuy Aarona Fishmana na tę sprawę (zob. Fishman 1972 a, b):

Socjolingwistyka, konstruując model społecznych zachowań językowych, porusza się tylko w skali mikroprocesów i posługuje się przede wszystkim metodami wypracowanymi przez językoznawstwo. Natomiast socjologiczny opis językowej komunikacji dotyczy makrostruktur i przez to swoją perspektywą badawczą i metodami ujmowania zjawisk zbliża się do socjologii, historii, antropologii i etnografii (Grabias 2019: 59).

Badacze zajmowali różne stanowiska względem socjolingwistyki, William Labov na przykład (Labov 1972, 1974) twierdził, że socjolingwistyka jest tak istotnym poszerzeniem pola penetracji dla językoznawstwa, że należy ją traktować jako zupełnie odrębną dyscyplinę wiedzy (por. Grabias 2019: 60). Niewątpliwie jednak socjolingwistyka czy/i socjologia języka odegrały ważną rolę, stanowiąc pewnego rodzaju pomost między językoznawstwem a naukami społecznymi.

Na lata siedemdziesiąte datuje się powstanie lingwistyki krytycznej, która postulowała łączenie lingwistycznej analizy tekstu z teorią funkcjonowania języka w kontekście politycznym i ideologicznym. Przedstawiciele tego nurtu pisali, że lingwistyka krytyczna szczególnie interesuje się sposobami, dzięki którym dominujące dyskursy objawiają się w codziennym języku ludzi. W ujęciu badaczy lingwistyki krytycznej ideologia jest dla zdominowanych przez nią jednostek naturalnym i oczywistym sposobem rozumienia świata. Jak pisał Roger Fowler: „Krytyczna lingwistyka próbuje, analizując najdrobniejsze elementy języka w ramach społeczno-historycznej sytuacji tekstu, uświadomić ludziom system przekonań i wartości zakodowane w języku, a niedostrzegane przez tych, którzy traktują dany dyskurs jako naturalny” (Fowler i in. 1979: 54; tłum. za: Biskupska 2011). W każdej kulturze przyjmowane są bezrefleksyjnie i nieświadomie pewne założenia dotyczące świata społecznego, które umożliwiają porozumienie:

Prawdopodobieństwo, że porozumienia te są w znacznej mierze przyjmowane arbitralnie przez konkretną kulturę [...] nie ma żadnego znaczenia dla poszczególnych członków społeczeństwa, których stosunek do codziennego życia jest właściwy, jakikolwiek by nie był (Scheff 1978: 242).

Są to twierdzenia uznane za oczywiste, a to wyklucza możliwość zachowania wobec nich obiektywizmu czy krytycznego dystansu, co więcej – obecność tego *status quo* między ludźmi odczuwana jest tylko wtedy, gdy się je zakłóci. Thomas J. Scheff przyznaje, że porozumienia te odgrywają w życiu ludzi niebagatelną rolę, wpływając na sposób widzenia świata, rozumienia rzeczywistości i ostatecznie kształtując zachowania.

Zainteresowanie polskich lingwistów językiem w obszarze polityki również ma długą historię. Termin „język polityki” po raz pierwszy w polskich pracach językoznawczych zastosował Jerzy Bralczyk w 1977 roku w artykule pt. *Język polityki i polityka językowa*, a w 1986 roku Walery Pisarek zaproponował wyodrębnienie politolingwistyki jako subdyscypliny językoznawstwa skupionej na badaniu problematyki związków języka i polityki (Pisarek 1986: 60). Obszerne przeglądu prac z zakresu języka polityki dokonała Bożena Sieradzka-Baziur (2011), nie ma potrzeby powtarzać jej ustaleń. Badaczka wskazała przede wszystkim prace o profilu stylistyczno-retorycznym, dla których słowem kluczem jest zjawisko nowomowy (szczególnie spostrzeżenia Michała Głowińskiego), także w jej współczesnym wydaniu.

Na takim gruncie wykształciła się analiza dyskursu. Stwierdzenie, czym jest analiza dyskursu, nie jest jednak sprawą łatwą. Nawiązując do przedstawionych wyżej ustaleń teoretycznych, uprawnione wydaje się stanowisko, że właściwe zrozumienie, czym dyskurs jest, wymaga uczestnictwa we wspólnocie badaczy dyskursu. W zrozumieniu tego zjawiska pomocna może być definicja, jaką zaproponował Antoni Podsiad – w jego ujęciu dyskurs to „wewnętrznie spójny system

znaczeń dominujący w jakiejś formacji kulturowej, który określa sposób postrzegania i konceptualizacji świata w danym czasie” (Podsiad 2000). Niezwykle trafna jest także definicja, której autorem jest Jay Lemke:

Kiedy mówię o dyskursie w ogólności, zwykle mam na myśli działanie społeczne nadawania znaczenia za pomocą języka lub innych systemów symbolicznych w określonej sytuacji lub otoczeniu [...]. Za każdym razem, kiedy nadawane jest określone znaczenie, charakterystyczne dla tych dyskursów, powstaje konkretny tekst. Dyskursy jako działania społeczne w większym lub mniejszym stopniu podlegające zwyczajom społecznym, tworzą teksty, które będą w jakiś sposób podobne pod względem swoich znaczeń [...]. Kiedy chcemy skupić się na konkretnych cechach zdarzenia lub sytuacji, mówimy o tekście. Kiedy chcemy przyjrzeć się wzorcom, wspólnym cechom, relacjom dotyczącym różnych tekstów i okazji, możemy mówić o dyskursach (Wodak 2011: 18).

Kamilla Biskupska zwraca uwagę, że analiza dyskursu to

zbudowana na strukturze językowej, ale i wykraczająca poza nią, obejmująca interpretację (w miarę kompetencji i doświadczenia badacza) tego, co się wokół i przez daną wypowiedź dzieje. Badacz społeczny zainteresowany dyskursem nie może ignorować tego, co się dzieje na poziomie systemu językowego, bo – jak podkreśla T. Dant – „język (razem z niewerbalnymi sposobami komunikowania się) więcej wyraża niż to, co (w swoim mniemaniu) mówią nadawcy. Interpretacja dyskursu to patrzenie dalej niż tylko zwykła treść wypowiedzi” (Dant 1991: 8) (Biskupska 2011: 371).

Norman Fairclough i Duszak dodają zaś, że „«Język» jest zjawiskiem «zawieszonym» między abstrakcyjnym systemem («gramatyka»), a autentyczną mową (i pismem)” (Fairclough, Duszak 2008: 9). Lingwiści faworyzowali gramatyki, natomiast dyskurs odnosi się do tego drugiego aspektu języka. To między innymi było przyczyną zmiany terminologicznej – porzucono pojęcie „lingwistyka” na rzecz nazwy „dyskurs”:

lingwiści coraz częściej stosowali termin „analiza dyskursu” [...] na określenie analizy rozbudowanych aktów mowy i tekstów pisanych w relacji do ich kontekstów społecznych. Stanowiło to kontrast względem dominującego w lingwistyce badania abstrakcyjnych systemów językowych w oderwaniu od użycia, skupiania się na pojedynczych zdaniach oraz odwoływania do „przykładów” częściej wymyślonych niż zaobserwowanych (Fairclough, Duszak 2008: 9).

Do popularyzacji nazwy „dyskurs” przyczyniło się także jego zaszczepienie w naukach społecznych.

Rozumienie terminu „dyskurs” w gramatyce komunikacyjnej koresponduje z przywołanymi ustaleniami. Definiuje się go tu jako „proces interpretacji tekstu na podstawie kompetencji komunikacyjnej odbiorcy i jego rozumienie

(uświadomienie sobie przez interpretatora wyników interpretacji)” (Awdiejew, Habrajska 2010: 10). Uznaje się, że dyskurs to złożony konglomerat różnorodnych interpretacji tekstów, sporządzony w oparciu o odrębne zasoby kompetencji komunikacyjnych (zob. Awdiejew, Habrajska 2010).

Badacze analizy dyskursu interesują naturalne i spontaniczne przejawy działalności językowej (w opozycji do rozważań systemowych, ilustrowanych abstrakcyjnymi przykładami), a także istniejące i funkcjonujące w przestrzeni publicznej teksty oraz płynące z nich obrazy światów społecznych i relacji dominacji. Najważniejszym dla tych badań wymiarem tekstu nie jest jego językowa postać w tradycyjnym rozumieniu, ale społeczny wpływ, działanie, które jest podstawową cechą dyskursu. Na tych podstawach ukształtowały się główne cele szkoły Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD). Zaangażowanie społeczne jest jej znakiem szczególnym:

KAD nie zajmuje się językiem ani dyskursem samym w sobie, lecz po części dyskursywnymi procesami społecznymi (takimi jak relacje, systemy, struktury). Punktem wyjścia badań KAD jest, co znamienne, nie język czy dyskurs *per se*; ponieważ KAD ma charakter krytyczny, zagadnieniami badawczymi są tu problemy i kwestie życia społecznego, związane np. z imigracją i społeczną integracją imigrantów, pozycją kobiet i grup mniejszościowych we współczesnych społeczeństwach, degradacją środowiska naturalnego, bezrobociem czy też ingerencją rynku w sfery edukacji i opieki zdrowotnej (Fairclough, Duszak 2008: 15).

Jak pisze Adam Warzecha: „badania te wychodzą z założenia, że dyskurs jest elementem życia społecznego dialektycznie powiązany z innymi jego elementami i może mieć na nie konstruktywny i transformatywny wpływ” (Warzecha 2014: 166). Innymi słowy, KAD przyjmuje, że język stanowi medium, które zarówno odtwarza istniejący porządek społeczny, ale też go tworzy i umacnia (Biskupska 2011: 374).

Metodologiczna i interdyscyplinarna otwartość (przez Duszak określona nawet jako „transdyscyplinarność”, zob. Fairclough, Duszak 2008: 13) analizy dyskursu i Krytycznej Analizy Dyskursu pozwala uzyskać dostęp do multimodalnych, złożonych zjawisk społeczno-kulturowych, w których przeplatają się wątki wywodzące się z różnych gałęzi nauki i które przez to wymykają się klasyfikacjom dokonywanym w ramach tradycyjnie wyodrębnianych dyscyplin lub ich opis jest z konieczności fragmentaryczny. W polu badawczym Krytycznej Analizy Dyskursu mieszczą się zagadnienia z zakresu polityki, religii, gospodarki, mediów i inne, a także leżące u ich podstaw ideologie, decydujące o ostatecznej postaci i zasadach panujących w tych przestrzeniach społecznych. Badanie tych ideologii jest możliwe w ramach paradygmatu KAD na mocy założenia, że ideologie czy też reprezentacje kognitywno-społeczne ujawniają się poprzez język, a jak wiadomo – język jest jednym z podstawowych narzędzi, jakim operuje się we wskazanych wyżej obszarach działalności człowieka.

W polskiej nauce szczególnie znana jest Krytyczna Analiza Dyskursu Fairclough, między innymi za sprawą popularyzatorskiej działalności Duszak (zob. Fairclough, Duszak 2008). Ujmując ogólnie genezę poglądów Fairclough, warto wspomnieć, że

na kształcie KAD zaważyły, w mniejszym lub większym stopniu, strukturalistyczne, hermeneutyczne i marksistowskie wątki teoretyczne i koncepcje dyskursu. Źródłem krytycznej postawy KAD jest z jednej strony między innymi „teoria krytyczna” kojarzona ze szkołą frankfurcką i nazwiskiem Jurgena Habermasa, a z drugiej tezami Michaela Foucaulta (Warzecha 2014: 166).

Od Habermasa pochodzi teza, że język może być wykorzystywany do własnych potrzeb przez grupy władzy, a z poglądów Foucaulta zaczerpnięte zostało przekonanie, że dyskurs obejmuje również elementy niewerbalne, wśród nich także złożone uwarunkowania kontekstowe, kluczowe znaczenie natomiast miało założenie, że dyskurs, pojmowany jako język w użyciu, stanowi rodzaj działania społecznego.

Fairclough w książce pt. *Language and Power* (1989) opisuje sposób prowadzenia krytycznej analizy dyskursu. Wyodrębnia trzy etapy. Pierwszy etap polega na językowej analizie badanego tekstu traktowanego jako przejaw określonego dyskursu. Drugi etap to interpretacja wyników analizy językowej w interakcji z dyskursem. Bada się cechy tego dyskursu, dostrzega znaczenie czynnika ludzkiego w interpretacji (kompetencji, interesów, roszczeń) oraz relacje intertekstualne (pochodzenie określonych pojęć i relacji między nimi). Ustala się również, jakie treści przyjęto jako oczywiste lub przemilczano w wyniku przynależności tekstu do określonego dyskursu. Na trzecim etapie badacz stara się wyjaśnić reguły, które pozostając być może poza świadomością uczestników, są reprodukowane w ich wypowiedziach i działaniach, będąc wyrazem nieujawnionych struktur władzy. Tutaj

określa się związki tych reguł ze społecznym otoczeniem, ich polityczność, nieujawnioną tendencyjność, celowość, uwikłania w lokalność i tradycję (skąd się wzięły, po co są, kogo i co mają chronić/atakować, w imię jakich interesów działają) (Sulikowski 2014: 103).

Celem metody proponowanej przez Fairclough „jest doprowadzenie do zmiany społecznej poprzez zdemaskowanie fałszywej świadomości i niejako zmuszenie uczestników dyskursu do przemyślenia reguł rządzących ich myśleniem i działaniem” (Sulikowski 2014: 103). Bez stosowania zasad analizy dyskursu reguły te pozostają ukryte przed interpretatorem, a w konsekwencji – przed szerszym audytorium. Ma to szczególne znaczenie dla badań rozbudowanej bazy materiałowej (rozległej bądź heterogenicznej). Niewątpliwie jednak, aby osiągnąć efekty, jakie zamierzył Fairclough, warto wyjść od rzetelnej analizy warstwy

lingwistycznej dyskursu, czyli badania jego przejawów w konkretnych tekstach. Dopiero dane uzyskane w wyniku takiej operacji mogą być podstawą do formułowania wniosków na temat prawidłowości rządzących dyskursem.

2.5. Analiza zawartości

Analiza zawartości to

zespół technik systematycznego badania strumieni lub zbiorów przekazów, polegającego na możliwie obiektywnym (w praktyce zwykle: intersubiektywnie zgodnym) wyróżnianiu i identyfikowaniu ich możliwie jednoznacznie skonkretyzowanych, formalnych lub treściowych elementów oraz na możliwie precyzyjnym (w praktyce: ilościowym) szacowaniu rozkładu występowania tych elementów i na głównie porównawczym wnioskowaniu, a zmierzającego przez poznanie zawartości przekazów do poznania innych elementów i uwarunkowań procesu komunikacyjnego (Pisarek 1983: 45).

Taką definicję w 1983 roku zaproponował Pisarek w odniesieniu do badań z zakresu prasoznawstwa. Definicja ta jest szeroka, co sprawia, że pomimo upływu niemal czterdziestu lat, przy nieustannym rozwoju lingwistyki i innych dyscyplin, m.in. nauki o komunikowaniu, pozostaje aktualna, co więcej, ujmuje w sposób pełny i precyzyjny istotę badań warstwy językowej tekstów w analizie dyskursu. Jednocześnie trzeba zwrócić uwagę na fakt, że propozycja Pisarka, pomimo wielu cech wspólnych, różni się pod pewnymi względami od metody badania dyskursu przyjętej w tym opracowaniu, dlatego warto szczegółowo omówić jej aspekty.

Historycznie rzecz ujmując, analiza zawartości i analiza dyskursu (także Krytyczna Analiza Dyskursu) miały wspólne początki, później ich drogi rozeszły się. To wyjaśnia, dlaczego możliwe jest dostrzeżenie elementów wspólnych w obu tych metodologiach, a także pozwala zrozumieć powody, dla których wyodrębniły się one jednak jako dwie osobne ścieżki badawcze. Pisarek wiąże początki analizy zawartości z propozycjami Antoniny Kłoskowskiej, która (już pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku) dostrzegała potrzebę badania procesu oddziaływania treści komunikatów na odbiorców, a ogląd tego procesu badacze mieli uzyskiwać poprzez analizę treści. Kłoskowska w analizie treści dostrzegała przede wszystkim metodę rekonstrukcji modelu społecznego lansowanego przez badanego nadawcę (rozumianego instytucjonalnie), a przejawiającego się w wydawanych przez niego materiałach (pismach) (por. Pisarek 1983: 24). Inny ważny postulat wysunęła Irena Tetelowska, zachęcając do zastosowania naukowych metod do opisu materiałów prasowych. Wspólny wniosek wynikający z tych propozycji stanowi, że możliwe jest ujawnienie w materiałach prasowych propagowanych (świadomie lub nieświadomie) modeli społecznych, a wnioski te można oprzeć na rzetelnych badaniach naukowych. Właściwa dla metody analizy zawartości precyzyjna procedura naukowa sprawiła, że

od lat trzydziestych XX wieku analiza zawartości staje się jedną z głównych metod badawczych stosowanych w naukach społecznych, [...] znajdującą także wiele zastosowań komercyjnych zarówno w badaniach rynku, w analizowaniu skuteczności reklamy, jak i w marketingu politycznym (Dąbrowska-Cendrowska 2019: 118).

Analiza zawartości rozwijała się w wielu państwach europejskich (w Polsce, Francji, RFN i NRD). Jak podkreśla Pisarek, dokonania badaczy z tych krajów nie wywarły jednak znaczącego wpływu na ówczesny rozwój analizy zawartości:

tak w sferze ogólnej koncepcji, jak i w sferze szczegółowych procedur badawczych współczesna analiza zawartości wywodzi się z USA, a kolejne fazy jej rozpowszechnienia w innych krajach zależą od ścisłości kontaktów z nauką amerykańską (Pisarek 1983: 42).

W ten sposób doszło do rozstania głównego nurtu analizy zawartości z koncepcjami określonymi przez Pisarkę jako „marksistowsko-leninowska teoria analizy zawartości” (Pisarek 1983: 36). Podejście to rozwijane było w europejskich krajach socjalistycznych – dla niniejszego opracowania ten drugi kierunek rozwoju prac nad analizą zawartości ma szczególne znaczenie. Cele prowadzonych w nim analiz sformułował A.G. Zdrawomysłów:

Zawartość tekstu [...] można określić jako ogół informacji, ocen i idei sformułowanych według swoistych dla danej formy społecznego poznania praw odbicia rzeczywistości. Dla analityka zawartości sam tekst i jego zawartość przedstawia realność pierwszego porządku. Jego zadanie polega na tym, żeby wyjaśnić związek tekstu z określoną pozatekstową rzeczywistością, tak lub inaczej wytwarzając ten tekst. Przez pozatekstową rzeczywistość rozumie się nie tylko rzeczywiste wydarzenia, fakty, stosunki, o których mowa w tekście, ale także postawy, opinie i zainteresowania, które określają dla danego tekstu zasady odbioru i które uczestniczą w tym tekście w sposób niejawni (cyt. za Pisarek 1983: 35).

Inny ważny badacz z tego kręgu, Borys A. Gruszyn, podkreślał, że w procesie analitycznym ważne jest zorientowanie na uwarunkowania społeczne bardziej niż na indywidualistyczne, tzn. mniejsze znaczenie przypisywał osobniczym cechom nadawcy, a większe zamiarowi, do zrealizowania którego nadawca dąży. Było to typowe dla tego nurtu, którego celem miało być „zdemaskowanie imperialistycznych metod manipulacji” (Pisarek 1983: 37). Myśla ta rozwijana była następnie w ramach Szkoły Frankfurckiej. Historia i poglądy tej szkoły, choć interesujące, nie są bezpośrednio związane z celami badawczymi niniejszej monografii, nie będą zatem rozwijane. Dość wspomnieć, że właśnie z tej szkoły wywodzi się Krytyczna Analiza Dyskursu.

Analiza zawartości, jak pisze Pisarek, albo była pomijana w badaniach nad komunikowaniem (takie nastawienie charakteryzowało na przykład przedstawicieli

determinizmu technologicznego), albo wykorzystywana do ujawnienia wpływających na komunikację społeczną uwarunkowań polityczno-ekonomicznych (to właśnie tzw. szkoła krytyczna). W tym drugim ujęciu miała służyć pozyskaniu uprawomocniających egzemplifikacji dla przyjmowanych z założenia tez, stanowiących, że czynniki polityczno-ekonomiczne zniekształcają obraz świata przedstawiany w przekazach (zob. Pisarek 1983: 26). Te praktyki badawcze spotkały się z krytyką ze strony Pisarka z uwagi na to, że nie są oparte na naukowych podstawach, traktują przekaz wybiórczo, przez co mają uniemożliwiać uzyskanie cennych poznawczo wniosków nawet na temat samego przekazu.

Prawidłowo przeprowadzona analiza zawartości – w kanonicznym ujęciu – powinna przede wszystkim kierować się dążeniem do poznania i opisania maksymalnie obiektywnie i rzetelnie tego, co jest komunikowane. Aby ten cel osiągnąć, powinna zostać przeprowadzona w sposób, który zapewni przestrzeganie pewnych zaleceń:

- 1) musi uwzględniać tylko syntaktyczne i semantyczne elementy przekazu,
- 2) musi być obiektywna,
- 3) musi być systematyczna,
- 4) musi być ilościowa.

Warto w tym miejscu poświęcić chwilę na szersze odniesienie się do wysuniętych postulatów.

Uwzględnianie tylko syntaktycznych i semantycznych elementów przekazu pierwotnie rozumiano następująco: „analiza zawartości ogranicza się na ogół do przedstawienia samej treści informacji, a nie posuwa się do bezpośredniego opisywania ukrytych intencji, jakie ta treść ma wyrażać, ani też reakcji, jakie może wywołać” (Berelson 1952). Pozostanie przy tej perspektywie pozwalałoby na badanie wyłącznie treści propozycyjalnej tekstów. Przyjęte podejście idealizuje przekaz – byłoby ono zasadne, gdyby przyjąć, że przekaz jest czystą informacją, a wiadomo, że nie jest: udział dziennikarza, jego mentalne wyobrażenia na temat sytuacji, kolejność i wybiórczość jej aspektów zawartych w przekazie, stanowią przejawy manipulowania informacją (w rozumieniu niewartościującym: modyfikowania jej obrazu w stosunku do wydarzeń rzeczywistych). Szybko porzucono ten aspekt, jak podkreśla Pisarek: „Gdybyśmy zresztą rzeczywiście musieli się ograniczać w analizie zawartości do «jawnej treści» przekazu, stawalibyśmy bezradni wobec każdego sądu ironicznego” (Pisarek 1983: 31), który charakteryzuje się przecież brakiem zgodności między werbalnie wyrażaną treścią i przekazywanym sensem wypowiedzi. Obiektywność wyrażała się w przekonaniu, że „kategorie analizy powinny być zdefiniowane tak precyzyjnie, aby różni badacze mogli stosować je do takiego samego zespołu treści, tzn. aby zapewnić uzyskiwanie przez nich takich samych wyników”. Systematyczność miała oznaczać:

- a) eliminowanie tendencji do analizy częściowej, stroniczej, w której wybiera się tylko te elementy treści, które potwierdzają tezę badacza,
- b) osiągnięcie danych odpowiadających jakiemuś problemowi naukowemu lub hipotezie.

W odniesieniu do ujęcia ilościowego w analizie zawartości, Pisarek proponuje:

sąd „w tym czasopiśmie tematyka kulturalna dominuje nad polityczną i społeczną” będzie reprezentował analizę ilościową, a sąd „w tym czasopiśmie występuje tematyka kulturalna, polityczna i społeczna” – analizę jakościową (Pisarek 1983: 33).

Ujęcie ilościowe nie ma mieć charakteru oceniającego czy wartościującego. Ma ono ilustrować natężenie pewnej cechy. Do tych czterech kanonicznych postulatów dodano potem jeszcze jeden, mówiący o tym, że analiza zawartości ma charakter uogólniający, co oznacza, że z cech przekazu można wnioskować o cechach nadawcy (Pisarek 1983: 41). W ten sposób elementem analizy zawartości stała się analiza postaw.

Ważnym założeniem przyjętym w analizie zawartości jest to, że przekaz „pozwała odczytywać z siebie” (Pisarek 1983: 20) różne treści: denotowane i konotowane przez znaki przekazu, wynikające z właściwości kodu, kanału, implikowane logicznie i kulturowo. Niezwykle istotna jest też rola elementów relacyjnych, które mają postać treści implicytnych, a zatem dają się odczytać

z relacji między przekazem a rzeczywistością i innymi przekazami. Tego typu treści są wynikiem m.in. selekcji opisywanych faktów [...], zabiegów mających na celu powiększanie lub pomniejszanie znaczenia przekazu lub faktu, do którego się odnosi [...], sąsiedztwa innych przekazów, aktualnej sytuacji w rzeczywistości społecznej [...], a także orientacji kanału (np. ten sam przekaz opublikowany w gazecie komunistycznej i katolickiej nabiera różnych treści) (Pisarek 1983: 21).

Źródłem tych informacji, które można odczytać z przekazu, są jego strukturalne elementy, różne w zależności od kodu, jaki wykorzystał nadawca. I tak, jeżeli analizowanymi przekazami są obrazy, wówczas jako jednostki analizy bywają używane: symbol, postać (osoba, bohater), cała wypowiedź, zaś

jeżeli analizowanymi przekazami są teksty słowne, w charakterze jednostki analizy może wystąpić: litera (tylko w tekstach pisanych), morfem lub semantem, wyraz (też: pojęcie lub nazwa własna), sąd (asercja), zdanie, akapit, postać (osoba, bohater), cała wypowiedź (Pisarek 1983: 72).

Dla Pisarka szczególnie cenna jest analiza częstości występowania określonych jednostek leksykalnych w przekazie (lub zbiorze przekazów), a następnie porównanie ich liczebności z rangami w słowniku frekwencyjnym, jeżeli taki słownik istnieje (Pisarek 1983: 74). Jest to metoda umożliwiająca w znacznej mierze realizowanie postulatów analizy zawartości: pozwala zachować obiektywność badania, łatwo poddaje się analizie ilościowej, pozwala na porównywanie uzyskiwanych wyników, z drugiej strony ma jednak pewne niedostatki: „słabością wyrazu jako jednostki analizy jest jego wieloznaczność oraz możliwość jego

użycia albo przenośnego, albo ironicznego, albo zmodyfikowanego za pomocą dodatkowego określenia” (Pisarek 1983: 75).

Te ułomności pozwala przezwyciężyć analiza sądów (w literaturze przedmiotu określanych także słowem „temat”) zawartych w przekazie i ukazujących rzeczywistość, jaką nadawca chce zobrazować, a przez sposób, w jaki to robi, dostarczających informacji o charakterze uogólniającym, czyli wiedzy na temat samego nadawcy i innych elementów aktu komunikacji. Jak wskazał Pisarek:

wśród teoretyków analizy zawartości panuje zgoda zarówno co do tego, że zastosowanie sądu jako jednostki umożliwia osiągnięcie cennych wyników, jak i co do trudności tego przedsięwzięcia. Pisał B. Berelson: „Temat (tzn. «sąd» w naszej terminologii, WP) należy do najbardziej użytecznych jednostek analizy zawartości, zwłaszcza w badaniach nad skutkiem, jaki w opinii publicznej powodują określone informacje [...]. Niemniej jednak należy on do najtrudniejszych jednostek analizy” (Pisarek 1983: 76).

Pisarek zaznacza, że do podobnych wniosków dochodzili też inni teoretycy analizy zawartości, m.in. Ole Rudolf Holsti, który zauważył:

Dla wielu celów temat, czyli pojedynczy sąd o jakimś przedmiocie, jest najbardziej użyteczną jednostką analizy zawartości. Jest niemal niezbędny w badaniach propagandy, wartości, postaw itp. Istotną niedogodność w kategoryzowaniu tematów stanowi to, że zwykle jest ono czasochłonne. Inna trudność bierze się stąd, że temat nie jest łatwo identyfikowalną «naturalną» jednostką, jak wyraz, akapit czy wypowiedź: wskutek tego osoba kodująca musi sama decydować, w którym miejscu przebiega granica tematu (Holsti 1967, za: Pisarek 1983: 76).

Uznając postulat ilościowości w badaniach z zakresu analizy zawartości, nie należy jednocześnie przesadnie koncentrować się w prowadzonych badaniach na realizacji warunku takiego pomiaru, ponieważ może to prowadzić do pominięcia ważnych społecznie problemów, których nie da się ująć ilościowo:

Przywiązywanie nadmiernej wagi do precyzji wyników w ogóle, a ich liczbowego ujęcia w szczególności sprzyja [...] podejmowaniu problemów dających się ująć liczbowo kosztem problemów naprawdę ważnych społecznie (Pisarek 1983: 32).

Nadmierne skupienie na pomiarze ilościowym w badaniach prowadzonych tą metodą, wywołuje też krytykę samej metody:

Nieufność wobec potencjalnych zalet analizy zawartości prasy rodzą i pogłębiają dziesiątki lichych opracowań czasem opartych na ogromnym materiale empirycznym, z których jednak nic nie wynika poza bezproblemowymi wyliczankami procentowymi. Ludzi wskutek tego uprzedzonych do analizy zawartości trudno przekonać, że fakt używania skomplikowanego urządzenia wyłącznie do dodawania

i odejmowania nie kompromituje samego urzędu, ale tych, którzy z niego w ten sposób korzystają (Pisarek 1983: 152).

Nie można również zapominać, że „często opisowa informacja o zawartości, nie odniesiona do innych cech przekazu czy cech jego nadawcy lub odbiorcy przedstawia małą wartość naukową” (Pisarek 1983: 33). Na ten sam problem w kontekście badań prasoznawczych wiele lat później zwróciła uwagę Małgorzata Lisowska-Magdziarz, pytając, „po co (poza praktycznymi przyczynami istotnymi dla biznesu, reklamy i polityki) badać nakłady i czytelnictwo, skoro brak rzetelnej, kompleksowej wiedzy na temat zawartości” (Lisowska-Magdziarz 2006: 2).

Badanie ideologii stanowi obszar zainteresowań korpusowej metody analizy dyskursu, w której surowe dane liczbowe opracowuje się za pomocą metod statystycznych: „Obecnie podstawowymi narzędziami do analizy korpusowej i kwantytatywnej są: a) konkordancja, b) listy frekwencyjne, c) wyszukiwarka kolokacji oraz tzw. d) clusterowanie” (Pawlikowska 2012: 116). Metody korpusowe mają tę specyfikę, że prowadzone nimi analizy opierają się przede wszystkim na użyciu określonych form lub leksemów, tzw. słów kluczowych. Metoda ta była stosowana do badania ideologii, zwłaszcza w tzw. francuskiej szkole analizy dyskursu: „Analizowano głównie leksykę. Próbowano wyłaniać w odpowiednio dobranych zbiorach tekstów słowa kluczowe, reprezentatywne dla danej ideologii, leksykę nacechowaną ideologicznie, słownictwo wartościujące” (Grzmil-Tylutki 2010: 123). Z pewnością właściwy dla metod korpusowych proces analityczny pozwala zrealizować postulat rzetelności podnoszony w kanonicznej wersji analizy zawartości, nie jest jednak przydatny do realizacji celu badawczego wyznaczonego w projekcie, któremu poświęcona jest ta publikacja, ponieważ nie daje możliwości (albo po prostu nie czyni przedmiotem swego zainteresowania) docierania do niewyrażonych *explicite*, a obecnych w tekście sądów, będących przejawem ideologii. Wprowadzenie analiz statystycznych do badań dyskursu parlamentarnego wywodzących się z gramatyki komunikacyjnej wymaga dopiero opracowania odpowiedniej metody. Niewątpliwie jednak byłoby to działaniem wartym wysiłku – wprowadzenie obliczeń statystycznych ograniczyłoby rys arbitralności, jaki mają obecnie formułowane wnioski z prowadzonych analiz, a tym samym pozytywnie wpłynęło na ich wartość naukową.

ROZDZIAŁ 3

HIPOTEZY I METODA BADAWCZA

3.1. Hipotezy

Jednym z celów w referowanym tu projekcie badawczym była weryfikacja skuteczności metody znaczników ideologicznych w zakresie badania orientacji ideologicznej podmiotów politycznych. To powielenie zadania wyznaczonego w pierwszej wersji badania (którego rezultaty ukazuje publikacja pt. *Mechanizmy manifestowania orientacji ideologicznej w dyskursie politycznym*, Filipczak-Białkowska 2018), w związku z czym należało powtórzyć część postawionych wówczas hipotez. Ponownie testowano twierdzenia:

Hipoteza 1:

Możliwe jest zbadanie orientacji ideologicznej podmiotu metodą opartą na założeniach gramatyki komunikacyjnej.

Ustalono, że hipotezę tę będzie można uznać za prawdziwą, jeśli możliwe będzie zbudowanie profili ideologicznych badanych partii politycznych na podstawie wyników analizy materiału badawczego przeprowadzonej zgodnie z wy-
mogami gramatyki komunikacyjnej.

Hipoteza 2:

Podmiot polityczny może prezentować poglądy należące do różnych ideologii (może go charakteryzować eklektyzm ideologiczny).

Postanowiono, że twierdzenie to uznane zostanie za potwierdzone, jeśli skonstruowane profile ideologiczne będą niejednorodnie ideologicznie, tzn. będą zawierały znaczniki należące do różnych ideologii.

W aktualnym badaniu testowaniu poddano też nowe supozycje:

Hipoteza 3:

Można określić pozycję podmiotów politycznych na osi lewica-prawica za pomocą badania ich wypowiedzi z wykorzystaniem metody znaczników ideologicznych.

Podstawą do weryfikacji tej hipotezy miały być dane na temat proporcji między nasileniem lewicowości i prawicowości w bazie sądów ideologicznych partii. Zakładano, że na ich podstawie można ustalić, która orientacja dominuje w poglądach wybranego ugrupowania politycznego.

Hipoteza 4:

Polskie partie polityczne charakteryzuje skrzyżowanie na osi lewica-prawica w obrębie światopoglądu i poglądów gospodarczych.

Motywy testowania tej hipotezy była chęć zweryfikowania założenia Hanleya o skrzyżowaniu poglądów partii politycznych. Badacz ten twierdzi, że partie o lewicowym światopoglądzie prezentują prawicowe poglądy gospodarcze. Właściwość ta ma być charakterystyczna dla partii politycznych funkcjonujących w krajach, które doświadczyły ustroju komunistycznego. Polskie partie polityczne identyfikujące się z lewicą powinny zatem wykazywać takie skrzyżowanie.

Należało sprawdzić po pierwsze, czy ta zależność pojawia się w polskim dyskursie politycznym, a po drugie – czy możliwy jest tylko taki kierunek skrzyżowania, jaki opisuje Hanley, czy też będą występowały partie, które preferując prawicowy światopogląd, będą podzielały lewicowe poglądy na sprawy gospodarcze. Aby uwzględnić ten problem, wprowadzono dwie hipotezy pomocnicze:

H4.1: W polskim systemie partyjnym partie polityczne o lewicowym światopoglądzie mogą prezentować charakterystyczne dla prawicy poglądy gospodarcze.

H4.2: W polskim systemie partyjnym partie polityczne o prawicowym światopoglądzie mogą prezentować charakterystyczne dla lewicy poglądy gospodarcze.

Hipoteza 4 miała zostać uznana za prawdziwą, jeśli w bazie ideologicznej choć jednej z badanych partii ujawni się skrzyżowanie na osi lewica-prawica w obrębie światopoglądu i poglądów gospodarczych. Jeśli prawdziwa będzie tylko jedna z hipotez pomocniczych, ujawni to także kierunek tego skrzyżowania.

3.2. Charakterystyka materiału badawczego

Za Elżbietą Laskowską przyjęto założenie, że „parlament jest najbardziej typowym miejscem dla działań politycznych” (Laskowska 2004: 16). Stanowisko to zdeterminowało wybór materiału do dotychczas przeprowadzonych przez autorkę tego opracowania prac badawczych. Prezentowana tutaj metoda pozwala zbadać każdy przekaz o charakterze ideologicznym, również pojedyncze teksty, jednak, podążając za sugestiami Pisarka, a także Awdiejewa, można przyjąć, że ciekawsze efekty przynosi analiza bardziej rozbudowanych baz tekstów. Mogą to być na przykład wypowiedzi reprezentantów gremiów politycznych, jak partie polityczne, w różnych przestrzeniach komunikacyjnych (w parlamencie, w mediach), zbiory publicystycznych tekstów prasowych bądź programów telewizyjnych. Wszystkie one mogą dostarczyć danych, które umożliwią identyfikację prezentowanej w nich linii ideologicznej.

Materiał badawczy będący podstawą do weryfikacji hipotez przyjętych w omawianym projekcie stanowiły wypowiedzi (teksty) polityków wygłaszane podczas debat parlamentarnych. Debata to przykład komunikacji, dla której typowy jest kontakt polityków z politykami. Dominuje tu forma dialogu, przeważa równorzędność rang partnerów nad brakiem równorzędności (por. Laskowska 2002). Celem wypowiedzi tego typu najczęściej jest agitacja – jeden z partnerów skłania drugiego do zrobienia czegoś lub czynią to nawzajem.

Cechy gatunkowe tekstów wygłaszanych w trakcie debaty parlamentarnej są konsekwencją ich przeznaczenia komunikacyjnego. To przykład stylu mieszanego, w którym dochodzi do kompilacji stylu publicystycznego i urzędowego – charakterystyczne jest, że występuje tu „z jednej strony określony szablon typowy dla sporządzania dokumentów, a z drugiej wyrażona jest określona postawa oceniająca lub uczuciowa w stosunku do konkretnych adresatów” (Awdiejew, Habrajska 2006: 345). Jako wyznacznik stylu urzędowego w debacie parlamentarnej można wskazać redukcję nadawcy i odbiorcy do pełnionych przez nich ról prawnych (nadawca i odbiorca występują w roli określonych jednostek prawnych, posiadających z góry ustalone kompetencje, sposoby postępowania i egzekwowania swoich praw), inną cechą jest terminologizacja, staranie o zachowanie hierarchii dokumentów, występowanie rytualnie przyjętych form zwracania się do uczestników interakcji, ograniczenie tematyczne do wymaganego zakresu działań prawnych. Typowe jest też dążenie do wywołania wrażenia obiektywizmu – osiąga się go przez sposób ukształtowania tekstu wykorzystujący zabiegi statyzacji czy procesualizacji, które mają na celu deagentyzację na poziomie formalnej organizacji wypowiedzi (por. Filipczak-Białkowska 2018: 84–86). Elementy stylu publicystycznego przejawiają się w debacie parlamentarnej w zróżnicowanych środkach perswazyjnych. W gramatyce komunikacyjnej przyjmuje się, że „proces perswazji jest gramatycznie zorganizowaną strategią interakcyjną wyboru odpowiednich aktów mowy, który dąży do osiągnięcia wcześniej zamierzonych przez nadawcę celów” (Awdiejew 2008: 65). Głównym zamiarem w tekstach wygłaszanych podczas debaty parlamentarnej jest wywarcie określonego wpływu na odbiorcę.

Materiał badawczy wybrany do weryfikacji postawionych hipotez wyekscerpowany został ze stenogramów debat parlamentarnych z lat 2015–2017, pozyskanych ze strony internetowej Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie stenogramy posiedzeń dostępne są w postaci plików w formacie pdf. W pliku zawarta jest treść całego posiedzenia, jakie odbywa się określonego dnia obrad i obejmuje zazwyczaj kilka punktów w porządku dziennym. Debatę parlamentarną należy rozumieć jako jeden punkt w porządku dziennym obrad Sejmu RP. Analizie poddanych zostało 19 debat. Materiał badawczy obejmuje okres od 25.11.2015 r. do 20.06.2017 r. Wykaz debat zawartych w bazie materiałowej znajduje się w aneksie 1.

W kompletowaniu materiału badawczego kierowano się częściowo doborem losowym, a częściowo przyjętym kluczem. Szerszego opisu i pewnych wyjaśnień wymaga dobór z klucza, w którym istotne znaczenie miało wyznaczone kryterium ilościowe i jakościowe. Kryterium ilościowe polegało na kontrolowaniu wartości debat pod kątem liczby reprezentantów klubów parlamentarnych – preferowano debaty, w których głos zabierali przedstawiciele wszystkich klubów parlamentarnych. Pod względem kryterium jakościowego wybrano do analizy te debaty, których przedmiot – w oparciu o wiedzę z zakresu dyskursu publicznego – był szczególnie ważny dla badanego okresu. Przyjęto założenie, że tematy, które wywołały szeroką dyskusję także poza parlamentem, będą cechować się

silnym zderzeniem konkurencyjnych poglądów w trakcie debaty parlamentarnej. W efekcie zastosowania tego kryterium, do materiału badawczego trafiły debaty: nad projektem ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci, o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, a także debata nad projektem ustawy o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

Struktura debaty parlamentarnej obejmuje kilka podstawowych elementów, pokrótce omówione zostaną te, które są istotne dla charakterystyki wybranego materiału badawczego. Zasadniczą częścią debaty jest teza, czyli prezentacja uzasadnienia do ustawy. Uzasadnienie ustawy zawiera informację o projektowanych zmianach, a także argumentację na rzecz ich wprowadzenia. Prezentacja uzasadnienia do ustawy otwiera debatę. Reprezentant wnioskodawcy przedstawia zgromadzonym podczas debaty politykom powody, dla których należy wprowadzić zmiany.

Następnym punktem są oświadczenia przedstawicieli klubów parlamentarnych. Z punktu widzenia tej pracy to najważniejsza część debaty. Marszałek Sejmu ustala długość czasu, jaki posłowie mogą wykorzystać na prezentację wypowiedzi. W ramach tego czasu wystąpić może więcej niż jeden przedstawiciel danego klubu. Oświadczenie zawiera ustosunkowanie się do proponowanego w ustawie rozwiązania, a także informację o tym, czy klub zdecyduje się poprzeć daną ustawę (może też ustawę odrzucić lub skierować do odpowiedniej komisji, zgodnie ze szczegółowymi przepisami wynikającymi z Regulaminu Sejmu). Zasadne jest, aby w tym miejscu wyjaśnić, że klub parlamentarny jest reprezentacją partii politycznej w parlamencie (w Sejmie lub w Senacie), z tego powodu określenia „klub parlamentarny” i „partia” są w tym opracowaniu stosowane zamiennie.

Na kolejnym etapie posłowie mają czas na zadawanie pytań do spraw, które w świetle rozważanej ustawy są dla nich niejasne. Polscy parlamentarzyści korzystają również z prawa wystąpienia w trybie sprostowania: w trakcie debaty polityk, którego nazwisko zostało przywołane w wypowiedzi innego posła, ma prawo odnieść się do tej wypowiedzi poza porządkiem obrad, bezpośrednio po zakończeniu wystąpienia poprzednika. Także sprawozdawca wnioskodawców ma prawo zabrać głos pomiędzy oświadczeniami klubów w dowolnie wybranym momencie (oczywiście za zgodą prowadzącego obrady marszałka). Jego wypowiedzi również pełnią funkcję sprostowania.

Podczas tworzenia bazy materiałowej do badania pod uwagę brano wypowiedzi posłów w trybie prezentowania stanowisk klubów parlamentarnych wraz ze sprostowaniami. Długość czasu na przedstawienie stanowiska klubu jest ustalana w porządku debaty i równa dla wszystkich przemawiających. Wybrana tu metoda badawcza, obejmująca również ilościowe oszacowanie danych, wymagała uwzględnienia zasady proporcjonalności. W związku z tym badaniu poddane zostały tylko oświadczenia klubów parlamentarnych, odrzucono zaś zarówno uzasadnienia przedstawicieli wnioskodawców, jak i następujące po oświadczeniach

pytania posłów. Warto wyjaśnić powody tej decyzji. Uzasadnienia do projektu ustawy to długie wystąpienia, zawierające często wiele sądów aksjologicznych, waloryzujących stan aktualny oraz przyszłość projektowaną po wprowadzeniu proponowanych zmian. Najczęściej wnioskodawcą jest partia aktualnie rządząca, choć nie zawsze – projekt ustawy może zgłosić każdy klub parlamentarny, prawo to przysługuje także osobom pełniącym niektóre funkcje w państwie (prezydent, rzecznik praw dziecka, rzecznik praw obywatelskich), debatuje się także nad obywatelskimi projektami zmian ustawowych. W badaniu nie uwzględniono także tekstów zapytań poselskich, chronologicznie następujących po prezentacji stanowisk klubowych. Przesłanką tej decyzji była ich gatunkowa odrębność, a także szczegółowe zasady zadawania pytań w trakcie debaty. Na przedstawienie pytania każdy z posłów ma co prawda tyle samo czasu, jednak do tej formuły wypowiedzi zgłaszają się oni indywidualnie, przez co zauważalne są znaczne nierówności w zakresie reprezentacji poszczególnych klubów parlamentarnych. Uwzględnienie tekstów uzasadnień i zapytań poselskich mogłoby zatem doprowadzić do zachwiania proporcji sądów ideologicznych wyodrębnionych z materiału badawczego dla poszczególnych klubów. Skupienie uwagi na tekstach prezentujących stanowiska partii zapewniło ilościową równowagę materiału badawczego.

3.3. Normalizacja materiału badawczego

W każdej debacie swoje stanowisko mogą przedstawić kluby i koła sejmowe. W VIII kadencji Sejmu istniało pięć klubów parlamentarnych:

- Klub parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość,
- Klub parlamentarny Platforma Obywatelska – Koalicja Obywatelska,
- Klub parlamentarny Polskie Stronnictwo Ludowe – Koalicja Polska,
- Klub parlamentarny Kukiz'15,
- Klub parlamentarny Nowoczesna.

Każdy z klubów parlamentarnych reprezentował określoną partię polityczną (tak było w tej kadencji Sejmu, co do zasady możliwe są także inne konfiguracje).

Poszczególne debaty poddane zostały parcelacji, w wyniku której wyodrębniono wypowiedzi przedstawicieli klubów parlamentarnych. Każda wypowiedź poddana została szyfrowaniu poprzez przypisanie jej losowo numeru porządkowego od 1 do 5, a także usunięcie z treści wypowiedzi informacji na temat nadawcy. Przedstawiciele klubów parlamentarnych zwykle bowiem rozpoczynają oświadczenie formułą otwierającą zbudowaną w sposób eksponujący identyfikację partyną:

Panie Marszałku! Panie Ministrze! Wysoki Sejmie! W imieniu mojego klubu [nazwa klubu parlamentarnego] mam zaszczyt przedstawić nasze stanowisko wobec projektu ustawy [dane identyfikujące ustawę lub uchwałę, często tytuł i/lub numer].

Anonimizacja analizowanego tekstu jest zabiegiem żmudnym i czasochłonnym, w badaniach z zakresu analizy dyskursu jest to jednak ważny etap. Stosowana metoda badawcza obciążona jest dużym udziałem badacza, który to badacz – z racji uczestnictwa w dyskursie społeczno-politycznym – przejawia mimowolne sympatie i antypatie do poszczególnych partii bądź polityków. Anonimizacja blokuje możliwość identyfikacji nadawcy badanego tekstu (czyli posła wygłaszającego oświadczenie klubu parlamentarnego), co sprawia, że indywidualne preferencje osoby prowadzącej eksplorację nie wpływają na wyniki analizy.

Po zakończeniu analiz następuje odwrócenie szyfrowania, które polega na przypisaniu poszczególnym sądom wyodrębnionym z tekstu sygnatury tekstu, z którego pochodzą. Sygnatura ta skonstruowana jest następująco: skrót nazwy partii/data posiedzenia (dzień.miesiąc.rok)/punkt porządku dziennego obrad, np.: PSL/22.02.17/7 oznacza, że sąd pochodzi z wypowiedzi reprezentanta partii Polskie Stronnictwo Ludowe, przedstawionej 22 lutego 2017 roku w punkcie 7 porządku obrad. Jeśli w trakcie debaty występuje więcej niż jeden poseł danej partii, wówczas po skrócie nazwy ugrupowania występuje numer porządkowy, np.: PO.1/29.12.15/5. Informacja o pochodzeniu tekstu umożliwia orientację w dokumentach zawartych w archiwum Sejmu RP i w razie potrzeby umożliwi Czytelnikowi odszukanie konkretnego fragmentu stenogramu.

3.4. Metoda badawcza – schemat ogólny

Metoda badawcza obejmuje działania realizowane w kilku etapach. Etapy te są proceduralnie zależne – muszą wystąpić w odpowiednim porządku, wykonanie kolejnych jest niemożliwe bez przeprowadzenia wcześniejszych. Poniżej zaprezentowany zostanie schematycznie przebieg metody, a następnie szerzej omówione będą działania w ramach poszczególnych etapów.

Etap 1.

Cel: wyodrębnienie uogólnionych sądów ideologicznych – kodowanie danych

Podstawa opracowania: teksty wypowiedzi przedstawicieli partyjnych

Procedura:

- a) oddzielenie ramy perswazyjnej od tekstu właściwego
- b) analiza paradygmatyczna tekstu właściwego
- c) analiza syntagmatyczna tekstu właściwego

Efekt: etap 1. kończy się uzyskaniem baz sądów ideologicznych odpowiednio dla każdej z partii.

Baza danych, jaką otrzymuje badacz po wykonaniu operacji na tym poziomie, to kolekcje sądów ideologicznych opracowane dla poszczególnych klubów parlamentarnych.

Etap 2.

Cel: uporządkowanie zbioru uogólnionych sądów ideologicznych poprzez przyporządkowanie ich do odpowiedniej ideologii na zasadzie treściowej odpowiedniości – ustalenie orientacji ideologicznej

Podstawa opracowania: bazy sądów ideologicznych poszczególnych partii

Procedura:

a) przygotowanie narzędzia: wyodrębnienie znaczników ideologicznych dla każdej z ideologii (konserwatyzm, liberalizm, socjalizm)

b) przyporządkowanie uogólnionych sądów ideologicznych do odpowiednich znaczników ideologicznych (odpowiednio dla każdego badanego podmiotu politycznego)

c) utworzenie profilu ideologicznego (odpowiednio dla każdej partii)

Efekt: etap 2. kończy się, gdy utworzone zostaną profile ideologiczne, wyrażone tabelarycznie (ewentualnie także graficznie).

Etap 3.

Cel: ustalenie proporcji sądów właściwych dla orientacji lewicowej lub prawicowej w profilu ideologicznym każdego z badanych podmiotów

Podstawa opracowania: profil ideologiczny partii

Procedura:

a) przygotowanie narzędzia: zakwalifikowanie znaczników ideologicznych jako lewicowych bądź prawicowych

b) wyrażenie w postaci danych liczbowych reprezentacji sądów właściwych dla znaczników lewicowych i prawicowych zawartej w profilu ideologicznym partii

c) ustalenie proporcji poglądów lewicowych i prawicowych dla każdego z podmiotów

Efekt: etap 3. kończy się ustaleniem proporcjonalnego podziału poglądów lewicowych i prawicowych osobno dla każdego ugrupowania.

3.5. Metoda badawcza – opis szczegółowy

Realizacja celu wyodrębnionego dla każdego z etapów wymaga zastosowania określonej procedury, czyli konkretnych kroków badawczych. Poniżej zostaną one opisane szerzej.

Etap 1.**Cel: zakodowanie danych**

Źródłem danych są teksty. Kodowanie „wiąże się [...] z identyfikacją i rejestrowaniem jednego lub więcej fragmentów tekstu albo innego rodzaju danych [...], które wyrażają, na poziomie teoretycznym lub opisowym, tę samą ideę” (Gibbs 2008: 38). W badaniu ideologii ważne jest, że sądy ideologiczne

w poszczególnych fragmentach tekstów wyrażone są *explicite* lub zawarte implikcytnie. Sens analizowanej porcji materiału źródłowego zakodowany zostaje pod postacią ogólnego sądu ideologicznego odtworzonego w drodze analizy paradygmatycznej, a czasem także syntagmatycznej.

Stosowany kod ma tutaj charakter opisowy (rekordy wyrażane są w postaci zdania), zdarza się, że stosuje się kodowanie *in vivo* (dyskurs parlamentarny charakteryzuje się tym, że sądy ideologiczne bywają zwerbalizowane wprost).

Zasady kodowania danych w analizie dyskursu metodą gramatyki komunikacyjnej

Bazując na założeniach analizy dyskursu w niniejszej pracy przyjmuje się, że orientacja ideologiczna nadawcy manifestuje się za pomocą języka w produkowanych przez niego tekstach. Poprzez stosowanie odpowiednich środków i strategii językowych nadawca wyraża sądy aksjologiczne o rzeczywistości. W dyskursie politycznym ową rzeczywistością jest przestrzeń społeczno-polityczna (por. Awdiejew 2008). Zakłada się, że

wszelkie interakcyjne działania oceniające mają charakter ideologiczny, stanowią pewną reinterpretację aksjologiczną otaczającego świata, dlatego analiza postępowania interlokutorów w różnych strategiach oceniająco-emotywnych daje możliwość określenia ich priorytetów ideologicznych, wykrycia ich preferencji, czyli ustalenia ich indywidualnych systemów wartości, inaczej mówiąc, ich bazy ideologicznej (Awdiejew, Habrajska 2009: 13).

Ustalenie baz ideologicznych wymaga wykonania następujących kroków:

Krok 1.: analiza ramy perswazyjnej

Pierwszy etap polega na oddzieleniu ramy perswazyjnej od części merytorycznej tekstu. Ramę perswazyjną wypowiedzi perswazyjnej tworzą pomocnicze działania werbalne nadawcy, dążące do wykreowania wizerunku nadawcy i odbiorcy, a także stworzenia relacji i zaufania między nimi (zob. Awdiejew, Habrajska 2009: 26–28). Substrategie wspomagające, tworzące ramę perswazyjną, nie wiążą się na zasadzie wynikania z merytoryczną częścią wypowiedzi, czyli tzw. tekstem właściwym. Do ramy perswazyjnej zaliczamy działania werbalne nadawcy mające na celu:

- kreowanie wizerunku nadawcy,
- kreowanie wizerunku odbiorcy,
- kreowanie więzi między nadawcą a odbiorcą.

Opis językowych mechanizmów służących do osiągnięcia tych zamierzeń z przykładami ich realizacji w tekstach zawarty zostały w książce *Mechanizmy manifestowania orientacji ideologicznej w dyskursie parlamentarnym* (Filipczak-Białkowska 2018: 77–82).

Krok 2.: analiza paradygmatyczna

Analiza paradygmatyczna obejmuje badanie emotywno-oceniających aktów mowy. Dotarcie do sądów ideologicznych wymaga analizy aktów mowy, które niosą informację na temat sposobu oceny przedstawianego stanu rzeczy. Opis uwzględnia typowe akty mowy emotywno-oceniające wprowadzane odpowiednimi operatorami, a także te, w których funkcja oceniająca występuje jako towarzysząca. Zasady analizy aktów mowy przedstawione są w literaturze przedmiotu (szczególnie ważne pozycje to: Awdiejew 2004 i Awdiejew, Habrajska 2006: 87–104 i 130–137). W pracach Laskowskiej (2004) i Filipczak-Białkowskiej (2010, 2016, 2018: 87–107) znajdzie Czytelnik podparte bogatą egzemplifikacją analizy tekstów należących do dyskursu parlamentarnego, w których dokonuje się badania emotywno-oceniających aktów mowy metodą gramatyki komunikacyjnej.

Celem paradygmatycznej analizy kroków strategicznych jest uzyskanie kolekcji wyeksponowanych na powierzchni tekstu sądów aksjologicznych (zwykle jeszcze nie sądów ideologicznych), które następnie poddaje się analizie syntagmatycznej.

Krok 3.: analiza syntagmatyczna

Pomiędzy poszczególnymi działaniami strategicznymi w tekście zachodzą różne związki, także hierarchiczna zależność (Awdiejew, Habrajska 2009). Związki te należy przeanalizować, aby dotrzeć do elementów dyskursu niewyrażonych w tekście wprost, będących jednak podstawą aksjologiczną, na której nadawca opiera swój wywód. Sądy tworzące tę podstawę mają postać uogólnionych sądów aksjologicznych i stanowią przejaw orientacji ideologicznej nadawcy. Nazywa się je sędami ideologicznymi. Dotarcie do nich możliwe jest dzięki standaryzacji ciągów argumentacyjnych (zob. Awdiejew, Habrajska 2006: 266–270). Wymaga to odtworzenia argumentu aksjologicznego, czyli dokonania jego standaryzacji, innymi słowy – doprowadzenia do pełnej postaci schematycznej:

Reguła ogólna (RO)
Sąd kwalifikujący (SK)
Konkluzja (K).

Najważniejszym elementem tego schematu jest reguła ogólna. W argumentacie aksjologicznym ma ona postać uogólnionego sądu aksjologicznego, który nadawca przyjmuje jako słuszny. Standaryzację argumentów uznaje się za jeden z najtrudniejszych zabiegów analitycznych, ponieważ większość elementów, które składają się na ciągi argumentacyjne, ma charakter domniemany lub pośredni, a ich werbalna postać – z konieczności – jest często wyborem samego analityka (Filipczak-Białkowska 2016: 103–114). Przeprowadzenie analizy syntagmatycznej pozwala jednak odtworzyć uogólnione sądy ideologiczne. Stanowią one jednostki kodowania, a ich zbiór, wyekscerpowany na podstawie zgromadzonego

materiału badawczego, tworzy bazę danych. Szczegółowe omówienie zasad prowadzenia analizy syntagmatycznej z przykładami zawarte zostało w pracy Filipczak-Białkowskiej (2018: 108–125).

Utworzenie bazy danych kończy etap działań badawczych na poziomie jednostkowych tekstów. Na ich podstawie można wyciągnąć wnioski na temat stosowanych mechanizmów językowych, używanych do wywierania wpływu na odbiorców w procesie komunikacji, a także do manifestowania orientacji ideologicznej. Językowe mechanizmy manifestowania orientacji ideologicznej w dyskursie parlamentarnym zostały już precyzyjnie opisane (Laskowska 2004; Filipczak-Białkowska 2018), nie ma potrzeby ich powtarzać. Ich charakterystyka nie jest też bezpośrednio związana z celem badawczym przyjętym w niniejszym opracowaniu.

Manifestowana orientacja ideologiczna ma postać bazy – nieuporządkowanych jeszcze – sądów ideologicznych. Ich opracowanie wymaga wyjścia z poziomu tekstu i przeniesienia się na poziom dyskursu, czyli spojrzenia na uzyskane dane w sposób globalny, uogólniający. Wymaga także odwołania się do planu interdyscyplinarnego i – w zależności od celów badawczych – do dyscyplin umożliwiających rozwiązanie postawionego problemu badawczego. Dla dyskursu parlamentarnego i problematyki badania ideologii taką dyscypliną jest politologia.

Etap 2.

Cel: konstrukcja profilu ideologicznego

W niniejszym opracowaniu ideologia odnoszona jest *stricte* do dyskursu politycznego (choć nie wyczerpuje to potencjału tego pojęcia) i rozumiana jako spójny zbiór idei, będący podstawą zorganizowanego działania politycznego. Dostarcza on obrazu istniejącego porządku, zazwyczaj w formie obrazu świata, propaguje model pożądanej przyszłości, wizję dobrego społeczeństwa, wskazuje także sposoby dokonania zmiany politycznej (Heywood 2008). Na gruncie metodologii gramatyki komunikacyjnej przyjmuje się następującą definicję: „Uznajemy więc, że ideologią można nazwać zbiór względnie trwałych odniesień do uogólnionych sądów aksjologicznych w dyskursie o tematyce społeczno-politycznej” (Awdiejew 2008: 67). Ideologia zbudowana jest z przekonań, które są traktowane przez mówiących jako pewniki aksjomatyczne, niewymagające jakiegokolwiek udowodnienia. Dla uporządkowania terminologicznego warto podkreślić, że w tym projekcie badawczym przez ideologię należy rozumieć teoretyczny konstrukt, natomiast orientacja ideologiczna pojmowana jest jako konkretny przejaw odwołań do ideologii, jako cecha dyskursywna charakteryzująca badany podmiot (jego dyskurs ideologiczny). Orientacja ideologiczna jest właściwa jednostce bądź grupie społecznej. Wyrażana jest w postaci profilu ideologicznego. W gramatyce komunikacyjnej przyjmuje się, że orientację ideologiczną grupy społecznej tworzy suma orientacji ideologicznych członków tej grupy. Orientacja ideologiczna poszczególnych osób manifestuje się w sposób fragmentaryczny poprzez zawarte w ich wypowiedziach sądy ideologiczne (por. Filipczak-Białkowska 2018: 202).

Orientację ideologiczną cechuje jej powiązanie z kwestiami społeczno-politycznymi. Dla danego podmiotu politycznego tworzy ją zbiór sądów ideologicznych, jakie można w sposób zasadny związać z działalnością tego podmiotu (np. wywnioskować na podstawie analizy dokumentów programowych, analizy wypowiedzi liderów i przedstawicieli partyjnych, w dyscyplinach nielingwistycznych dane zdobywa się także w drodze analizy decyzji podejmowanych w trakcie głosowania na projektami ustaw, analizy wydatków budżetowych w czasie, gdy partia sprawowała władzę itd.). Orientacja ideologiczna ustalana jest na podstawie baz sądów ideologicznych, a wyraża się ją w postaci profilu ideologicznego skonstruowanego dla badanego podmiotu.

Procedura prowadząca do uzyskania profilu ideologicznego przebiega w kilku krokach.

Krok 1.: wyodrębnienie znaczników ideologicznych dla każdej z ideologii (konserwatyzm, liberalizm, socjalizm)

Narzędzie wykorzystujące znaczniki ideologiczne wymagało wprowadzenia modyfikacji w stosunku do pierwszej wersji badania. Przebieg prac nad jego przygotowaniem został precyzyjnie przedstawiony w kolejnym rozdziale. Co do zasady, wskazanie znaczników ideologicznych dla dowolnej ideologii przebiega w podobny sposób. W obrębie każdej z nich wyodrębnić można szereg jej cech charakterystycznych, wyrażonych zazwyczaj obszernym opisem. Należy doprowadzić ten opis do postaci umożliwiającej jego zastosowanie w badaniu. W tym celu tworzy się znaczniki ideologiczne. Pojedynczy znacznik ideologiczny obejmuje pewien fragment rzeczywistości, do jakiego odnosi się ideologia, np. status władzy państwowej, polityka budżetowa, stosunki międzynarodowe itp. Ich system wyczerpuje cechy wyróżniające ideologię.

Warto podkreślić, że nie tylko nie jest wymagane, ale wręcz wysoce niepożądane przygotowywanie nowego narzędzia do każdego badania, zasadna jest natomiast dyskusja nad jego obecnym kształtem, aby można było je udoskonalić i wypracować wersję, które będzie przynosić wyniki badawcze cechujące się możliwie najwyższym poziomem rzetelności. Wystandaryzowane narzędzie, wykorzystane w badaniach prowadzonych przez różnych naukowców, może być podstawą do cennych analiz porównawczych.

Krok 2.: przyporządkowanie uogólnionych sądów ideologicznych do odpowiednich znaczników ideologicznych (odpowiednio dla każdego badanego podmiotu politycznego)

Zgodnie z założeniami gramatyki komunikacyjnej w badaniu ideologii metodami lingwistycznymi zasadnicze zadanie polega na stwierdzeniu faktu konsekwentnego odnoszenia się reprezentantów danej grupy do pewnego systemu wartości oraz na polemice z wartościami przedstawicieli innych grup (por. Awdiejew 2008: 69). Cel ten uzyskuje się poprzez konstrukcję profilu ideologicznego podmiotu

politycznego. Profil ideologiczny stanowi precyzyjny, ustrukturyzowany, wsparty danymi liczbowymi opis orientacji ideologicznej i umożliwia dalszą pracę badawczą. Tworzony jest w oparciu o liczbę odniesień do znaczników ideologicznych tradycyjnych systemów. Aby go utworzyć, należy porównać zawartość bazy ideologicznej podmiotu politycznego (będącej wyrazem jego orientacji ideologicznej) do zbioru znaczników ideologicznych (jako zoperacjonalizowanej postaci konstruktu teoretycznego). Procedura badawcza na tym etapie wymaga skategoryzowania sądów ideologicznych zawartych w bazie sądów podmiotu politycznego do wyodrębnionych znaczników ideologicznych. Kategoryzacja odbywa się na zasadzie treściowej odpowiedniości sądu i zawartości znacznika ideologicznego.

Krok 3.: utworzenie profilu ideologicznego (odpowiednio dla każdego z podmiotów)

Aby uzyskać profil ideologiczny, należy przeprowadzić analizę częstości danych z bazy sądów ideologicznych badanego podmiotu, czyli analizę ich rozkładu w poszczególnych kategoriach znaczników ideologicznych. W ten sposób uzyskuje się liczbową reprezentację nasilenia znaczników ideologicznych w bazie badanego podmiotu. Na podstawie profilu ideologicznego można ustalić dla poszczególnych podmiotów obszary, które są dominujące w ich dyskursie.

Efekt: etap 2. kończy się, gdy utworzone zostaną profile ideologiczne, wyrażone tabelarycznie (ewentualnie także graficznie).

Etap 3.

Cel: ustalenie proporcji sądów właściwych dla orientacji lewicowej i orientacji prawicowej

Na tym etapie celem jest ustalenie proporcji poglądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym każdego z badanych podmiotów. Podstawą prowadzonych tu analiz są profile ideologiczne uzyskane na etapie 2. Aby możliwe było zrealizowanie tego celu, konieczne jest zastosowanie odpowiedniej procedury.

Krok 1.: przygotowanie narzędzia poprzez zakwalifikowanie znaczników ideologicznych jako lewicowych bądź prawicowych

Podstawą konstrukcji profilu ideologicznego ilustrującego orientację ideologiczną partii zawartą w bazie materiałowej mogą być tradycyjne ideologie polityczne, co zostało już wcześniej wykazane (Filipczak-Białkowska 2018). Mogą one także być podstawą do określania nasilenia poglądów lewicowych i prawicowych. W tym celu konieczne jest ustalenie, które ze znaczników ideologicznych wyodrębnionych dla poszczególnych ideologii są typowe dla orientacji lewicowej, a które dla orientacji prawicowej. Podział znaczników ideologicznych na te dwie kategorie przedstawiony jest w tabeli zamieszczonej w aneksie 2. na końcu książki, a procedura jego powstawania opisana zostanie w dalszej części opracowania.

Krok 2.: badanie nasilenia znaczników lewicowych i prawicowych

Nasilenie orientacji ideologicznej w bazie sądów ideologicznych danego podmiotu wyrażane jest za pomocą danych liczbowych. Aby ustalić jego poziom, należy zsumować wartości uzyskane dla znaczników ideologicznych właściwych dla poglądów lewicowych, zgodnie z ustaleniami poczynionymi w pierwszym kroku tego etapu. Analogiczną operację należy przeprowadzić w celu ustalenia poziomu orientacji prawicowej w tej samej bazie sądów tego podmiotu.

Krok 3.: ustalenie proporcji poglądów lewicowych i prawicowych dla każdego z podmiotów

Uzyskane w kroku 2. dane liczbowe stanowią podstawę do analiz porównawczych. Można je wyrazić w postaci danych procentowych i ustalić, jaki jest stosunek poglądów lewicowych i prawicowych.

Etap 3. kończy się ustaleniem proporcji między sądami lewicowymi i prawicowymi dla każdego z podmiotów. Na tej podstawie można ustalić, która z orientacji jest dominująca w poglądach określonej partii.

3.6. Ograniczenia metody

Jak każda metoda, ta również posiada pewne ograniczenia. To ważne, aby badacz zdawał sobie z nich sprawę. Świadomość ograniczeń metody z jednej strony powstrzymuje przed wyciąganiem nieuprawnionych wniosków, z drugiej zaś – stymuluje do zastosowania rozwiązań metodologicznych, które niwelują ich niekorzystny wpływ.

1. Charakter materiału badawczego

Debaty parlamentarne uznane zostały za dobrą podstawę do badania orientacji ideologicznej. Miejsce, w którym przemawiają posłowie i obowiązujące ich procedury sprawiają, że dyskurs parlamentarny jest zorientowany merytorycznie i stosunkowo ujednolicony pod względem formy w przeciwieństwie do tych wypowiedzi polityków, które są zapośredniczone medialnie (np. wygłaszane podczas debat publicystycznych lub zamieszczane w mediach społecznościowych). Celem medialnych wypowiedzi polityków jest z jednej strony odniesienie się do przedmiotu dyskusji, z drugiej – wykreowanie zamierzonego wizerunku swojego lub konkurencji, a czasem także skierowanie rozmowy, a przez to także uwagi opinii publicznej w odpowiednią stronę, zgodnie z intencją mówcy (przy czym trudno ustalić prymarność któregoś z tych zamiarów). Współwystępowanie w sposób obligatoryjny tych dodatkowych celów sprawia, że politycy stosują różnorodne zabiegi komunikacyjne podporządkowane założonej strategii, a kluczowa część merytoryczna (czy ideologiczna) zostaje wówczas zaciemniona. Oczywiście, debaty parlamentarne nie są zupełnie wolne od tego typu wizerunkowych

elementów, są one jednak regulowane ograniczeniami (np. wynikającymi z Regulaminu Sejmu RP). W przyjętej tu metodzie badawczej analiza ramy perswazyjnej, jaką wykonuje się na początku, oddziela elementy pozamerytoryczne od rzeczowych treści zawartych w wypowiedzi parlamentarzystów.

Słabością debat parlamentarnych jako materiału badawczego są ograniczenia, jakie generują one w zakresie prowadzenia badań porównawczych. Materiał ten obejmuje bowiem tylko partie, które uzyskały w wyborach wynik uprawniający je do zasiadania w Sejmie. Skład reprezentacji parlamentarnej w kolejnych kadencjach najczęściej wypełniony jest przez różne partie – niektóre nie wchodzi do parlamentu, inne rozpadają się, jeszcze inne istotnie przekształcają lub tworzą koalicje i występują jako nowe podmioty polityczne. Taki stan rzeczy sprawia, że porównywanie orientacji ideologicznych poszczególnych partii w różnych okresach czasu czy kadencjach Sejmu jest znacznie utrudnione. Należy również pamiętać, że wybrany do badania materiał badawczy reguluje możliwość generalizowania wyników. Bardzo ważna jest tutaj cezura czasowa – w związku z możliwością zachodzenia fluktuacji w obrębie orientacji ideologicznej, uzyskanych wyników nie można nadmiernie uogólniać czy rozciągać w czasie.

2. Postawa badacza

Jednym z najważniejszych zarzutów stawianych badaniom z zakresu analizy dyskursu jest duży wpływ cech badacza na efekt analizy. Z przyjętych w tym opracowaniu założeń na temat ideologii (mających swe źródło w psychologii politycznej) wynika, że każdy człowiek poznał i zaakceptował jako swoje jakieś ideologie, jedne są mu bliższe, na inne patrzy bardziej krytycznie. Warto, by badacz miał świadomość swojego uwikłania w przedmiot dociekań. Trudno nie zgodzić się z twierdzeniem, że „zaangażowanie ukryte pod płaszczykiem neutralnych, kartezyjskich diagnoz jest dużo bardziej niebezpieczne niż działanie jawne politycznie” (Sulikowski 2014: 105). Z owego uwikłania w przedmiot badań wynika bowiem istotne niebezpieczeństwo dla rzetelności badań – proces analizy dyskursu zagrożony jest błędem internalizacji, który polega na przypisywaniu przez badacza autorom wypowiedzi własnych pojęć, przekonań, założeń, sposobów opisu i kategoryzowania świata. A przecież, jak podkreśla Lisowska-Magdziarz, „w istocie jednym z najciekawszych zadań AD (analizy dyskursu – uzup. moje) jest właśnie próba odkrycia, ujawnienia, ukazania systemu pojęciowego, przekonań, ukrytych założeń autorów dyskursu” (Lisowska-Magdziarz 2006: 26). Innym zarzutem pod adresem badacza może być jego dążenie do potwierdzania założonych hipotez, czyli tzw. błąd konfirmacji. Aby ograniczyć udział preferencji i uprzedzeń badacza w tym opracowaniu wprowadzona została zasada anonimizacji tekstów. Zastosowanie rozbudowanej procedury badawczej, rozdrobnienie i usystematyzowany charakter działań analitycznych oraz wprowadzenie analizy ilościowej jako podstawy ostatecznych wniosków istotnie ogranicza możliwość popełnienia błędu konfirmacji.

3. Procedury analityczne

Jako istotną słabość badań realizowanych w ramach analizy dyskursu wskazuje się to, że uzyskany efekt interpretacji materiału może być różny w zależności od zasobów wiedzy pozostającej w dyspozycji badacza. Zastosowana w referowanym projekcie badawczym analiza lingwistyczna aktów mowy emotywno-oceniających znacznie ogranicza swobodę interpretatora, ze specyfiki materiału badawczego wynika natomiast to, że wiele sądów ideologicznych jest wyrażonych wprost – te dwa aspekty regulują wpływ zgłaszanego czynnika ryzyka na uzyskiwany wynik badania. Inną wątpliwość budzi to, że podczas standaryzacji argumentów zawartych w tekście werbalizacja poszczególnych elementów ciągów argumentacyjnych jest wyborem samego analityka (zob. Awdiejew, Habrajska 2009). Udział badacza na tym etapie jest istotnie ograniczony przez powiązanie podejmowanych działań z analizą konkretnych aktów mowy, dla których istnieją językowe wykładniki w tekście. Sprawia to, że analiza nie oddala się od tekstu i nie powstają nadinterpretacje. Z drugiej strony może pojawić się zarzut o nie dość wyczerpującą interpretację. Wydaje się on uprawniony, nie skłonił jednak do modyfikacji metody badawczej – uznano, że zasada opierania się na wykładnikach językowych pozwala zapewnić największą rzetelność naukową.

4. Płaszczyzna porównań

Interdyscyplinarny charakter analizy dyskursu sprawia, że konieczne jest sięganie do treści właściwych dla innych dyscyplin naukowych. Ideologie należą do obszaru zainteresowań nauk politologicznych. W literaturze przedmiotu mają one postać opisów, często rozbudowanych, co znacznie ogranicza ich użyteczność w badaniach prowadzonych na gruncie komunikacyjnym. Konieczna jest ich transformacja do formy praktycznego narzędzia. W testowanej tutaj metodzie badawczej proponuje się narzędzie w postaci kolekcji znaczników ideologicznych, opracowanych dla trzech głównych ideologii: konserwatyzmu, liberalizmu i socjalizmu. Nie można jednak wykluczyć, że w bazach danych można byłoby niektóre sądy ideologiczne zestawzić z treściami typowymi dla innych ideologii, np. nacjonalizmu czy faszyzmu. Również wyodrębnienie określonych znaczników i ustalenie ich zakresu może być kwestią dyskusyjną – być może inny badacz wyodrębniłby inne znaczniki lub zmienił ich zakresy znaczeniowe. Jednocześnie ostateczny kształt narzędzia nie jest efektem pełnej swobody badawczej – wyróżnienia znaczników i ich podziału na konstytuujące orientację lewicową i orientację prawicową dokonano na podstawie ustaleń zawartych w literaturze przedmiotu (szczególnie: Heywood 2008; Godlewski 2008; Lipiński 2016).

Koncepcja znaczników ideologicznych pozwala hierarchizować poszczególne treści właściwe dla badanego dyskursu, a także ukierunkowuje interpretacje i pozwala oprzeć wnioski na podstawie rzetelnych analiz lingwistycznych. Jak

zostało to wcześniej omówione, do tej pory analizę lingwistyczną traktowano w badaniach z zakresu analizy dyskursu w sposób bardzo wybiórczy, ograniczając się do wyekscerpowania przykładów ilustrujących poczynione wcześniej spostrzeżenia badacza. W przyjętej tu metodzie wnioski dotyczące prawidłowości rządzących badanym dyskursem oparte są natomiast na systematycznej analizie jego warstwy językowej.

ROZDZIAŁ 4

KONCEPCJA ZNACZNIKÓW IDEOLOGICZNYCH

4.1. Operacjonalizacja założeń ideologicznych

Partie funkcjonujące na polskiej scenie politycznej kwalifikowane są i same określają się pod względem orientacji ideologicznej jako partie konserwatywne, liberalne bądź socjalistyczne (i różne ich kombinacje, por. Awdiejew 2008: 68). Na ogół funkcjonująca w literaturze przedmiotu charakterystyka tych ideologii ma postać obszernego opisu. Posługiwanie się taką formą w procesie badawczym jest niepraktyczne i znacznie utrudnia przejrzystość prowadzonych analiz, dlatego konieczne było nadanie jej formy użytecznego i wygodnego narzędzia. Dla scharakteryzowania poszczególnych ideologii sporządzono kolekcje znaczników ideologicznych, ich podstawą był opis zawarty w opracowaniu Heywooda (2008). Sens terminu „znacznik” jest zbliżony do jego rozumienia w informatyce. Tam „znacznik” określa słowo kluczowe, frazę przypisaną do określonego fragmentu informacji. Podobnie w prezentowanym tu narzędziu za konkretnym znacznikiem ideologicznym kryje się pewien obszar opisywanej ideologii. Znaczniki obejmują zatem elementy założeń ideologicznych, które w literaturze przedmiotu przedstawiane są obszernym tekstem.

W pierwszej wersji badania (Filipczak-Białkowska 2018) przyjęto zasadę opracowania narzędzia, zgodnie z którą znaczniki miały wyrażać cechy najbardziej charakterystyczne dla każdej z opracowanych ideologii. Wyodrębniony wówczas ich zestaw obrazuje tabela 3.

Słabością tego modelu był brak równości kategoryjnej znaczników, odnosiły się one do różnych obszarów rzeczywistości (np. silna koncentracja na aspektach gospodarczych w socjalizmie, a niemal zupełne pominięcie tego aspektu w konserwatyzmie). Poszczególne znaczniki nie miały swoich odpowiedników w innych ideologiach, przez co niewidoczne były różnice i kontrasty istniejące między nimi. Niektóre znaczniki nie realizowały w pełni zasady rozdzielnosci kategorii (np. „własność indywidualna” liberalizmu i „pełna prywatyzacja” konserwatyzmu), albo obejmowały obszary bardzo szerokie, które przejawiały się we wszystkich ideologiach, przyjmując w każdej z nich nieco inne rozumienie (np. „wolności obywatelskie” to dla konserwatyzmu balast,

który trzeba dźwigać, dla liberalizmu – żagiel, który pozwala nabrać rozpędu). Heywood twierdzi, że

język potoczny jest zaśmiecony pojęciami, takimi jak: wolność, uczciwość, równość, sprawiedliwość czy prawa. W podobny sposób słowa, takie jak: konserwatywny, liberalny, socjalistyczny, komunistyczny i faszystowski, są często używane przez ludzi dla określenia własnych lub cudzych przekonań. Mimo że są one dla nas znajome, powszechne wręcz, rzadko bywają stosowane precyzyjnie bądź ze zrozumieniem ich znaczenia. Bo czym na przykład, jest równość? Co to znaczy, że wszyscy ludzie są równi? [...] Czy ludzie powinni posiadać równe prawa, równe szanse, równe wpływy polityczne, równe zarobki? (Heywood 2008:14).

Tabela 3. Znaczniki ideologiczne wyodrębnione w pierwszej wersji badania dla ideologii: konserwatyzm, liberalizm, socjalizm

Konserwatyzm	Liberalizm	Socjalizm
– odpowiedzialność pokoleniowa – wartości chrześcijańskiej demokracji – moralna ułomność człowieka – silny rząd – suwerenność państwa – patriotyzm romantyczny – społeczeństwo hierarchiczne – paternalizm rodzicielski – paternalizm państwa – autorytaryzm rządów – własność indywidualna	– wolności obywatelskie – racjonalizm – społeczne prawa naturalne – wolność absolutna jednostek – państwo usługodawca – równość dostępu do stanowisk – dostęp do wiedzy naukowej – społeczna odpowiedzialność władzy – pełna prywatyzacja – samorządność – inwestycje gospodarcze – integracja europejska	– prawa pracownicze – związki zawodowe – zachowanie warunkowane społecznie – solidaryzm społeczny – państwo opiekuńcze – nacjonalizacja gospodarki – interwencjonizm gospodarczy – agraryzm i drobna przedsiębiorczość – protekcjonizm gospodarczy – ograniczenie skutków bezrobocia

Źródło: opracowanie własne.

Te różnice rozumienia pojęć ważnych z perspektywy opisu ideologii stanowią istotne utrudnienie dla opracowania adekwatnego narzędzia.

4.2. Znaczniki ideologiczne – ujęcie kategorialne

Aby ustalić znaczniki ideologiczne do drugiej wersji badania ponownie należało odnieść się do literatury przedmiotu (Heywood 2008). Jednocześnie zwrócono większą uwagę na kategorie, w których dostrzegalne są istotne napięcia mię-

dzy ideologiami, zarówno na poziomie aspektów filozoficznych (jak stosunek do zmiany/tradycji, model moralności), aspektów ustrojowych (status władzy publicznej, status obywatela), a także w odniesieniu do aspektów gospodarczych (polityka budżetowa, polityka pracy). Ostatecznie w konstruowaniu systemów znaczników wyróżniono 10 kategorii:

- tradycja i nowoczesność
- model rodziny
- system wartości
- stosunki międzynarodowe
- status władzy publicznej
- status obywatela
- model gospodarki
- polityka budżetowa
- polityka pracy
- usługi publiczne.

W obrębie poszczególnych kategorii scharakteryzowane są założenia każdej z trzech podlegających omówieniu ideologii. Mechanizm działania znaczników jest taki sam, jak w pierwotnej wersji badania – odnoszą się one do bardziej obszernych fragmentów ideologii. W obecnym badaniu przyjmuje się model znaczników ideologicznych, który prezentuje tabela zawarta w aneksie 2.

4.3. Znaczniki ideologiczne a oś lewica-prawica

Przestrzeń politycznej działalności często przedstawiana jest zgodnie z dychotomicznym podziałem na lewicę i prawicę. Istnieje wiele propozycji opisanie tego podziału, poszczególni autorzy wskazują jako kluczowe różne aspekty pojęć konstytuujących tę opozycję. Tomasz Godlewski (2008) dokonał przeglądu definicji występujących w literaturze przedmiotu i ustalił, jakie cechy są charakterystyczne dla lewicy i prawicy. Na tej podstawie skonstruował model teoretyczny. Wyodrębnił w nim trzy wymiary biegunowego schematu lewicy i prawicy:

- 1) wymiar ideologiczno-doktrynalny odnoszący się do polityki i ideologii, 2) wymiar ustrojowo-gospodarczy dotyczący państwa i gospodarki oraz 3) wymiar społeczny obejmujący preferowany model społeczeństwa [...] (Godlewski 2008: 41).

W wyróżnionym wymiarze ideologiczno-doktrynalnym zawarł kwestie dotyczące uznawanych wartości, stosunku do religii, wolności jednostki oraz preferowanego modelu politycznego. Kolejno ustalił, jakie poglądy uznawane są w literaturze przedmiotu za lewicowe lub prawicowe dla pozostałych wymiarów. Aspekty ustrojowo-gospodarcze objęły takie kwestie, jak preferowany typ własności, rolę państwa w sferze gospodarczej, model gospodarki, politykę fiskalną, podejście do funkcji socjalnych państwa, polityki ochrony rynku oraz pożądaną pozycję związków

zawodowych. Dla trzeciego wymiaru – społecznego – sporządził dychotomiczne opisy w odniesieniu do takich spraw, jak preferowany model społeczeństwa, rozumienie kontroli społecznej, stosunek do mniejszości, kary śmierci, problemów ekologii i ochrony środowiska. Dychotomiczny schemat lewicy i prawicy w ujęciu Godlewskiego – bardzo szczegółowy – prezentują tabele zawarte w aneksie 3. na końcu książki.

Przedstawiony przez Godlewskiego schemat lewicy i prawicy stanowi teoretyczną konstrukcję, w sposób wyczerpujący prezentującą omawianą dychotomię i jako taki może być uznany za dobrą podstawę do skonstruowania narzędzia badawczego. Pierwotnym pomysłem, jaki pojawił się w kontekście referowanego tu badania, było zatem wykorzystanie koncepcji znaczników i stworzenie nowej siatki, tym razem na podstawie wskazanych przez Godlewskiego cech różnicujących lewicę i prawicę. Siatka ta miała być niezależna treściowo od opracowanych wcześniej znaczników ideologicznych. Przyjęto założenie, że ujęcie Godlewskiego omawiające w szeroki i szczegółowy sposób cechy lewicy i prawicy będzie dobrą podstawą do stworzenia znaczników lewicowości i prawicowości. Z drugiej strony przekształcenie propozycji tego autora w narzędzie bazujące na koncepcji znaczników uznane zostało za zasadne, ponieważ, z uwagi na rozbudowaną strukturę (blisko 60 pozycji), nie jest ono wygodnym narzędziem analizy danych. Najważniejszym zadaniem było więc przekonwertowanie cech lewicy i prawicy, wyrażonych w formie opisów, do postaci znaczników, czyli wyodrębnienie takich punktów, które będą zawierały pewien szerszy aspekt lewicowości bądź prawicowości. Wydawało się, że propozycje takich znaczników, jak pozytywny/negatywny stosunek do polityki socjalnej, wolności słowa, demokracji, równości społecznej, religii, własności prywatnej itp. stanowią właściwe kategorie opisu poglądów lewicy i prawicy (rozumianych jako konstrukty teoretyczne).

Powstawały kolejne i kolejne wersje zestawów znaczników, czasem bardziej uogólniające, czasem mocniej precyzujące. O ile podziały te wypełniały założenie o immamentnej dychotomiczności lewicy i prawicy, to nie wytrzymywały konfrontacji z danymi. Podejmowane próby wykorzystania kolejnych wersji kolekcji znaczników stwarzały wiele problemów z powodu silnego rozdrobienia znaczników, a uzyskane wyniki prowadziły do artefaktów. Ostatecznie w omawianym projekcie badawczym zrezygnowano z ustalenia znaczników lewicowości i prawicowości na podstawie propozycji Godlewskiego.

Fiasko poniesione podczas prób przekonwertowania cech lewicy i prawicy na kolekcje znaczników wymagało rozważenia możliwych powodów niepowodzenia. Najbardziej prawdopodobną przyczyną wydaje się pomieszanie w dokonanej przez Godlewskiego charakterystyce lewicy i prawicy cech odnoszących się do poziomu ideologicznego z tymi, które należy rozpatrywać na poziomie politycznym. Jest to konsekwencja braku ustaleń teoretycznych w dyskusji o lewicy i prawicy, w której nie ma jednoznacznych definicji tych pojęć. Dodatkowe zamieszanie wprowadza tendencja do koncipowania cech lewicowości i prawicowości na podstawie działań współczesnych podmiotów politycznych utożsamiających

się z jedną z tych frakcji. Sytuację tę nietrudno wyjaśnić. Niewątpliwie lewica i prawica to konstrukty zbudowane z idei i koncepcji zaczerpniętych z klasycznych ideologii. Ideologie te przejawiają się w działaniach, czyli w politykach, jedne i drugie sytuują się jednak na różnych poziomach. Polityka jest to działalność wytyczona przez ośrodek decyzji sformalizowanej grupy społecznej (np. partii politycznej, organizacji międzynarodowej), która zmierza do realizacji ustalonych celów za pomocą określonych środków (por. Opalek 1986). Aby wprowadzić porządek w myśleniu o lewicy i prawicy należy odseparować ideologię, która była podstawą tego podziału, od konkretnych działań realizowanych na scenie politycznej różnych krajów, innymi słowy należy oddzielić globalny cel, czyli wizję idealnej przyszłości, do jakiej zmierza lewica i prawica, od polityk, jakie realizuje się, aby te cele osiągnąć. Opieranie się w tworzeniu znaczenia pojęć „lewica” i „prawica” na bazie działań, jakie podejmują poszczególne podmioty polityczne identyfikowane jako przedstawiciele określonej opcji, powoduje powstawanie skrótów myślowych typu: „jeśli zasiłki, to lewica”. Tymczasem zasiłki, czy szerzej: polityka socjalna, to narzędzie, którym mogą posłużyć się przedstawiciele obydwu orientacji – zarówno postulujący egalitaryzm ekonomiczny przedstawiciele socjalizmu, jak i dążący do podtrzymania *status quo* w zakresie posiadania konserwatyści. Dla niniejszego badania kluczowy jest właśnie poziom ideologiczny.

Pomysł zaadaptowania podziału zaproponowanego przez Godlewskiego do realizacji wyznaczonych celów badawczych należało zatem porzucić, natomiast zasadny stał się powrót do wcześniejszej koncepcji znaczników ideologicznych (Filipczak-Białkowska 2018). Ostatecznie przyjmuje się bowiem, że lewica i prawica to systemy poglądów, które pochodzą z klasycznie rozumianych ideologii (głównie konserwatyzmu, liberalizmu, socjalizmu), poglądy te oddają poszczególne aspekty tych ideologii (w przyjętej tu koncepcji wyrażone w postaci znaczników). Rozkładają się one różnie: konserwatyzm kojarzony jest w całości z prawicą, socjalizm z lewicą, a liberalizm w swym aspekcie aksjologicznym zaliczany jest do lewicy, a w aspekcie gospodarczym – wiązany z prawicą.

Podział znaczników ideologicznych ze względu na reprezentację lewicową i prawicową dokonany został na zasadzie treściowej odpowiedniości charakterystyki lewicy i prawicy w propozycji Godlewskiego i ustalonych dla tego badania systemów znaczników ideologicznych. W konsekwencji wprowadzenia tej zasady, do aspektów lewicowych zaliczone zostały wszystkie znaczniki wyodrębnione dla socjalizmu, a także znaczniki liberalizmu odnoszące się do kwestii światopoglądowych i modelu państwa, z racji uznania wolności jednostki, a także negacji norm i struktur państwowych jako narzędzia jej ograniczania. Wyjaśnienia wymaga decyzja przypisania dwóch znaczników ideologii konserwatywnej jako aspektów lewicowości. Są to znaczniki: „status władzy publicznej” i „usługi publiczne”. Znaczniki te reprezentują następujące obszary ideologii:

- „status władzy publicznej”: autorytarność – władzę nad społeczeństwem sprawuje się niezależnie od jego zgody czy jej braku – to władza wie, co będzie dla

społeczeństwa najlepsze (paternalizm). Podkreślanie roli dyscypliny, tłumienia opozycji i wolności politycznej. Sprzeciw wobec zasady subsydiarności – niechęć do samorządu, decentralizacji;

– „usługi publiczne”: państwo powinno zapewniać obywatelom minimum socjalne, ponieważ biedni są zagrożeniem dla ustanowionego porządku. Rozważne usługi publiczne to droga do konsolidacji (utrwalenia) hierarchii. Oferowanie szerokiego systemu zabezpieczeń społecznych oraz wydajnych usług publicznych.

Taki sposób rozumienia tych znaczników ideologicznych (wynikający z opisu ideologii dokonanego przez Heywooda) wykazuje odpowiedniość treściową właśnie z cechami wyrażającymi dążenia lewicy w opracowaniu przyjętym za Godlewskim.

Prawicowość wyraża się w większości sądów konserwatywnych, szczególnie dotyczących światopoglądu, ale także wszelkich przejawów dążenia do zachowania *status quo* w zakresie praw i własności. Do aspektów prawicowych włączone zostały też poglądy liberalizmu na kwestie gospodarcze, wyrażające poparcie dla idei prywatnej własności i wolnego rynku oraz wynikające z nich poglądy na kwestie usług publicznych – ich prywatyzację.

Finalny podział znaczników ideologicznych na osi lewica-prawica prezentuje tabela 4.

Tabela 4. Podział znaczników ideologicznych ze względu na reprezentację lewicową i prawicową

Lp.	Kategoria	Lewica		Prawica
		konserwatyzm K	socjalizm S	liberalizm L
1	tradycja i nowoczesność			
2	model rodziny			
3	system wartości			
4	stosunki międzynarodowe			
5	status władzy publicznej			
6	status obywatela			
7	model gospodarki			
8	polityka budżetowa			
9	polityka pracy			
10	usługi publiczne			

Źródło: opracowanie własne.

Ostatecznie, aby ustalić liczbową reprezentację poszczególnych orientacji, należy zsumować następujące znaczniki (wg wzoru: liczba porządkowa + symbol ideologii, przy czym L – liberalizm, S – socjalizm, K – konserwatyzm):

lewicowość: $1L + 1S + 2L + 2S + 3L + 3S + 4L + 4S + 5K + 5L + 5S + 6L + 6S + 7S + 8S + 9S + 10K + 10S$;

prawicowość: $1K + 2K + 3K + 4K + 6K + 7K + 7L + 8K + 8L + 9K + 9L + 10L$.

Podsumowując, należy podkreślić, że na orientację lewicową w tym podziale składa się 18 znaczników, dla orientacji prawicowej wyróżnionych zostało 12 znaczników.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na specyfikę polskich partii politycznych prezentujących lewicowy światopogląd, przejawiającą się w tym, że w obszarze aspektów gospodarczych bliższe są im jednak koncepcje prawicowe. Podział znaczników na światopoglądowe (związane z systemem wartości i poglądami na urząd państwa) i gospodarcze umożliwi zweryfikowanie prawdziwości tej tezy. Podział ten przedstawia się, jak w tabeli 5.

Tabela 5. Podział znaczników ideologicznych na światopoglądowe i gospodarcze

	Lp.	Kategoria	Lewica		Prawica
			konserwatyzm K	socjalizm S	liberalizm L
aspekty światopoglądowe	1	tradycja i nowoczesność			
	2	model rodziny			
	3	system wartości			
	4	stosunki międzynarodowe			
	5	status władzy publicznej			
	6	status obywatela			
aspekty gospodarcze	7	model gospodarki			
	8	polityka budżetowa			
	9	polityka pracy			
	10	usługi publiczne			

Źródło: opracowanie własne.

Aby ustalić liczbową reprezentację sądów związanych ze sferą światopoglądu i tych związanych z gospodarką, należy zsumować następujące znaczniki (wg wzoru: liczba porządkowa + symbol ideologii, przy czym L – liberalizm, S – socjalizm, K – konserwatyzm):

- aspekty światopoglądowe:
 - lewica: $1S + 1L + 2S + 2L + 3S + 3L + 4S + 4L + 5K + 5S + 5L + 6S + 6L$
 - prawica: $1K + 2K + 3K + 4K + 6K$
- aspekty gospodarcze:
 - lewica: $7S + 8S + 9S + 10K + 10S$
 - prawica: $7K + 7L + 8K + 8L + 9K + 9L + 10L$.

Analiza baz sądów ideologicznych badanych podmiotów politycznych z uwzględnieniem różnic w podejściu do kwestii światopoglądowych i gospodarczych pozwoli sprawdzić, czy skrzyżowanie światopoglądowo-gospodarcze charakteryzuje także partie funkcjonujące w polskim parlamencie w latach 2015–2017.

ROZDZIAŁ 5

ANALIZA LINGWISTYCZNA

Analiza lingwistyczna stanowi pierwszy etap realizacji badania. Dokonywana jest ona w odniesieniu do tekstów wypowiedzi przedstawicieli partyjnych, a jej celem jest wyodrębnienie uogólnionych sądów ideologicznych, co jest równoznaczne z procesem kodowania danych. Operacja ta pozwala na wykonywanie kolejnych etapów wyodrębnionych w metodzie badawczej.

Choć analiza lingwistyczna jest bardzo ważna, w zasadzie kluczowa dla omawianego badania, przedstawiona będzie tu skrótowo, a to dlatego, że obszernie jej omówienie, opatrzone wieloma przykładami, zawarte zostało w publikacji z 2018 roku (Filipczak-Białkowska 2018). W obecnej wersji badania nie wprowadzano w tym miejscu metody badawczej żadnych zmian, treści należałoby w pełni powtórzyć. Z powyższych powodów omówione tu zostaną krótko tylko najważniejsze elementy.

Przeprowadzenie właściwej analizy lingwistycznej materiału badawczego obliuguje do wykonania szeregu działań przygotowawczych na poziomie jednostkowych tekstów. Analiza lingwistyczna prowadzona zgodnie z metodologią gramatyki komunikacyjnej wymaga spełnienia określonej procedury, jest bardzo złożona, jest to działanie wielofazowe. Pierwszym krokiem jest oddzielenie ramy perswazyjnej, kolejno dokonanie analizy paradygmatycznej, a następnie analizy syntagmatycznej (por. Awdiejew, Habrajska 2009). Ten etap badania można uznać za zakończony, kiedy uzyskane zostaną zbiory sądów ideologicznych, wyodrębnionych osobno dla każdego badanego ugrupowania politycznego. Zbiory te utworzą bazy sądów ideologicznych partii.

Pierwszym, podstawowym krokiem analitycznym jest określenie ramy tematycznej konkretnego dyskursu, którego dotyczy tekst. Ramę tematyczną tworzy tło sytuacyjne i sytuacja konkretna (por. Awdiejew, Habrajska 2009). Tło sytuacyjne stanowi schemat problemów, napięć i kontrastów ideologicznych, powstałych na scenie politycznej. W schemacie tym aktorami są podmioty działań na tej scenie. Zazwyczaj dyskurs omawia określoną sytuację konkretną (konkretne zdanie na scenie politycznej), która mieści się w danym tle sytuacyjnym, wnosząc do niego większe uszczegółowienie. Poprzez uczestnictwo w sferze społeczno-politycznej życia danej grupy (inaczej: przynależność do wspólnoty dyskursu) badacz nabywa kompetencję polityczną, która umożliwia sprawne poruszanie się w obszarze tła sytuacyjnego podczas interpretowania przejawów dyskursu propagandowego (por. Awdiejew, Habrajska 2009: 21; także: Duszak 1998: 20).

Właściwa analiza tekstu wymaga oddzielenia ramy perswazyjnej od merytorycznej części tekstu. Ramę perswazyjną wypowiedzi tworzą pomocnicze działania werbalne nadawcy, dążące do wykreowania wizerunku nadawcy, odbiorcy,

związku i zaufania między nimi (zob. Awdiejew, Habrajska 2009: 26–28). Substrategie wspomagające, tworzące ramę perswazyjną, nie wiążą się na zasadzie wynikania z merytoryczną częścią wypowiedzi.

Kreowanie wizerunku nadawcy ma służyć przede wszystkim wyeksponowaniu wiarygodności mówcy. Aby ten efekt osiągnąć, politycy powołują się na pozostawanie w pobliżu wydarzeń, które są dyskutowane, osobiste zaangażowanie (związek ten może wynikać z właściwości życiorysu, pełnionych wcześniej funkcji publicznych itp.) bądź podkreślają, że dołożyli specjalnych starań, by zdobyć wiedzę na poruszany w wypowiedzi temat.

Kreowanie wizerunku odbiorcy to substrategia, w której nadawca stara się dowartościować adresata swej wypowiedzi, akcentując jego szczególne znaczenie dla sprawy lub dla samego nadawcy. Gdy poseł chce wpłynąć na innych parlamentarzystów, może odwołać się do inteligencji odbiorców, kompetencji czy też zdolności zrozumienia intencji mówcy, kiedy zaś planowany wpływ zorientowany jest na obywateli oglądających debatę za pośrednictwem mediów, wówczas strategia jest bardziej rozbudowana: „wykazanie się znajomością warunków życia określonej grupy społecznej, faktów z życia określonej osoby jest swoistym komplementem dla niej, potwierdzeniem, że pozostaje ona w sferze zainteresowań i troski danego polityka [...]” (Filipczak-Białkowska 2018: 79).

Kreowanie więzi między nadawcą i odbiorcą najczęściej dokonuje się przez zabieg zastosowania „my inkluzywnego” w wypowiedzi, czyli „formy pierwszej osoby liczby mnogiej, która uwzględnia odbiorcę na zasadzie: ja (lub my) wraz z tobą, który to słyszysz” (Filipczak-Białkowska 2018: 81).

Fragmenty tekstów należące do ramy perswazyjnej należy wyeliminować z dalszej części prac analitycznych. Po wykonaniu opisanych powyżej przygotowań można przejść do analizy części merytorycznej tekstu.

Sposób analizy dyskursu propagandowego (którego przejawem jest dyskurs parlamentarny) dzieli się na dwie płaszczyzny: paradygmatyczną i syntagmatyczną. Postępowanie badawcze zostało precyzyjnie opisane:

Na płaszczyźnie paradygmatycznej analizowane są typy danego kroku strategicznego oraz zastosowanych w nim środków perswazyjnych. Z kolei na płaszczyźnie syntagmatycznej analizuje się relacje pomiędzy cząstkowymi konkluzjami poszczególnych kroków strategicznych oraz ich stosunek do ogólnego celu propagandowego, do którego dany dyskurs dąży. Konkluzje kroków strategicznych mogą tworzyć różne konfiguracje w syntagmatyce dyskursu propagandowego (Awdiejew, Habrajska 2009: 31).

5.1. Analiza paradygmatyczna

Analiza paradygmatyczna obejmuje w niniejszym opracowaniu badanie emocyjno-oceniających aktów mowy. Przyjmuje się założenie, że wszystkie działania oceniające mają charakter ideologiczny, stanowią pewną reinterpretację aksjo-

logiczną otaczającego świata. Analiza postępowania interlokutorów w różnych strategiach oceniająco-emotywnych sprawia, że możliwe jest określenie ich priorytetów ideologicznych. Innymi słowy, analiza aktów mowy emotywno-oceniających prowadzi do ustalenia indywidualnych systemów wartości badanych podmiotów, czyli ich bazy ideologicznej. W opisie uwzględnia się zarówno typowe akty mowy emotywno-oceniające wprowadzane odpowiednimi operatorami, jak i akty mowy, w których funkcja oceniająca występuje jako towarzysząca.

Celem paradygmatycznej analizy kroków strategicznych jest uzyskanie kolekcji sądów aksjologicznych wyeksponowanych na powierzchni tekstu w postaci aktów mowy emotywno-oceniających. Akty mowy emotywno-oceniające są sygnalizowane w tekście poprzez zastosowanie konwencjonalnych sposobów manifestowania stanów emocjonalnych (bezpośrednie formuły opisowe, stosowanie operatorów hybrydowych lub analitycznych oraz frazemy w funkcji operatora emotywnego), także przez stosowanie aktów mowy wyrażających przekonanie o powinności, ale mogą być również wprowadzone za pomocą operatorów polifunkcyjnych.

Wyodrębnienie i zapisanie w postaci samodzielnych zdań sądów aksjologicznych wyrażonych w aktach mowy emotywno-oceniających zamyka postępowanie w tym kroku analitycznym.

5.2. Analiza syntagmatyczna

W przyjętej metodzie analiza syntagmatyczna polega na standaryzacji ciągów argumentacyjnych zawartych w badanym tekście. Naturalnie skonstruowane wypowiedzi argumentacyjne, stosowane w rzeczywistych sytuacjach komunikacyjnych, zbudowane są na zasadzie entymematu – w ich werbalizacji pomija się jeden element argumentu (czasem dwa), zakładając, że jego odtworzenie nie stwarza odbiorcy kłopotu. Zazwyczaj samo zestawienie treści wypowiedzianych słów z sytuacją komunikacyjną każe domyślać się intencji, jaką chce zrealizować nadawca, i doprecyzować zastosowany przez niego argument. Pełne wypowiedzi argumentacyjne w codziennej komunikacji brzmią sztucznie i raczej zaciemniają przekazywany sens, niż go wyjaśniają. Entymematyczne wypowiedzi argumentacyjne konstruowane są przy wykorzystaniu różnych kombinacji elementów składowych argumentu, zazwyczaj jednak pomijana jest reguła ogólna. Proces standaryzacji argumentu opisany jest poniżej.

Z zadowoleniem przyjmujemy fakt znalezienia pieniędzy na dopłaty do paliwa rolnicze-go. Uważamy, że środki te pośrednio będą służyć wzrostowi konkurencyjności polskich rolników i ich produktów na rynku europejskim.

Powyższy przykład to typowa wypowiedź argumentacyjna przedstawiona w formie entymematu: nadawca nie zawarł w wypowiedzi reguły ogólnej,

zakładając, że jej odtworzenie nie będzie stanowiło dla odbiorcy większej trudności. Pierwsze zdanie w cytacie wyraża konkluzję, w której obiektowi konkretnemu „zapewnienie dopłat do paliwa rolniczego” przypisano wartość pozytywną poprzez zastosowanie operatora emotywno-oceniającego „z zadowoleniem” (jest to zatem akt mowy emotywno-oceniający wyrażający zadowolenie, wprowadzony operatorem w postaci bezpośredniej formuły opisowej „z zadowoleniem”). Drugie zdanie w przytoczonym przykładzie werbalizuje sąd kwalifikujący argumentu. Odniesienie zidentyfikowanych elementów argumentu do jego struktury:

RO: $Q(X)$

SK: $x \in X$

K: $Q(x)$,

daje następujące wnioski cząstkowe: konkretny obiekt rzeczywistości (x) to „zapewnienie dopłat do paliwa rolniczego”, wartość, jaką mu przypisano (Q) może zostać wyrażona przez stwierdzenie powinności państwa w tym zakresie. W strukturze sądu kwalifikującego konkretny obiekt rzeczywistości (x) zostaje szeregowany do klasy obiektów (X), którą w badanym argumencie stanowi fraza „stosowanie form wspierania konkurencyjności polskich rolników na rynku europejskim”. Zidentyfikowanie elementów cząstkowych pozwala zwerbalizować zastosowaną regułę ogólną: „Państwo powinno stosować formy wspierania konkurencyjności polskich rolników na rynku europejskim”. Cały argument prezentuje się następująco:

Reguła ogólna (RO): Państwo powinno stosować formy wspierania konkurencyjności polskich rolników na rynku europejskim.

Sąd kwalifikujący (SK): Dopłaty do paliwa rolniczego są formą wsparcia konkurencyjności polskich rolników na rynku europejskim.

Konkluzja (K): Państwo powinno zapewnić dopłaty do paliwa rolniczego.

Zidentyfikowana reguła ogólna wyraża uogólniony sąd ideologiczny, który treściowo odpowiada założeniom o protekcyjności gospodarczej (typowej dla socjalizmu).

W efekcie tego etapu badań na podstawie przeanalizowanego materiału powstają kolekcje uogólnionych sądów ideologicznych dla badanych partii politycznych. Sądy te uznaje się za wyraz orientacji ideologicznej tych partii.

Opisane dwa etapy analizy – paradygmatyczna i syntagmatyczna – odnoszą się do działań badawczych na poziomie jednostkowych tekstów. Na ich podstawie uzyskuje się wnioski na temat stosowanych mechanizmów językowych, efektem dodatkowym są także kolekcje nieuporządkowanych jeszcze sądów ideologicznych. Wyciągnięcie jakichkolwiek wniosków na podstawie tych kolekcji wymaga wyjścia z poziomu tekstu na poziom dyskursu i odwołanie się do planu interdyscyplinarnego, czyli do ustaleń poczynionych w obszarze politologii.

ROZDZIAŁ 6

PROFILE IDEOLOGICZNE KLUBÓW PARLAMENTARNYCH

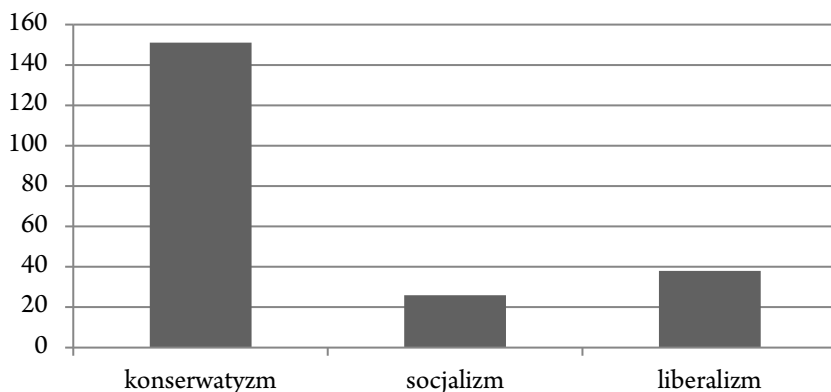
6.1. Orientacja ideologiczna partii Prawo i Sprawiedliwość

W bazie sądów ideologicznych partii Prawo i Sprawiedliwość, wyodrębnionych na podstawie analizy wypowiedzi parlamentarzystów, znalazło się 215 pozycji. Tabela 6 i rysunek 3 ukazują ilościowe reprezentacje sądów przyporządkowanych do poszczególnych ideologii.

Tabela 6. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości

Prawo i Sprawiedliwość	
ideologia	liczba odwołań
konserwatyzm	151
socjalizm	26
liberalizm	38
ogółem	215

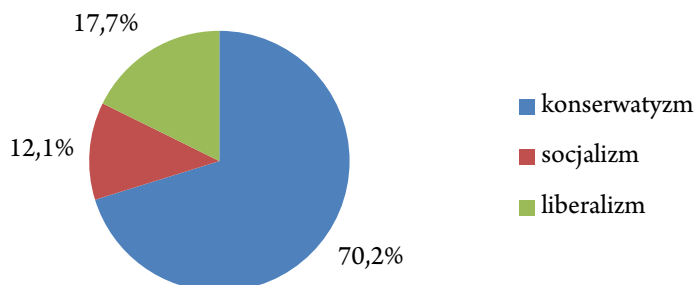
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości

Źródło: opracowanie własne.

Procentowy rozkład sądów przyporządkowanych do poszczególnych ideologii ilustruje rysunek 4.

Rysunek 4. Procentowe ujęcie struktury ideologicznej bazy sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawiona powyżej analiza ilościowa wymaga poszerzenia o wnioski płynące z analizy jakościowej.

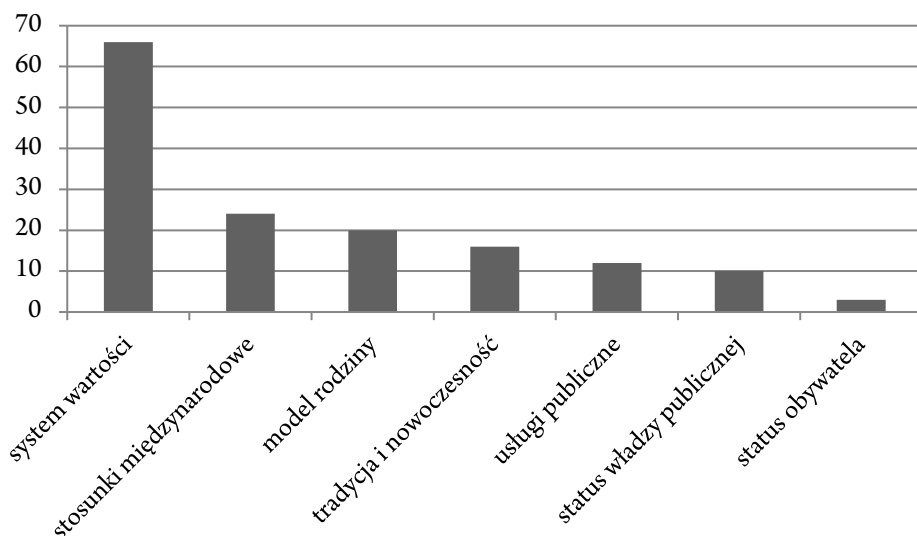
6.1.1. Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość

Konserwatyzm jest najsilniej reprezentowaną ideologią w bazie sądów Prawa i Sprawiedliwości. Ich dokładny ilościowy rozkład przedstawiono w tabeli 7 i na rysunku 5.

Tabela 7. Odniesienia do znaczników konserwatyzmu w bazie sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości

Prawo i Sprawiedliwość Odniesienia do znaczników konserwatyzmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
system wartości	66
stosunki międzynarodowe	24
model rodziny	20
tradycja i nowoczesność	16
usługi publiczne	12
status władzy publicznej	10
status obywatela	3
suma	151

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 5. Odniesienia do znaczników konserwatyizmu w bazie sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości

Źródło: opracowanie własne.

W sądach ideologicznych przyporządkowanych do konserwatywnego obszaru znacznika „system wartości” wyrażona była preferencja reprezentantów partii Prawo i Sprawiedliwość dla moralności chrześcijańskiej. Wysoka liczba odniesień do tego znacznika nie jest jednak tylko wynikiem częstego przywoływania wartości chrześcijańskich, ale także konsekwencją właściwych dla konserwatyizmu poglądów na naturę człowieka, którego postrzega się jako istotę samolubną i egoistyczną, chętnie dającą upust swoim okrutnym i antyspołecznym impulsom. Ze wskazanym przez ten znacznik obszarem założeń ideologii korespondowały liczne sądy, w których wyrażano przekonanie, że kontrola jest najlepszym sposobem zapewnienia bezpieczeństwa, a prawo karne powinno być surowe i przewidywać wysokie kary. Co więcej, zdaniem polityków związanych z partią Prawo i Sprawiedliwość powinny istnieć systemy kontrolowania i nadzorowania obywateli, które umożliwiłyby działania prewencyjne odpowiednim służbom porządkowym.

Znacznik „stosunki międzynarodowe” reprezentowany był przez sądy wyrażające idee nacjonalizmu, przedstawiające Polaków jako silny naród, który powinien zajmować ważną pozycję wśród innych krajów. Przywoływano idee antyeuropejskie, podkreślano potrzebę utrzymania suwerenności państwa względem prawa stanowionego w Unii Europejskiej. Ujawniło się też pożądane przez reprezentantów tej partii dążenie do podniesienia potencjału Polski w zakresie obronności. Ościenne państwa przedstawiane były jako zagrażające istniejącemu *status quo* w polityce międzynarodowej, które jest istotną wartością w konserwatyzmie.

W okresie objętym badaniem parlamentarzyści Prawa i Sprawiedliwości manifestowali preferencje dla tradycyjnego modelu rodziny: wielodzietnej, z podziałem ról opartym na różnicy płci. W analizowanej bazie ideologicznej znalazły się sądy, w których wysoko oceniono tzw. tradycyjny pogląd na świat. Wyrażał się on w odwołaniach do wydarzeń związanych z historią Polski, podkreślanie dawnej świetności państwa, przypominanie zwycięstw bitewnych i postaci uznawanych za bohaterów narodowych. Przejawiano silne przekonanie o ingerencji sił nadprzyrodzonych w życie Polaków, co także wiąże się z obszarem ideologii określonym jako tradycyjny pogląd na świat.

W zakresie spraw gospodarczych według posłów Prawa i Sprawiedliwości to państwo powinno zapewniać obywatelom minimum socjalne, a także oferować szerokie usługi publiczne. Ujawniła się tutaj ich wizja opiekuńczej roli państwa, oparta nie tyle na idei redystrybucji, co na powinności spoczywającej na sprawujących władzę z racji posiadanych lub zarządzanych przez nich zasobów. Znacznik „status władzy publicznej” reprezentowany jest przez sądy, z których wynika, że władza publiczna powinna być scentralizowana, ponieważ samorządy terytorialne są niewydolne. Wyrażano preferencję dla formy finansowania ich wyłącznie poprzez subwencję. Sądy ideologiczne dowiodły także, że w orientacji ideologicznej Prawa i Sprawiedliwości funkcjonowała idea paternalizmu państwowego – uznawano, że władza reprezentuje naród na mocy prawa przyznanego jej w wyborach i to władza najlepiej wie, co dla społeczeństwa będzie dobre.

Sformułowane spostrzeżenia warto zilustrować przykładowymi fragmentami wypowiedzi, w których – zgodnie z przyjętą tu metodą badawczą – zidentyfikowano sądy ideologiczne związane ze wskazanymi wyżej znacznikami.

W debacie, która miała miejsce 9 grudnia 2015 roku i poświęcona była wprowadzeniu zmian w ustawie „Kodeks karny” poprzez wydłużenie okresu przedawnienia karalności określonej kategorii przestępstw, przedstawiciel partii Prawo i Sprawiedliwość wyraził pozytywny stosunek do zamiaru wnioskodawców. Stanowisko partii uzasadniał, podkreślając korzyść płynącą z proponowanej zmiany:

Celem tej nowelizacji jest wydłużenie okresu przedawnienia karalności określonej kategorii przestępstw, co w konsekwencji doprowadzi do tego, iż prokuratura i organy ścigania będą mogły przez dłuższy okres, czas ścigać sprawców określonych przestępstw. (PiS/9.12.15/10)

Kierując się zasadami przyjętej w opracowaniu metodologii, należy zauważyć, że w przywołanym fragmencie obecny jest argument, który można zwerbalizować w następujący sposób:

RO: Kara za czyn niezgodny z prawem powinna być nieodwołalna.

ROD: Należy wprowadzić rozwiązania, która sprawią, że uniknięcie kary za czyn niezgodny z prawem będzie niemożliwe.

SK: Długi okres przedawnienia karalności przestępstw sprawi, że uniknięcie kary za czyn niezgodny z prawem będzie niemożliwe.

K: Należy wydłużyć okres przedawnienia karalności przestępstw.

W efekcie przeprowadzonej standaryzacji argumentu możliwe było odtworzenie reguły ogólnej, czyli ogólnego sądu aksjologicznego, będącego wyrazem postawy ideologicznej nadawcy. Sąd ten wykazuje zbieżność sensu z zakresem znacznika ideologicznego „system wartości” właściwego dla konserwatyzmu (por. aneks 2) i jako taki uznany został za wskaźnik dla tego aspektu konserwatyzmu w orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość.

Podobny pogląd powtórzył się w wypowiedzi reprezentanta ugrupowania wygłoszonej w debacie nad projektem ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, która miała miejsce 17 marca 2016 roku. Warto podkreślić, że autorem tej wypowiedzi nie jest ten sam poseł Prawa i Sprawiedliwości, którego słowa przytoczono powyżej (zamieszczenie tu imion i nazwisk poszczególnych parlamentarzystów nie wniosłoby niczego od merytorycznej strony rozpatrywanego zagadnienia, budziłoby natomiast wątpliwości etyczne, dlatego fakt ten odnotowuje się tylko w postaci ogólnego stwierdzenia). Przekonanie wyrażone zostało w następującym fragmencie oświadczenia:

Rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym z jednej strony spełniać będzie funkcje ostrzegawcze wobec społeczeństwa, z drugiej zaś będzie dodatkową dolegliwością dla skazanych. Uwidoczni on szereg danych osobowych przestępców: informacje o orzeczonych karach, adresy zameldowania i pobytu, a także wizerunek sprawcy. (PiS/17.03.16/14)

Zawarty tu argument można doprowadzić do postaci standardowej, nadając mu postać:

RO: Człowiek dąży do popełniania przestępstw.

ROD: Należy wprowadzić narzędzia, które będą ostrzegać społeczeństwo przed możliwością popełnienia przestępstwa.

SK: Rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym spełniać będzie funkcje ostrzegawcze wobec społeczeństwa.

K: Należy wprowadzić rejestr sprawców.

U podstawy argumentu (w regule ogólnej) pojawiło się ogólne przekonanie o naturze człowieka, który dąży do popełniania przestępstw. Pogląd ten jest spójny z założeniami konserwatyzmu. W przytoczonym fragmencie pojawia się jeszcze jeden argument, który można zapisać tak, jak poniżej:

RO: Kara dla przestępców powinna być uciążliwa.

SK: Uwidocznienie danych osobowych przestępców sprawi, że kara będzie dla nich uciążliwa.

K: Należy uwidocznic dane osobowe przestępców.

Tu ponownie wyrażone zostało przekonanie o pozytywnym wpływie surowych kar na utrzymanie porządku społecznego.

Reprezentant Prawa i Sprawiedliwości w debacie poświęconej projektowi ustawy, którego istotą było wprowadzenie do systemu polskich Sił Zbrojnych obrony terytorialnej wygłosił następujące zdanie:

Doświadczenia z ostatnich kilkunastu lat, w czasie kolejnych agresji Rosji Putinowskiej w Czeczenii, w Gruzji, a w ostatnich 3 latach na Ukrainie, pokazują, że ten rodzaj wojsk, wprawdzie wyposażonych przede wszystkim w uzbrojenie indywidualne, lecz składających się z ochotników motywowanych silnym poczuciem patriotycznej odpowiedzialności za ojczyznę, może tworzyć skuteczną obronę przed atakiem agresora. (PiS/3.11.15/15)

Wśród wielu innych, wprost wyrażony jest tu sąd aksjologiczny, który można zapisać w następujący sposób: „Patrioci mają poczucie odpowiedzialności za ojczyznę”, co koresponduje z obszarem założeń umieszczonych w ramach znacznika ideologicznego „stosunki międzynarodowe”. W wypowiedziach przedstawicieli partii Prawo i Sprawiedliwość dostrzegalne jest również negatywne nastawienie do migrantów, przedstawicieli innych narodowości, którzy w okresie objętym badaniem dążyli do tego, aby osiedlić się w państwach europejskich. Ilustruje to na przykład ten fragment:

Podzielamy tę opinię, dostrzegając narastający ogólnoeuropejski kryzys związany z falą uchodźców i imigrantów napływających do Europy. (PiS/9.02.16/3)

Wyrażając akceptację, nadawca tej wypowiedzi nawiązuje do wygłoszonego wcześniej w tej debacie stanowiska wnioskodawców, w którym postulowano dążenie do podtrzymania przez państwa europejskie polityki narodowej (przedstawiciel wnioskodawców – nie był to poseł Prawa i Sprawiedliwości – wygłosił m.in. następujące słowa: „I trzeci wreszcie wybór, który ma przed sobą Europa i który mają przed sobą państwa europejskie, to polityka narodowa, to polityka narodowego interesu, to polityka odwoływania się do chrześcijańskich wartości, to mądra polityka migracyjna, która będzie mówiła to, co oczywiste: To my, Europejczycy, my, narody europejskie, my, Polacy w Polsce, Czesi w Czechach, Niemcy w Niemczech, Francuzi we Francji, to my jesteśmy gospodarzami naszych krajów”). Argument, jaki można odtworzyć docierając do sensu przytoczonej wypowiedzi reprezentanta Prawa i Sprawiedliwości, może mieć postać:

RO: Należy utrzymać tożsamość narodową.

ROD: Przedstawiciele innych kultur stanowią zagrożenie dla tożsamości narodowej.

SK: Uchodźcy i imigranci ze Wschodu to przedstawiciele innej kultury.

K: Uchodźcy i imigranci ze Wschodu stanowią zagrożenie dla tożsamości narodowej.

W przywołanych przykładach manifestuje się zatem pozytywne nastawienie do idei patriotyzmu narodowego, a także negatywne do koncepcji międzynarodowej integracji, co jest spójne z systemem wartości właściwym dla konserwatyzmu.

W oświadczeniach zgromadzonych w materiale źródłowym przedstawiciele partii Prawo i Sprawiedliwość manifestowali poglądy, w których ujawniały się preferencje dla takich wartości, jak rodzina, np.:

Wysoka Izbo! Musimy wszyscy tutaj zasiadający zdać sobie sprawę z jednego faktu – rodzina jest największym dobrem i stanowi fundament społeczeństwa. (PiS/9.02.16/2)

To fragment wypowiedzi wygłoszonej w trakcie debaty poświęconej wprowadzeniu tzw. świadczenia „500+”. Wprost wyrażony tu został sąd: „Rodzina jest największym dobrem i stanowi fundament społeczeństwa”. Wśród sądów składających się na orientację ideologiczną ugrupowania pojawiły się także takie, w których nawiązywano do tradycyjnego przekonania, że kobiety to tzw. „słaba płeć” i jako takie wymagają opieki ze strony silniejszych od nich mężczyzn. Przekonanie to ujawnia się m.in. we fragmencie pochodzącym z debaty poświęconej warunkom podejmowanej przez Polskę polityki uchodźczej:

Istotą jednak dziś jest neutralizacja skutków decyzji zapadłej w tej sprawie poprzez konieczność zastosowania w sposób szczególnie restrykcyjny krajowych kryteriów polityki uchodźczej, która podstawową, szczególną ochroną powinna obejmować samotne kobiety, dzieci, rodziny wielodzietne oraz mniejszości religijne. (PiS/9.02.16/3)

Zawarty jest tutaj argument pozostający w całości na poziomie rozważań ideologicznych, nieodnoszący się do poziomu konkretnych rozwiązań. Ma on postać:

RO: Należy otaczać szczególną opieką osoby niesamodzielne i słabe.

SK: Samotne kobiety, dzieci, rodziny wielodzietne oraz mniejszości religijne są niesamodzielne i słabe.

K: Należy objąć szczególną ochroną samotne kobiety, dzieci, rodziny wielodzietne oraz mniejszości religijne.

Reguła ogólna prowadzi do sądu, zgodnie z którym kobiety, zwłaszcza samotne, czyli pozbawione opieki mężczyzny, są słabe i niesamodzielne. Preferowany przez Prawo i Sprawiedliwość model społeczeństwa bazował więc na tradycyjnym, patriarchalnym systemie.

W bazie sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości często nawoływano do rozszerzania działań z zakresu tzw. usług publicznych, wszystkie one skupiały się jednak wyłącznie na poprawie losu najuboższych. Postawa ta widoczna jest na przykład w poniższym fragmencie wypowiedzi:

Należy podkreślić, że nowe świadczenie nie zastępuje dotychczasowych rozwiązań w zakresie pomocy rodzinom najuboższym, ale uzupełnia je. (PiS/9.02.16/2)

U podstawy wyrażonego stanowiska leży przekonanie, że „państwo powinno pomagać najuboższym rodzinom”. Głównym celem nie było tu jednak uzyskanie równej pozycji ekonomicznej wszystkich członków społeczeństwa (co jest

charakterystyczne dla socjalizmu), a jedynie pomoc w poprawie dramatycznych warunków bytowych wybranych jednostek. Społeczne *status quo* co do zasady nie ma tutaj podlegać zmianie.

Reprezentanci partii Prawo i Sprawiedliwość manifestowali niechęć do samodzielności decyzyjnej i finansowej samorządów. Nastawienie to ilustruje na przykład ten cytat:

Przeżyły (samorządy – uzp. moje) perspektywę finansową pozyskiwania środków z Unii Europejskiej 2007–2013 tylko dzięki determinacji i konieczności realizacji zadań zapotrzebowanych przez mieszkańców gmin, powiatów i województwa. Ale żeby móc je realizować, musiały się mocno zadłużać. Efekt tego jest taki, że dziś, na koniec roku 2014, zadłużenie samorządów jest w wysokości blisko 1% produktu krajowego brutto. (PiS/25.11.15/3)

Jest w nim wyrażone przekonanie, że prawo samorządów do samodzielnego decydowania w kwestiach mających konsekwencje dla ich budżetu, przynosi negatywne skutki. Zawarty w przykładzie argument można zwerbalizować tak:

RO: Należy ograniczyć samodzielność decyzyjną organów państwowych, których działania prowadzą do generowania długu.

SK: Samorządy podejmowały działania, które generowały zadłużenie.

K: Należy ograniczyć samodzielność decyzyjną samorządów.

Sądy te korespondują z założeniami konserwatyzmu na temat „statusu władzy publicznej”.

6.1.2. Socjalizm w orientacji ideologicznej partii

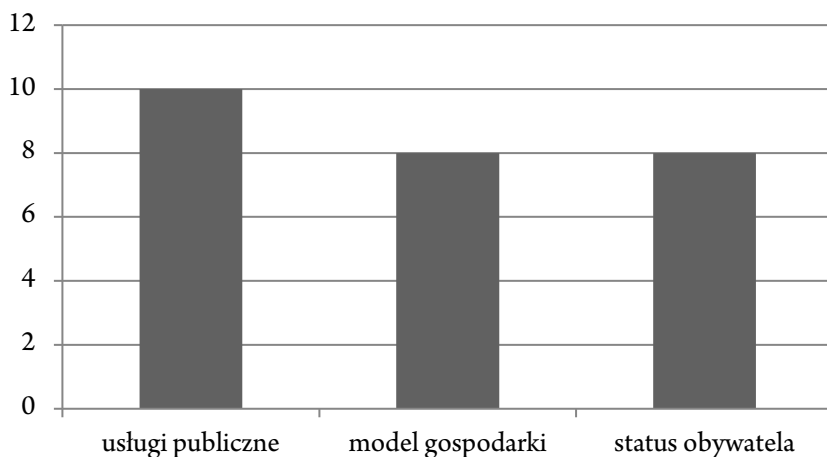
Prawo i Sprawiedliwość

Rozkład sądów ideologicznych w odniesieniu do znaczników socjalizmu prezentuje tabela 8 i rysunek 6.

Tabela 8. Odniesienia do znaczników socjalizmu w bazie sądów ideologicznych partii Prawo i Sprawiedliwość

Prawo i Sprawiedliwość Odniesienia do znaczników socjalizmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
usługi publiczne	10
model gospodarki	8
status obywatela	8
suma	26

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 6. Odniesienia do znaczników socjalizmu w bazie sądów ideologicznych partii Prawo i Sprawiedliwość

Źródło: opracowanie własne.

W ramach ideologii socjalizmu 26 sądów zawartych w bazie Prawa i Sprawiedliwości powiązanych było treściowo z trzema znacznikami. Jeden z nich to „usługi publiczne” (10 sądów), w ramach którego pozytywnie oceniano ideę kontrolowanej przez państwo redystrybucji dóbr oraz sterowanie przez władze państwowe podstawowymi instytucjami kształtującymi warunki życia społeczeństwa. W badanych sądach ideologicznych przejawiała się akceptacja dla modelu gospodarki uznającego interwencjonizm państwowy w zakresie sterowania przebiegiem procesów rynkowych i polityką pracy. Znacznik „status obywatela” (8 sądów) reprezentowany był przez właściwe dla socjalizmu uznanie tzw. demokracji oddolnej, czyli rządów większości obywateli.

Sądów odnoszących się do socjalizmu było w bazie ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość niewiele, mimo wszystko warto przywołać przykład zaczerpnięty z materiału źródłowego. Sformułowane powyżej uwagi dobrze zilustruje następujący cytat:

Zdaniem Klubu Parlamentarnego Prawo i Sprawiedliwość tylko systemowe rozwiązania, które rząd pani premier Beaty Szydło będzie przy państwa wsparciu wprowadzał, tj. 500 zł na każde dziecko, ograniczenie bezrobocia, wsparcie dla przedsiębiorców w celu tworzenia nowych miejsc pracy, wprowadzenie projektów ustaw zwiększających wpływy do budżetu państwa oraz możliwość aktywności zawodowej młodych Polek i Polaków w powiązaniu z wprowadzaną zmianą ustawy o emeryturach i rentach, pozwolą na kompleksowe rozwiązanie problemu emerytalnego w Polsce. (PiS/9.12.15/3)

W wypowiedzi zawarte jest przekonanie, że to rząd powinien podjąć systemowe rozwiązania, które doprowadzą do poprawy warunków życia społeczeństwa. Z przytoczonego fragmentu wyodrębnić można następujące sądy:

- „Rząd powinien wypłacać zasiłek wychowawczy 500+”,
- „Rząd musi ograniczyć bezrobocie”,
- „Rząd musi wspierać przedsiębiorców w celu tworzenia nowych miejsc pracy”,
- „Rząd musi podjąć działania, które zwiększą wpływy do budżetu państwa”,
- „Rząd musi stworzyć możliwość aktywności zawodowej młodych Polek i Polaków”.

Podkreśla się znaczenie wpływu państwowych struktur na warunki ekonomiczne obywateli, dopuszcza możliwość ingerowania władz w rynek pracy. Poglądy te korespondują z założeniami socjalizmu. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że w bazie sądów ideologicznych partii Prawo i Sprawiedliwość poglądów takich zidentyfikowano niewiele. W większości kategorii charakteryzujących poglądy przedstawicieli tego ugrupowania nie pojawiły się żadne odniesienia do socjalizmu (brak nawiązań do założeń systemu mieszczących się w takich znacznikach, jak „system wartości”, „model rodziny”, „stosunki międzynarodowe”).

6.1.3. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość

Rozkład sądów ideologicznych w odniesieniu do znaczników liberalizmu dla partii Prawo i Sprawiedliwość prezentuje tabela 9 i rysunek 7.

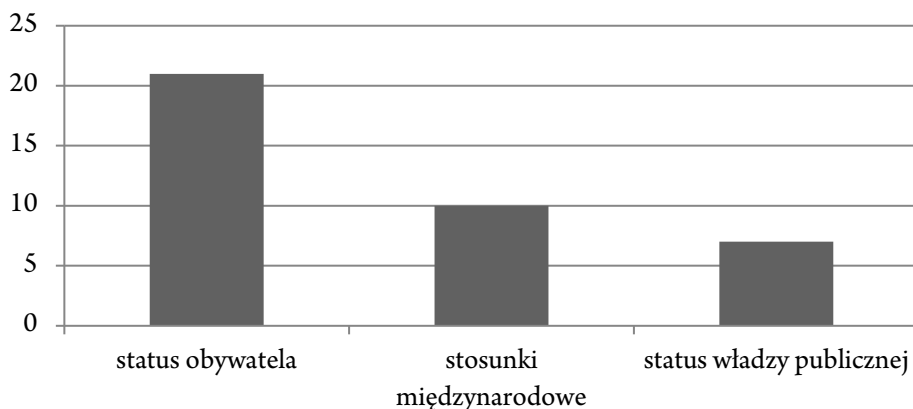
Tabela 9. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości

Prawo i Sprawiedliwość	
Odniesienia do znaczników liberalizmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
status obywatela	21
stosunki międzynarodowe	10
status władzy publicznej	7
suma	38

Źródło: opracowanie własne.

Wysoka reprezentacja sądów ideologicznych w ramach znacznika „status obywatela” w bazie sądów ideologicznych partii Prawo i Sprawiedliwość wynika z podkreślanego często w wypowiedziach jej przedstawicieli prawa do samostanowienia obywateli o sobie (między innymi w kontekście prawa do pozostania przy tradycyjnym światopoglądzie wobec imperatywu podążania za promowanymi w Europie Zachodniej nowatorskimi rozwiązaniami w zakresie stylu życia).

Wyobrażenie na temat „stosunków międzynarodowych” wyrażało się w uznaniu konieczności wypełniania zobowiązań międzynarodowych nałożonych na państwo, a także poprzez podkreślanie dążenia do naśladowania sprawdzonych rozwiązań stosowanych w innych krajach. Liberalne poglądy na „status władzy publicznej” przejawiały się w sądach podkreślających konieczność likwidacji nadużyć w spółkach państwowych, do tej pory kierowanych przez przedstawicieli środowisk opozycyjnych wobec rządu Beaty Szydło.

Rysunek 7. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości

Źródło: opracowanie własne.

Spostrzeżenia te zostaną zobrazowane przykładami. Poniższy cytat pochodzi z debaty dotyczącej obniżenia wieku emerytalnego, jaka miała miejsce 9 grudnia 2015 roku:

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społecznym oraz zobowiązaniom wobec Polaków złożonym w czasie kampanii prezydenckiej oraz parlamentarnej, jak również mając na względzie dobro Polaków, którzy w ostatnich wyborach parlamentarnych wyrazili konieczność zmian w zakresie systemu emerytalnego, mam zaszczyt przedstawić stanowisko Klubu Parlamentarnego Prawo i Sprawiedliwość odnoszące się do projektu nowej ustawy o emeryturach i rentach. (PiS/9.12.15/3)

Na powierzchni tekstu zostały tu wyrażone sądy, które można zwerbalizować następująco:

- „Rząd powinien wychodzić naprzeciw oczekiwaniom społecznym”,
- „Politycy powinni wypełniać zobowiązania wobec obywateli złożone w czasie kampanii wyborczej”,
- „Rząd powinien kierować się dobrem narodu”.

Można przyjąć, że manifestuje się w nich idea służebności organów władzy wobec woli suwerena, który stanowi instytucję najwyższą. Podobne sformułowania były powtarzane, np.:

To urzeczywistnienie idei demokracji państwa prawa i wyraz szacunku dla woli narodu. (PiS/9.12.15/3).

W tym fragmencie wypowiedzi ponownie przejawia się sąd nobilitujący obywateli: „Politycy powinni mieć szacunek dla woli narodu”. Podobne przekonania obecne były w wypowiedziach dotyczących też innych kwestii. W debacie dotyczącej zniesienia powszechnego obowiązku szkolnego dla sześciolatków padły słowa:

Wydaje się, że jest to domena raczej myślenia totalitarnego, że polityk, urzędnik lepiej zadecyduje o przyszłości moich dzieci niż ja sam – rodzic tych dzieci. Tak więc wydaje się, że tutaj nie ma właściwie żadnych kontrowersji. (PiS/29.12.15/5)

Pojawia się tu sąd: „Polityk czy urzędnik nie jest w stanie lepiej zdecydować o losie dziecka niż jego rodzic”, co może stanowić wyraz uznania dla idei samostanowienia jednostki w sensie przyznającym jej prawo, by bronić się przed niekorzystnymi decyzjami sprawującymi władzę. Warto przytoczyć jeszcze jeden cytat:

Istotą tego projektu jest przywrócenie obowiązku szkolnego dla dzieci 7-letnich i przyznania rodzicom prawa do decydowania o edukacji swoich dzieci, a także wzmocnienie roli kuratora oświaty. Realizację tego zobowiązania w ciągu pierwszych 100 dni rządu zapowiedziała pani premier Beata Szydło w swoim exposé, a jego dotrzymanie jest ważnym elementem dobrej zmiany, tak bardzo oczekiwanej przez nauczycieli [...], a zwłaszcza przez miliony rodziców, którzy w ogromnej większości nie pogodzili się z forsowanym wbrew ich woli obniżeniem obowiązku szkolnego, dzieci 6-letnich. (PiS/29.12.15/5)

W tym fragmencie wypowiedzi zawartych jest kilka przekonań. Wyrażony jest tutaj wprost sąd: „Rodzice powinni mieć prawo do decydowania o edukacji swoich dzieci”, odtworzyć można także sądy zamknięte w zastosowanym argumencie, któremu można nadać postać:

RO: Rząd nie powinien wprowadzać reform wbrew woli społeczeństwa.

SK: Rodzice byli przeciwni obniżeniu obowiązku szkolnego dzieci 6-letnich.

K: Rząd nie powinien obniżać wieku dla obowiązku szkolnego.

Sens tych sądów (zwłaszcza zawartego w regule ogólnej) wykazuje pokrewieństwo do treści liberalnego znacznika „status obywatela”, co przesądziło o zakwalifikowaniu ich do tej ideologii.

W materiale badawczym dotyczącym partii Prawo i Sprawiedliwość pojawiła się między innymi taka wypowiedź:

Przyczyniają się również (proponowane zmiany – uzup. moje) do wyeliminowania różnych przeszkód w handlu wewnątrzwspólnotowym. (PiS/17.03.16/12)

Wynika z niej wprost przekonanie, że: „należy eliminować przeszkody we współpracy międzynarodowej”. Pozytywny stosunek do współpracy międzynarodowej przejawiano także w tendencji do naśladowania rozwiązań z innych krajów, jak w poniższym przykładzie:

Problem ten został powszechnie dostrzeżony i obecnie w wielu państwach oraz na forach wielu organizacji międzynarodowych podejmowane są działania służące wdrożeniu adekwatnych do sytuacji środków ochrony przed przestępczością na tle seksualnym. (PiS/17.03.16/14)

Sąd zawarty w nim można wyrazić w postaci twierdzenia: „Należy wzorować się na dobrych rozwiązaniach innych państw i instytucji międzynarodowych”. Dążenie do zrównania sytuacji polskich obywateli z mieszkańcami innych krajów wyraził reprezentant partii Prawo i Sprawiedliwość w debacie dotyczącej wprowadzenia świadczenia „500+”, mówiąc:

Po raz pierwszy też możemy powiedzieć, że polskie rozwiązania nie oznaczają dla polskich rodzin pomocy bardzo niskiej w porównaniu z tą, którą znamy, w innych, bogatych krajach Unii Europejskiej. (PiS/9.02.16/2)

W wypowiedzi tej zawarty jest argument:

RO: Wszystkie kraje członkowskie wspólnoty powinny wypełniać te same standardy.

ROD: Wszystkie kraje członkowskie Unii Europejskiej powinny zapewniać wysokie świadczenia socjalne.

SK: Polska jest członkiem Unii Europejskiej.

K: Polska musi mieć wysokie świadczenia socjalne.

Manifestuje się w nim dążenie do usuwania (a nie podtrzymywania) różnic między Polską a innymi państwami, co wiąże ten sąd z wartościami właściwymi dla liberalizmu.

6.1.4. Profil ideologiczny partii Prawo i Sprawiedliwość

Pełny profil ideologiczny partii Prawo i Sprawiedliwość przedstawia tabela 10.

Tabela 10. Profil ideologiczny partii Prawo i Sprawiedliwość

Profil ideologiczny partii Prawo i Sprawiedliwość			
znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
tradycja i nowoczesność	16	0	0
model rodziny	20	0	0
system wartości	66	0	0

Tabela 10 (cd.)

Profil ideologiczny partii Prawo i Sprawiedliwość			
znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
stosunki międzynarodowe	24	0	10
status władzy publicznej	10	0	7
status obywatela	3	8	21
model gospodarki	0	8	0
polityka budżetowa	0	0	0
polityka pracy	0	0	0
usługi publiczne	12	10	0
suma	151	26	38

Źródło: opracowanie własne.

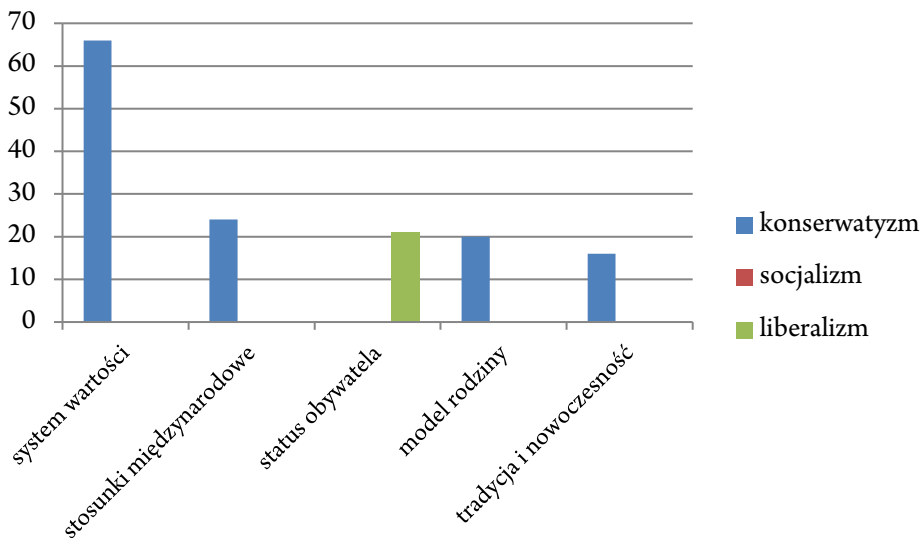
Na jego podstawie można wyróżnić obszary dominujące w orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość. Ukazuje je tabela 11 i rysunek 8.

Tabela 11. Obszary dominujące w orientacji ideologicznej partii
Prawo i Sprawiedliwość

Prawo i Sprawiedliwość		
ideologia	znacznik ideologiczny	liczba odniesień
konserwatyzm	system wartości	66
	stosunki międzynarodowe	24
	model rodziny	20
	tradycja i nowoczesność	16
socjalizm	–	–
liberalizm	status obywatela	21

Źródło: opracowanie własne.

Orientacja ideologiczna partii Prawo i Sprawiedliwość w latach 2015–2017 zdominowana była przez ideologię konserwatyzmu, najwyższą reprezentację uzyskiwały znaczniki: „system wartości”, „stosunki międzynarodowe”, „model rodziny”, „tradycja i nowoczesność”. Wysoki wynik uzyskał jeden znacznik liberalizmu – „status obywatela”.

Rysunek 8. Obszary dominujące w orientacji ideologicznej partii
Prawo i Sprawiedliwość

Źródło: opracowanie własne.

6.2. Orientacja ideologiczna partii Platforma Obywatelska

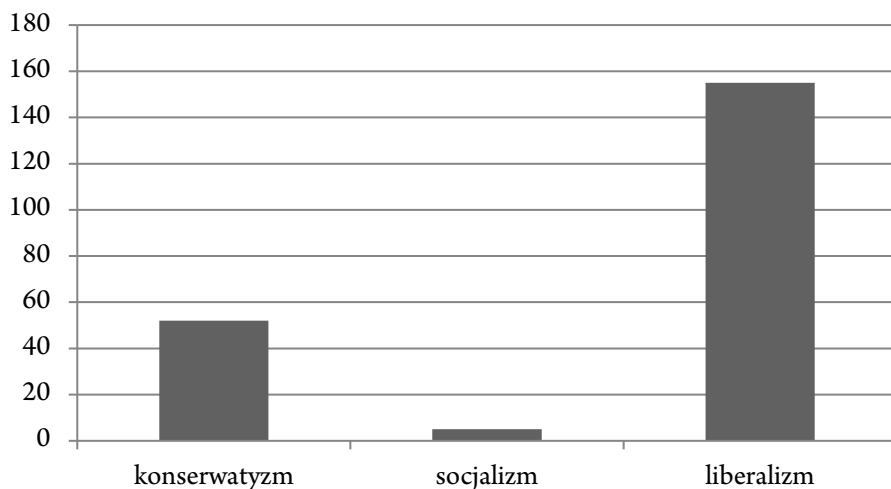
Baza sądów ideologicznych wyodrębnionych na podstawie analizy wypowiedzi parlamentarzystów Platformy Obywatelskiej zebranych w materiale badawczym liczy 212 pozycji. Ilościowy rozkład odniesień do poszczególnych ideologii zaprezentowano w tabeli 12 i na rysunkach 9 i 10.

Tabela 12. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych partii
Platforma Obywatelska

Platforma Obywatelska	
ideologia	liczba odwołań
konserwatyzm	52
socjalizm	5
liberalizm	155
ogółem	212

Źródło: opracowanie własne.

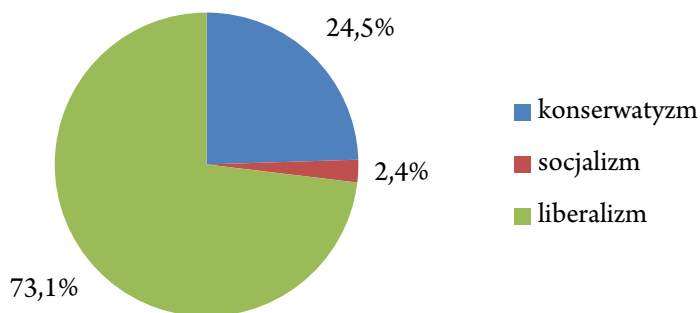
Stosunek liczbowy ilustruje wykres.

Rysunek 9. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych partii Platforma Obywatelska

Źródło: opracowanie własne.

Procentowy udział sądów należących do poszczególnych ideologii prezentuje rysunek 10.

Rysunek 10. Procentowe ujęcie struktury ideologicznej bazy sądów ideologicznych partii Platforma Obywatelska

Źródło: opracowanie własne.

Te ogólne dane ilościowe zostaną poniżej poddane analizie jakościowej.

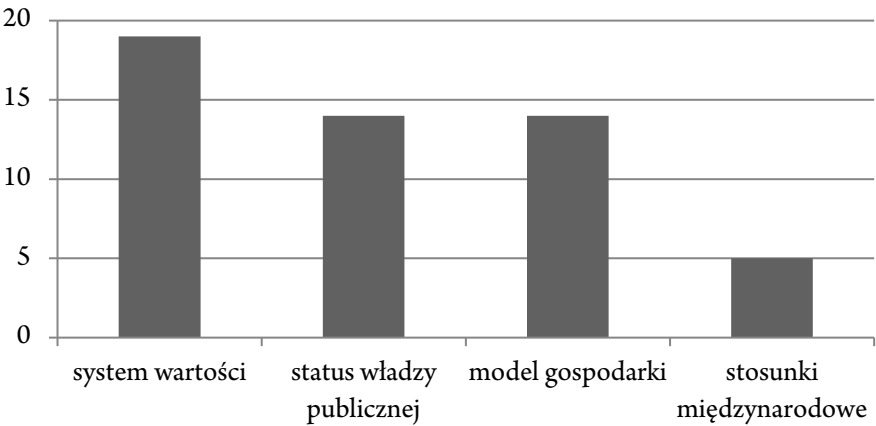
6.2.1. Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii
Platforma Obywatelska

Rozkład sądów ideologicznych w odniesieniu do znaczników konserwatyzmu prezentuje tabela 13 i rysunek 11.

Tabela 13. Odniesienia do konserwatyzmu w bazie sądów ideologicznych Platformy Obywatelskiej

Platforma Obywatelska Odniesienia do znaczników konserwatyzmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
system wartości	19
status władzy publicznej	14
model gospodarki	14
stosunki międzynarodowe	5
suma	52

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 11. Odniesienia do konserwatyzmu w bazie sądów ideologicznych Platformy Obywatelskiej

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej konserwatywnych sądów ideologicznych w bazie Platformy Obywatelskiej zostało przyporządkowanych do znacznika „system wartości”. W prezentowanych poglądach dostrzegalne jest typowe dla konserwatyzmu preferowanie

wartości katolickich, także podkreślanie szczególnej wagi życia ludzkiego. W wypowiedziach polityków reprezentujących ugrupowanie liczne były sądy wykazujące równowagę sensu z treścią znacznika „status władzy publicznej”. Posłowie przejawiali wysoki poziom akceptacji dla paternalizmu państwowego i wynikających z niego zachowań autorytarnych wobec społeczeństwa (w badanym materiale najsilniej postawa ta ujawniła się w debacie o obniżeniu wieku emerytalnego, co było równoznaczne ze zniesieniem zmian, które zostały wprowadzone, gdy Platforma Obywatelska sprawowała władzę w państwie). Podobnie w obrębie znacznika „model gospodarki” pojawiły się sądy wyrażające przyzwolenie na różne formy interwencjonizmu państwowego (w obszarze polityki rolnej, a także realizowania zadań z zakresu polityki socjalnej). Z wypowiedzi posłów Platformy Obywatelskiej wynikał chłodny stosunek do polityki migracyjnej (stąd nieliczna, ale zaznaczająca się reprezentacja sądów przyporządkowanych do znacznika „stosunki międzynarodowe”), zdominowany jednak wspólnotowym poczuciem odpowiedzialności (o czym więcej w części 6.2.3. „Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska”).

Ilustrację dla sformułowanych twierdzeń stanowią przywołane niżej fragmenty debat parlamentarnych. Dowodem nawiązań do religii katolickiej w wypowiedziach polityków Platformy Obywatelskiej mogą być słowa wygłoszone podczas debaty o rozwoju transplantologii:

Chciałbym, kończąc, przywołać słowa Jana Pawła II, który na osobistym spotkaniu w Rzymie 28 sierpnia 2000 r. zwrócił się do transplantologów z całego świata słowami, cytując: Przeszczepy są dużym krokiem naprzód w służbie dla człowieka. (PO/22.02.17/7)

Autor tej wypowiedzi zawarł w niej argument:

RO: Należy kierować się słowami autorytetów katolickich.

SK: Jan Paweł II to autorytet katolicki.

K: Należy kierować się słowami Jana Pawła II.

Wyraził w ten sposób pogląd właściwy dla konserwatywnego systemu wartości. Podobna sytuacja ma miejsce w kolejnym fragmencie:

Św. Jan Paweł II z tego miejsca, gdy przemawiał do Zgromadzenia Narodowego, nie chciał, nie domagał się sankcjonowania uchwałami modlitwy różańcowej, objawień ani tego, żeby w uchwale znalazły się jego słowa o odnowie oblicza tej ziemi. Być może dlatego, że zgadzał się ze słowami swojego przyjaciela ks. Józefa Tischnera, że pobożność jest ważna, ale rozumu nie zastąpi. (PO/05.04.17/5)

Poseł, który wypowiedział te słowa, zmanifestował, że podziela stanowisko Jana Pawła II, również księdza Józefa Tischnera, mając pełną świadomość (można z całą pewnością przyjąć to założenie), że są to ważne postaci dla katolicyzmu, zwłaszcza polskiego. W ten sposób zakomunikował, że podziela sąd ideologiczny, który może brzmieć: „Warto naśladować autorytety kościelne”. Pozytywne na-

stawienie nadawcy akcentuje zastosowanie określenia „święty” w odniesieniu do osoby Jana Pawła II. Ten sposób mówienia nie był typowym w czasie, jaki objął wybrany do badania materiał badawczy, co może świadczyć o osobistym stosunku posła do wygłaszanego twierdzenia, a tym samym czyni bardziej wiarygodnym uznanie tego sądu za element jego orientacji ideologicznej.

Akceptacja dla paternalistycznych działań władzy szczególnie silnie ujawniła się w poniższym fragmencie:

Ale Platforma Obywatelska od PiS-u różni się tym, że my mamy świadomość, że nie wolno myśleć jedną kadencją, że trzeba podjąć trudne decyzje, nawet takie, których obywatele nie chcą [...]. (PO/9.12.15/3)

Zawarte jest w nim przekonanie, które można wyrazić w postaci twierdzenia: „Rząd musi czasem wprowadzić reformy wbrew woli obywateli”, co jest spójne z przekonaniem, że to władza wie lepiej, co będzie dla obywateli dobre. Właściwa dla konserwatyzmu zgoda na interwencje gospodarcze także pojawiła się w bazie sądów partii Platforma Obywatelska:

[...] przede wszystkim ta ustawa miała służyć wzmocnieniu obrony ziemi polskiej, rolniczej ziemi polskiej przed nadmiernymi, powiedzmy – zdecydowanymi atakami dotyczącymi jej wykupu. (PO/15.12.15/6)

Przytoczony fragment zawiera argument, któremu można nadać brzmienie:
RO: Rząd ma prawo ingerować w gospodarkę w kwestiach ważnych dla interesu narodowego.

SK: Nadmierny wykup ziemi rolniczej to zagrożenie dla polskiego interesu narodowego.

K: Rząd ma prawo regulować prawnie obrót ziemią rolniczą.

Na poziomie reguły ogólnej pojawia się tu charakterystyczny dla tej ideologii sąd aksjologiczny: „Rząd ma prawo ingerować w gospodarkę w kwestiach ważnych dla interesu narodowego”.

W obszarze kwestii dotyczących stosunków międzynarodowych spójne z założeniami konserwatyzmu było wyrażanie niepokoju związane z napływem uchodźców i migrantów ze Wschodu. Ujawniło się ono na przykład w tym fragmencie wypowiedzi:

Po trzecie, w celu zapewnienia bezpieczeństwa chcemy poprzez sprawnie działające hot-spoty rejestrować każdego i ustalać jego tożsamość. (PO/9.02.16/3)

Nadawca wyraża przekonanie, że kontrolowanie tożsamości napływających do Unii Europejskiej ludzi zmniejszy niebezpieczeństwo, jakie wiąże się z ich pobytem. Argument, jaki jest tu zawarty, oparty został na sądzie ideologicznym, który stanowi regułę ogólną:

RO: Uchodźcy stanowią zagrożenie.

ROD: Należy wprowadzać rozwiązania, które zmniejszą zagrożenie generowane przez uchodźców.

SK: Rejestrowanie każdego uchodźcy przybywającego do Unii Europejskiej i ustalanie jego tożsamości zmniejszy generowane przez niego zagrożenie.

K: Należy rejestrować każdego uchodźcę przybywającego do Unii Europejskiej i ustalać jego tożsamość.

Zgodnie z ustaleniami poczynionymi na początku podrozdziału, a wyrażonymi w tabeli 12, ideologia konserwatywna nie dominuje w orientacji ideologicznej Platformy Obywatelskiej, przywołane przykłady dowodzą jednak, że jej przejawy można znaleźć w dyskursie tej partii.

6.2.2. Socjalizm w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska

Ideologia socjalizmu zaznaczyła się w sądach Platformy Obywatelskiej treściowo odpowiadających znacznikowi „polityka pracy” – w bazie ideologicznej tej partii eksponowane było przekonanie o konieczności objęcia opieką pewnych grup funkcjonujących na rynku pracy, a narażonych na nierówne traktowanie przez pracodawców (tu podnoszono przede wszystkim kwestię równych praw kobiet).

Graficzna prezentacja nielicznych danych (poniżej 5 sądów w ramach jednego znacznika) jest nieuzasadniona i niepotrzebna, dlatego struktura tej części poglądów partii nie będzie ukazana w postaci tabel i wykresów. Warto jednak przytoczyć przykład wypowiedzi, w której można dostrzec przejawy socjalizmu (adekwatne do jego rozumienia przyjętego w tym opracowaniu, zob. aneks 2). W oświadczeniu wygłaszanym przez parlamentarzystę Platformy Obywatelskiej padły słowa:

Mówicie państwo, że człowiek może sam zdecydować. To jest złudne i nieprawdziwe. Jest coś takiego jak wypychanie z rynku pracy. W momencie kiedy uzyskujemy już prawo do emerytury, będziemy z tego rynku pracy wypychani. (PO/9.12.15/3)

Zawarty jest tu argument, któremu można nadać następującą postać:

RO: Rząd powinien przeciwdziałać wypychaniu z rynku pracy ludzi w wieku emerytalnym.

SK: Obniżenie wieku emerytalnego doprowadzi do wypychania z rynku pracy ludzi z prawem do odejścia na emeryturę.

K: Rząd nie powinien obniżać wieku emerytalnego.

Tematycznie odtworzony w regule ogólnej sąd sytuuje się w obszarze znacznika „polityka pracy” i najbliższy jest założeniom socjalizmu. To w tej ideologii podkreśla się konieczność zapewnienia prawnej ochrony pracownikowi w jego relacji z pracodawcą. Daleko od podobnych twierdzeń jest konserwatyzm, dla którego charakterystyczna jest wizja paternalistycznej roli pracodawcy, a także liberalizm, tam bowiem prym wiedzie zasada merytokracji.

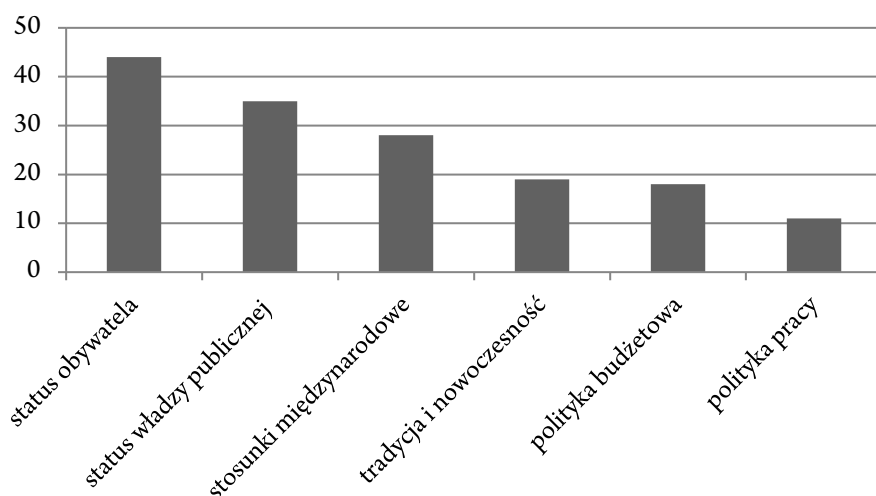
6.2.3. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska

Liberalizm jest dominującym systemem w orientacji ideologicznej Platformy Obywatelskiej – reprezentowany jest przez ponad 73% sądów. Dane ilościowe przedstawione są w tabeli 14 i na rysunku 12.

Tabela 14. Odniesienia do liberalizmu w bazie sądów ideologicznych Platformy Obywatelskiej

Platforma Obywatelska Odniesienia do znaczników liberalizmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
status obywatela	44
status władzy publicznej	35
stosunki międzynarodowe	28
tradycja i nowoczesność	19
polityka budżetowa	18
polityka pracy	11
suma	155

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 12. Odniesienia do liberalizmu w bazie sądów ideologicznych Platformy Obywatelskiej

Źródło: opracowanie własne.

Wysoki wynik w obrębie znacznika „status obywatela” w bazie sądów ideologicznych Platformy Obywatelskiej jest konsekwencją podkreślania przez reprezentujących partię parlamentarzystów funkcji prawa państwowego, które ma chronić jednostkę przed ograniczeniami nakładanymi na nią przez władzę państwową, ale także upatrywania ważnej roli stanowionego prawa, które ma ograniczać innych ludzi i tworzone przez nich instytucje przed działaniem na szkodę obywatela. Sądy ideologiczne w bazie sądów Platformy Obywatelskiej ujawniły także pozytywną ocenę samorządności i konieczność prowadzenia konsultacji społecznych. Liberalizm w zakresie znacznika „status władzy publicznej” wyraził się przez akcentowanie roli barier nakładanych na sprawujących władzę mocą Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Podkreślano też wagę fragmentaryzacji władzy i niechęć do poszerzania uprawnień przysługujących pojedynczym stanowiskom urzędniczym i organizacjom. Tylko w znikomym stopniu zaznaczył się postulat kontroli nadużyć w spółkach Skarbu Państwa. W bazie tego ugrupowania wyróżniono wiele sądów, które eksponowały postulat ponadnarodowego spojrzenia na relacje w Europie, współodpowiedzialność państw tworzących Unię Europejską za zachodzące w niej procesy, również wspólne kryzysy. Zauważalne było też dążenie do wzmocnienia związków Polski z jej strukturami (np. przez aplikację przepisów prawa unijnego do polskiego systemu prawnego). W obrębie znacznika „tradycja i nowoczesność” liberalizm przejawiał się w pozytywnym nastawieniu do rozwoju nauki, w krytykowaniu prób powrotu do warunków i zasad panujących w przeszłości, a także do przesadnego podejścia do oceny rzeczywistości (co ciekawe: również wierzeń religijnych, co warto porównać z uwagami zawartymi w podrozdziale 6.2.1. „Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska”). W obrębie preferowanego modelu polityki budżetowej poprzez sądy zawarte w bazie ideologicznej partii Platforma Obywatelska wyrażano przekonanie o równości wszystkich obywateli wobec prawa – redystrybucja dóbr uznana została za praktykę dyskryminującą zamożniejsze grupy społeczne, co wywoływało sprzeciw parlamentarzystów tej frakcji politycznej. Pojawiło się również, choć nielicznie reprezentowane, niechętnie nastawienie do podatków. Liberalizm w zakresie poglądów na „politykę pracy” przejawia się w podkreślaniu roli bodźców ekonomicznych (możliwości uzyskania wysokich zarobków i premii) jako skutecznego stymulatora rynku pracy.

Uzasadnienia dla poczynionych wyżej spostrzeżeń dostarczy analiza przykładowych wypowiedzi reprezentantów partii Platforma Obywatelska. W bazie sądów ideologicznych zidentyfikowanych na ich podstawie szczególnie zaznaczyła się preferencja dla liberalnego rozumienia pozycji jednostki w państwie. Sąd taki widać w poniższym fragmencie, gdzie przekonanie o odpowiedzialności władzy przed suwerenem zostało wyrażone wprost:

Ważniejsze bowiem niż uchwały są konkretne czyny. Wyborcy nas rozliczają z pracy, właśnie z naszych uczynków. (PO/05.04.17/5)

Sąd ten można zwerbalizować za pomocą sformułowania: „Wyborcy mają prawo rozliczać polityków z ich działań”. Podobny pogląd pojawił się w kolejnym przykładzie:

Pani Marszałek! W imieniu klubu Platforma Obywatelska w drugim czytaniu składam poprawki do tego projektu. Wiemy, że to syzyfowa praca, ale nie zamierzamy biernie przyglądać się, jak niszczyacie nasze państwo. Nasz głos też słyszy suweren. (PO/01.12.16/50)

Tu nadawca bazuje na sądzie aksjologicznym: „Obywatel jest suwerenem władzy publicznej”. Pozytywnie oceniano także samorządność obywateli, często podkreślając wagę konsultacji społecznej, jak na przykład w poniższym cytacie:

Jeszcze wczoraj w komisji próbowaliśmy z posłami Nowoczesnej walczyć o wysłuchanie publiczne, które przy odrobinie dobrej woli marszałka Sejmu mogłoby się odbyć. Jak wiadać, pozostała już tylko zła wola. (PO/01.12.16/50)

Pogląd tu zawarty można wyrazić słowami: „Należy stosować wysłuchanie publiczne w procedowaniu ustaw”.

Znaczenie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w ograniczaniu zamiarów osób będących u władzy zaznaczyło się w poniższej wypowiedzi:

Jednocześnie działania te, działania podejmowane dla realizacji tego celu, nie mogą stać w sprzeczności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, jak i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi. (PO.1/17.03.16/14)

Nadawca wyraża tu przekonanie silnie odnoszące się do liberalizmu: „Należy przestrzegać zapisów zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”.

Ograniczony status władzy publicznej oddaje też przez sąd: „Opozycja ma prawo szukać pomocy w pozapaństwowych organach w walce o swoje racje”, na którym oparł się poseł wygłaszający słowa:

Podobnie uważa Europejski Trybunał Praw Człowieka, który stoi na stanowisku, że władze powinny podejmować środki zapewniające możliwość odbycia wszystkich zgromadzeń. I tam, w Europejskim Trybunale Praw Człowieka, będziemy szukali pomocy. (PO/01.12.16/50)

Poglądy posłów Platformy Obywatelskiej na kwestię stosunków międzynarodowych w pełni ilustruje natomiast wypowiedź:

Ale warunkiem dyskusji jest to, by nie zamykać oczu na problem uchodźców i migrantów, twierdząc, że jest to problem niemiecki czy europejski, bo Polska jest od 12 lat członkiem Unii Europejskiej, a dzisiaj żaden kraj w Europie nie jest w stanie tego problemu rozwiązać samodzielnie. (PO/9.02.16/3)

Argument, jaki zawiera przytoczony cytat, można wystandaryzować w następujący sposób:

RO: W rozwiązaniu problemów jednego z krajów wspólnoty powinny partycypować wszystkie kraje tej wspólnoty.

SK: Problem uchodźców i migrantów to problem Unii Europejskiej.

K: W rozwiązaniu problemu uchodźców i migrantów powinny partycypować wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej.

W powyższych sądach aksjologicznych dominuje nastawienie ponadnarodowe, właściwe dla liberalizmu.

Zwrot w stronę nowoczesności w orientacji ideologicznej partii ilustrują takie wypowiedzi, jak np.:

My sami, środowisko transplantologów, zwracamy uwagę, aby [...] nie prowadzić tzw. uporczywej terapii i zaprzestać nieetycznego wentylowania w niektórych wypadkach zwłok, kiedy mamy już do czynienia z udokumentowaną śmiercią mózgu. (PO/22.02.17/7)

Podstawą jest tutaj sąd aksjologiczny: „Śmierć człowieka jest równoznaczna ze śmiercią jego mózgu”. Podobnie racjonalistyczne nastawienie pojawiło się w wypowiedzi:

Panie Marszałku! Wysoka Izbo! Pobożność jest ważna, ale rozumu nie zastąpi. (PO/05.04.17/5)

Jej autor wyraził dwa sądy, które łączy hierarchiczna zależność. Jeden to: „Pobożność jest ważna”, wyżej od niego usytuowany został jednak drugi: „Rozum jest najważniejszy”.

W obszarze liberalnych założeń zawartych w znaczniku „polityka budżetowa” posłowie Platformy Obywatelskiej manifestowali przekonanie, że podatki odprowadzane do budżetu państwa powinny pozostać niskie, np.:

Wprowadzając tę trudną reformę, wyliczyliśmy, że żeby utrzymać dawny wiek emerytalny i jednocześnie wysokość emerytur, trzeba by podnieść VAT o 8 punktów procentowych, ewentualnie składkę emerytalną z 19,52% do 30%. Proszę odpowiedzieć sobie na pytanie: Czy na pewno tego chcecie? (PO/9.12.15/3)

W wypowiedzi tej zawarty jest argument, który w procesie standaryzacji otrzymuje postać:

RO: Nie należy podnosić podatków.

SK: Obniżenie wieku emerytalnego zmusi do podniesienia wysokości podatków.

K: Nie należy obniżać wieku emerytalnego.

Odtworzenie wszystkich elementów struktury tego argumentu pozwala dorzeć do reguły ogólnej, czyli podstawy ideologicznej, na jakiej zacytowany poseł oparł swoją wypowiedź. To właśnie to zdanie oddaje jego postawę ideologiczną.

Wyrazem poglądów spójnych z liberalizmem w zakresie „polityki budżetowej” jest także ta wypowiedź, wygłoszona podczas debaty nad warunkami wypłacania świadczenia „500+”:

Wykluczacie samotne matki i ojców, którzy trochę lepiej zarabiają. (PO.1/9.02.16/2)

Jej autor krytycznie odniósł się do pomysłu uzależnienia przyznawania świadczenia od wysokości dochodu rodziny. Uważał, że nie należy takich osób pozbawiać prawa do świadczenia przyznawanego jako wsparcie dla pokrycia kosztów sprawowania opieki nad dzieckiem, co zawiera się w konkluzji zbudowanego argumentu:

RO: Nie należy gorzej traktować osób, które trochę lepiej zarabiają.

SK: Pozbawianie prawa do zasiłku osób, które lepiej zarabiają to dyskryminacyjne traktowanie tych osób.

K: Nie należy pozbawiać prawa do zasiłku osób, które lepiej zarabiają.

Wyrażony w regule ogólnej sąd ideologiczny koresponduje zaś z liberalnym przekonaniem, że pomoc słabym jednostkom jest błędem (jest sprzeczna z ideą darwinizmu). Znajduje on swój wyraz także w tym cytacie:

Rok urlopu rodzicielskiego, w tym 2 tygodnie ojcowskiego – najdłuższy urlop w Europie (Oklaski), 1 tys. zł na każde dziecko każdej mamie. Pracowała, studentka, rolniczka – 1 tys. zł. (Oklaski) (PO.2/9.02.16/2)

Autor tej wypowiedzi przejawia przekonanie, że usługi społeczne nie powinny być zależne od dochodu, od stażu pracy czy innych uwarunkowań. Sąd ten można wyrazić w postaci twierdzenia: „Sprawiedliwość społeczna to przyznawanie wszystkim równych praw do świadczeń”.

W obszarze znacznika „polityka pracy” poglądy Platformy Obywatelskiej dobrze ilustruje fragment oświadczenia wygłoszonego podczas debaty nad projektem ustawy, której celem było obniżenie wieku emerytalnego:

Nie można pracować do 60. roku życia, będąc kobietą, i mieć jednocześnie wysokiej emerytury. (PO/9.12.15/3)

Zawarte jest w nim przekonanie, że impulsy ekonomiczne (tu: możliwość uzyskania wysokiej emerytury) jest bodźcem, który może skłonić człowieka do wytężonej pracy. Argument można wyrazić tak, jak poniżej:

RO: Możliwość uzyskania profitów finansowych zachęca do pracy.

ROD: Ten, kto chce mieć wysoką emeryturę, będzie skłonny pracować większą liczbę lat.

SK: Kobiety chcą mieć wysoką emeryturę.

K: Należy podnieść wiek emerytalny kobiet.

Podniesienie wieku emerytalnego postrzegane jest jako umożliwienie dłuższego podtrzymania aktywności kobiet, do czego – zgodnie z sądem, wyrażonym w regule ogólnej, który stanowi podstawę ideologiczną – motywuje kobiety chęć pozyskania wyższych środków finansowych.

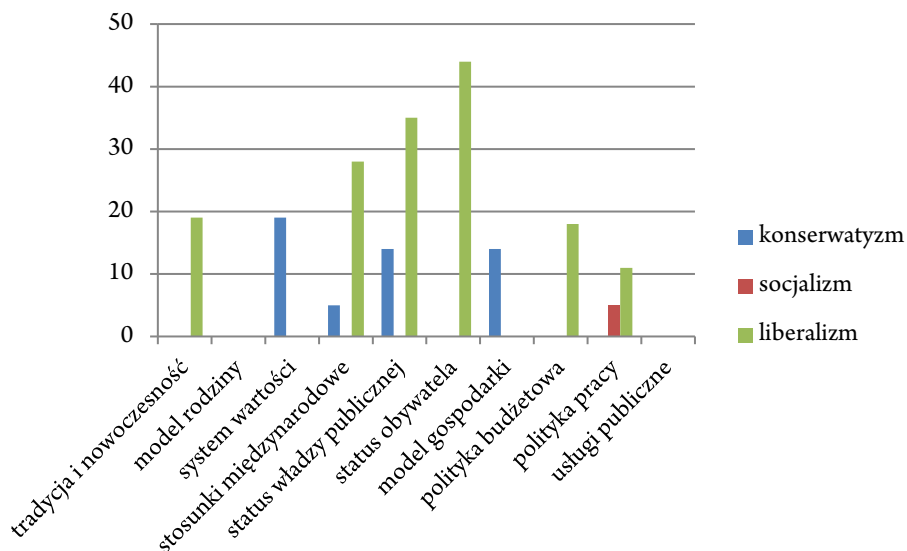
6.2.4. Profil ideologiczny partii Platforma Obywatelska

Profil ideologiczny partii Platforma Obywatelska przedstawia tabela 15 i rysunek 13.

Tabela 15. Profil ideologiczny partii Platforma Obywatelska

Profil ideologiczny partii Platforma Obywatelska			
znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
tradycja i nowoczesność	0	0	19
model rodziny	0	0	0
system wartości	19	0	0
stosunki międzynarodowe	5	0	28
status władzy publicznej	14	0	35
status obywatela	0	0	44
model gospodarki	14	0	0
polityka budżetowa	0	0	18
polityka pracy	0	5	11
usługi publiczne	0	0	0
suma	52	5	155

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 13. Profil ideologiczny partii Platforma Obywatelska

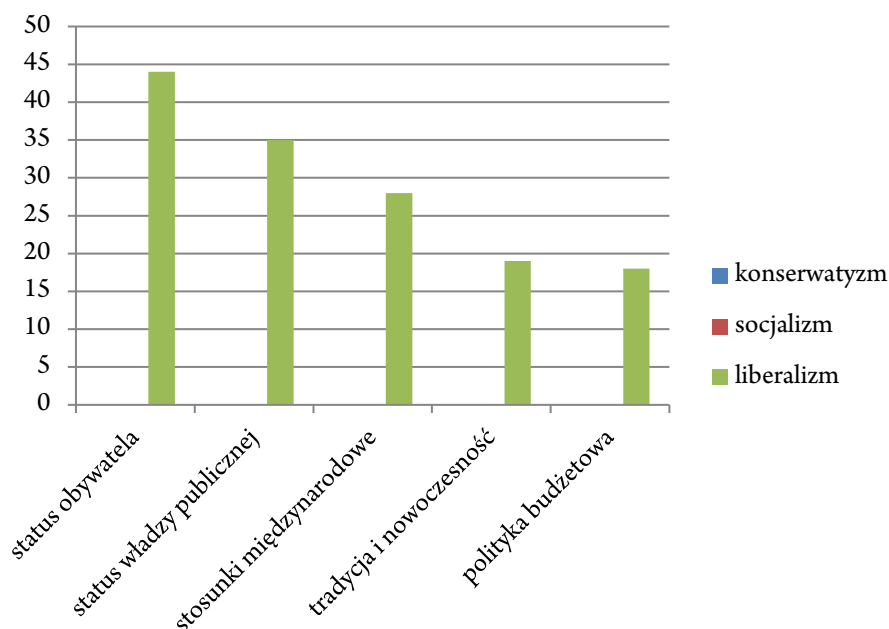
Źródło: opracowanie własne.

Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska ilustruje tabela 16 oraz rysunek 14.

Tabela 16. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska

Platforma Obywatelska		
ideologia	znacznik ideologiczny	liczba odniesień
konserwatyzm	–	–
socjalizm	–	–
liberalizm	status obywatela	44
	status władzy publicznej	35
	stosunki międzynarodowe	28
	tradycja i nowoczesność	19
	polityka budżetowa	18

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 14. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Platforma Obywatelska

Źródło: opracowanie własne.

Dominujące obszary ideologiczne w orientacji partii wyznaczone zostały zgodnie z zasadą najwyższej liczebności w profilu ideologicznym. Wszystkie znaczniki ideologiczne wyróżnione dla tego ugrupowania należą do liberalizmu. Można zatem przyjąć konkluzję, że w badanym okresie orientacja ideologiczna Platformy Obywatelskiej zdominowana była przez ideologię liberalną.

6.3. Orientacja ideologiczna partii Kukiz15

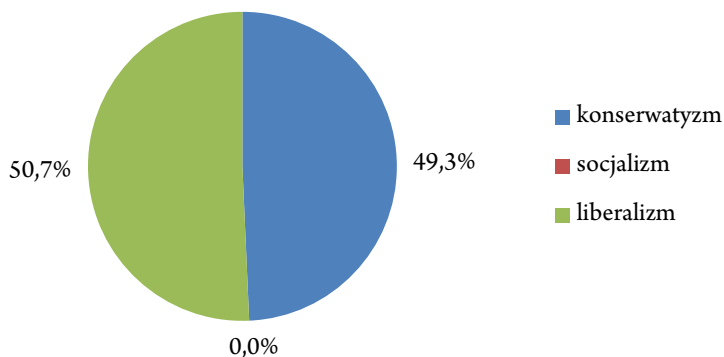
Baza sądów ideologicznych zgromadzonych na podstawie analizy wypowiedzi reprezentantów partii Kukiz15 w parlamencie objęła 375 pozycji. Ilościowy rozkład odniesień do poszczególnych ideologii zaprezentowany został w tabeli 17.

Tabela 17. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych partii Kukiz15

Kukiz15	
ideologia	liczba odwołań
konserwatyzm	185
socjalizm	0
liberalizm	190
ogółem	375

Źródło: opracowanie własne.

Dla zilustrowania proporcji wyniki przedstawione są na rysunku 15.

Rysunek 15. Procentowe ujęcie struktury ideologicznej bazy sądów ideologicznych partii Kukiz15

Źródło: opracowanie własne.

Dane ilościowe zostaną w dalszej części tekstu poddane bardziej szczegółowej analizie w odniesieniu do poszczególnych znaczników, które były reprezentowane w bazie sądów ideologicznych badanego ugrupowania. Już teraz można jednak zauważyć, że sądy zebrane w bazie sądów ideologicznych partii Kukiz15 nie korelowały z wartościami typowymi dla ideologii socjalizmu.

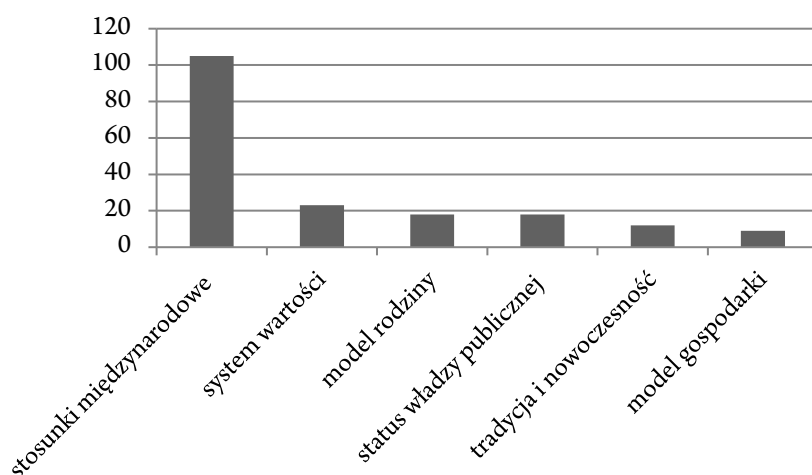
6.3.1. Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii Kukiz15

Rozkład sądów ideologicznych w odniesieniu do znaczników konserwatyzmu prezentuje tabela 18 i rysunek 16.

Tabela 18. Odniesienia do znaczników konserwatyzmu w bazie ideologicznej partii Kukiz15

Kukiz15 Odniesienia do znaczników konserwatyzmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
stosunki międzynarodowe	105
system wartości	23
model rodziny	18
status władzy publicznej	18
tradycja i nowoczesność	12
model gospodarki	9
suma	185

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 16. Odniesienia do znaczników konserwatyzmu w bazie ideologicznej partii Kukiz15

Źródło: opracowanie własne.

Najwyższy wynik spośród zaprezentowanych wyżej znaczników ideologicznych wykazała pozycja „stosunki międzynarodowe”, która w ujęciu konserwatywnym związana jest z ideą nacjonalizmu, państwa narodowego, przywiązaniem do terytorium, podkreślaniem idei patriotyzmu i tożsamości narodowej. W związku z tym podejście to charakteryzuje sprzeciw wobec tzw. europeizacji i integracji europejskiej, także brak akceptacji dla wielokulturowości. Postawa taka bardzo silnie przejawiała się w wypowiedziach reprezentantów partii Kukiz15. Parlamentarzyści ci podkreślali odrębność terytorialną i kulturową Europy, postulując dążenie do zachowania tej odrębności względem kultur innych regionów świata. Na tej podstawie konstruowali obraz imigrantów z Syrii, Afganistanu i Iraku, postrzegając tę grupę przede wszystkim przez pryzmat zagrożenia dla europejskiego *status quo* (eksponowano obawy o możliwość pojawienia się działań terrorystycznych, o bezpieczeństwo kobiet, a także o utrzymanie tożsamości religijnej ujmowanej jako czynnik konstytuujący spójność kulturową). Inny bardzo silnie zaznaczony aspekt w ramach znacznika „stosunki międzynarodowe” to mocno akcentowana niechęć do integracji w ramach Unii Europejskiej, wyrażana przez postulowanie zachowania przez Polskę maksymalnej autonomii, zarówno prawnej, jak i ekonomicznej. Poczucie niepokoju generowane było także poprzez postrzeganie terytorialnego sąsiedztwa z Rosją jako zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego, co stanowiło podstawę do postulowanego podnoszenia zdolności obronnych państwa.

Kolejne znaczniki ideologiczne konserwatyzmu uzyskały już niższą reprezentację w bazie sądów ideologicznych tego ugrupowania. Drugi z kolei to „system wartości”: w badanym okresie politycy Kukiz15 byli zwolennikami zaostrzania prawa, postrzegali karę jako czynnik wychowawczy – w wyodrębnionych sądach ideologicznych przejawiało się przekonanie, że surowe prawo zniechęca do popełniania przestępstwa. Przejawiano preferencje dla tradycyjnego modelu rodziny – wielodzietnej i wielopokoleniowej, eksponowano obowiązek mężczyzn do pełnienia funkcji ochronnych wobec kobiet, dzieci i osób starszych, co świadczy o preferowaniu podziału ról wynikającego z płci biologicznej. W obrębie znacznika „status władzy publicznej” wyrażano akceptację dla paternalistycznej funkcji władzy publicznej. Sądy zebrane w ramach znacznika „tradycja i nowoczesność” ujawniły pozytywne nastawienie do przeszłości, historii Polski, co wyrażało się przez postulaty realizowania wzorów postępowania, jakie sprawdziły się w minionych latach. Reprezentanci partii Kukiz15 przejawiali akceptację dla interwencjonizmu gospodarczego państwa, przede wszystkim w odniesieniu do regulowania gospodarki rolnej.

Poszczególne stwierdzenia zostaną zilustrowane cytataми zaczerpniętymi z tekstów zgromadzonych w materiale badawczym, które były podstawą do wysnutych powyżej wniosków.

Stosunki międzynarodowe Polski to temat, który zdominował dyskurs partii Kukiz15. Jej członkowie manifestowali poglądy silnie związane z konserwatywną wizją silnej pozycji państw narodowych. Takie przekonanie wyraził autor tej wypowiedzi:

Polacy są narodem jednolitym religijnie i kulturowo. To konkretna wartość. To konkretna wartość, która służy spójności państwa. (K15/9.02.16/3)

Mieści się w niej argument, któremu – zgodnie z zasadami przyjętej metodologii – można nadać postać:

RO: Naród spójny religijnie i kulturowo tworzy spójne państwo.

SK: Polacy są narodem jednolitym religijnie i kulturowo.

K: Polska jest spójnym państwem.

Jako zagrożenie dla tej wysoko cenionej spójności państwa postrzegano napływ imigrantów ze Wschodu, których cechuje odrębna od europejskiej kultura i religia. Pogląd ten obrazuje następujący fragment:

Islamscy imigranci nie chcą się integrować, gardzą kulturą europejską, walczą z religią chrześcijańską i nie przestrzegają prawa, które obowiązuje w państwach Europy. Dodatkowo często angażują się w działalność terrorystyczną, a co najmniej stanowią dla niej doskonałe zaplecze. (K15/9.02.16/3)

Na jej podstawie można odtworzyć kilka argumentów (zrekonstruowane zostaną 4 z nich, istotne w omawianym kontekście). Ich reguły ogólne wyrażają sądy, na jakich oparł się autor przytoczonej wypowiedzi i dają wyobrażenie o jego orientacji ideologicznej:

– argument 1:

RO: Ten, kto nie szanuje kultury europejskiej jest zagrożeniem.

SK: Islamscy imigranci gardzą kulturą europejską.

K: Islamscy imigranci są zagrożeniem dla społeczności europejskiej.

– argument 2:

RO: Ten, kto walczy z religią chrześcijańską jest zagrożeniem.

SK: Islamscy imigranci walczą z religią chrześcijańską.

K: Islamscy imigranci są zagrożeniem.

– argument 3:

RO: Ten, kto nie przestrzega prawa, które obowiązuje w państwach Europy, stanowi zagrożenie dla społeczności europejskiej.

SK: Islamscy imigranci nie przestrzegają prawa, które obowiązuje w państwach Europy.

K: Islamscy imigranci są zagrożeniem dla społeczności europejskiej.

– argument 4:

RO: Ten, kto angażuje się w działalność terrorystyczną jest zagrożeniem dla społeczności europejskiej.

SK: Islamscy imigranci często angażują się w działalność terrorystyczną.

K: Islamscy imigranci są zagrożeniem dla społeczności europejskiej.

Postawa właściwa konserwatystom charakteryzowała też sposób patrzenia parlamentarzystów partii Kukiz15 na miejsce Polski we wspólnocie Unii Europejskiej. Reprezentatywny dla tej grupy sądów jest ten zawarty w poniższym cytacie:

Jest to kolejny element, kiedy stykamy się z odgórnym narzucaniem implementacji prawa unijnego, które naszym zdaniem jest mało rozsądne i bardzo często stanowione ad hoc [...]. (K15/17.03.16/12)

Przywołany tu argument przyjmuje postać:

RO: Państwa powinny być suwerenne.

ROD: Odgórne narzucanie obowiązku implementacji prawa unijnego to ograniczanie suwerenności państwa.

SK: Unia Europejska narzuca obowiązek implementacji prawa unijnego do polskiego prawodawstwa.

K: Unia Europejska ogranicza suwerenność Polski.

Taki sposób postrzegania sytuacji budzi sprzeciw posłów i niechęć do postawiania państwa w strukturach UE.

Właściwy dla konserwatyzmu był także pogląd polityków należących do ugrupowania Kukiz15 na kwestie obronności. Interpretowane jako zagrożenie dla Polski działania Rosji, m.in. na terytorium Krymu, skłoniły reprezentanta tej partii do wygłoszenia następujących słów:

Obserwujemy powrót Rosji do zbrojnej odbudowy imperium. Towarzyszy temu bezradność i bezbronność państw Europy Zachodniej. Sytuacja geopolityczna wskazuje, że szybkie odbudowanie powszechnej obrony terytorialnej zapewniającej skuteczną obronę oraz tworzącej dogodne warunki do manewru i dążenia do własnych wojsk operacyjnych należy uznać za wyzwanie żywotne dla polskiego bezpieczeństwa. (K15/3.11.15/15)

W wypowiedzi tej zawarte są sądy aksjologiczne, które można zwerbalizować, jak poniżej:

– „Zmiany w geopolityce zagrażają bezpieczeństwu”, wyrażający dążenie do podtrzymania *status quo* istniejącego w polityce międzynarodowej,

– „Państwa Europy Zachodniej są bezbronne i bezradne wobec działań Rosji”, podkreślający brak zaufania do wydolności mechanizmów obrony granic europejskich państw,

a także argument, któremu można nadać postać:

RO: Państwo powinno zadbać o bezpieczeństwo obywateli.

SK: Odbudowa powszechnej obrony terytorialnej pozwoli zadbać o bezpieczeństwo obywateli.

K: Należy odbudować powszechną obronę terytorialną.

Wszystkie te sądy ideologiczne są spójne z założeniami konserwatyzmu w obszarze stosunków międzynarodowych. Warto podkreślić tu spójność poglądów dotyczących tego obszaru w orientacji ideologicznej partii Kukiz15 – sądy te manifestowały się przecież w wypowiedziach różnych posłów, w debatach dotyczących różnych problemów i mających miejsce w odległych terminach (co można prześledzić, analizując przypisy do przytoczonych cytatów).

W obszarze znacznika „system wartości” na uwagę zasługują konserwatywne poglądy przedstawicieli Kukiz15 na naturę człowieka, ujawniające się w wyrażanym przez nich przekonaniu o istotnej roli surowych i wielowymiarowych kar. Stanowisko takie ilustruje poniższa wypowiedź:

Elementem modelu prawnokarnej reakcji na przestępczość seksualną wobec dzieci są rejestry obejmujące m.in. osoby określone mianem pedofili. Te rejestry umożliwiają realizację koncepcji, którą w kryminologii określa się mianem community policing. To koncepcja tzw. policji środowiskowej, która działa w ścisłej współpracy ze społecznościami nie tylko w wykrywaniu, ale również przeciwdziałaniu przestępczości. (K15/17.03.16/14)

Nadawca, bazując na przekonaniu, że „kary za popełniane przestępstwa powinny być dotkliwe”, wyraża pozytywne nastawienie do pomysłu wprowadzenia publicznych rejestrów przestępców. Sądy te wykazują zależność hierarchiczną, co umożliwia ich zapisanie w postaci ciągu argumentacyjnego:

RO: Kary za popełniane przestępstwa powinny być dotkliwe.

SK: Umieszczenie przestępcy w publicznym rejestrze to dotkliwa kara.

K: Należy wprowadzić publiczny rejestr przestępców.

W tej samej wypowiedzi wyrażone zostało przekonanie o pozytywnym wpływie kontroli, również społecznej, na zmniejszenie liczby przestępstw. Zawarte jest ono w postaci argumentu, któremu w procesie standaryzacji można nadać postać:

RO: Współpraca organów państwa ze społecznościami lokalnymi pozwala sprawniej wykrywać przestępczość i przeciwdziałać jej.

ROD: Należy wprowadzać rozwiązania, które zapewnią organom ścigania ścisłą współpracę ze społecznościami lokalnymi w zakresie wykrywania i przeciwdziałania przestępczości.

SK: Policja środowiskowa działa w ścisłej współpracy ze społecznościami nie tylko w wykrywaniu, ale również przeciwdziałaniu przestępczości.

K: Należy utworzyć tzw. policję środowiskową.

Przedstawiciele partii Kukiz15 często wygłaszali stwierdzenia, na podstawie których można wnioskować o ich przywiązaniu do tzw. tradycyjnego modelu rodziny. Przykład stanowi poniższa wypowiedź:

Liczba singli od 1989 r. wzrosła z 19% do 29%. To jest prawdziwy problem. Liczba rodzin 0 D, czyli z zerową ilością dzieci, to jest prawie 25% liczby wszystkich rodzin. Razem single, czyli potencjalne rodziny, których nie założono z różnych powodów, i rodziny bez dzieci to jest 50% ogólnej puli. I to jest problem w kwestii niskiej dzietności oraz to, że ponad 50% rodzin z dziećmi to rodziny, które mają jedno dziecko. To jest prawdziwy problem w kwestii niskiej dzietności. (K15.2/9.02.16/2)

Autor opiera się na mającym podłoże ideologiczne twierdzeniu: „Posiadanie dziecka jest warunkiem koniecznym dla stworzenia rodziny”. Ten sąd jest bazą dla argumentu, jaki zastosowany został w przytoczonym cytacie:

RO: Posiadanie dziecka jest warunkiem koniecznym dla stworzenia rodziny.

ROD: Należy zachęcać do posiadania dzieci osoby, które nie zakładają rodzin.

SK: Single nie zakładają rodzin.

SK: Małżeństwa bezdzietne nie zakładają rodzin.

K: Należy zachęcać do posiadania dzieci singli i małżeństwa bezdzietne.

Warto zauważyć, że wyrażone w konkluzji zdanie koresponduje z założeniami konserwatyzmu tylko przy wykorzystaniu informacji pochodzącej z wiedzy pozajęzykowej, że warunkiem posiadania dziecka dla reprezentantów Kukiz15 jest wcześniejsze zawarcie związku małżeńskiego przez singli. Wynika to z ich poglądów na model rodziny jako taki.

Duże znaczenie w bazie sądów ideologicznych omawianego ugrupowania miała także idea wielopokoleniowości. Jej wyrazem było podkreślanie konieczności docenienia pokoleń przeszłych oraz odpowiedzialność przed tymi, które dopiero nadejdą. Ilustrują to poniższe przykłady:

Mój świętej pamięci dziadek kilkanaście lat temu mówił, że ziemia będzie ostatnią rzeczą, którą będą chcieli nam odebrać kraje Unii Europejskiej. (K15/15.12.15/6)

Nadawca tej wypowiedzi – poza właściwym dla konserwatyzmu stanowiskiem w zakresie stosunków międzynarodowych – głosi tutaj pogląd, który można wyrazić słowami: „Należy ufać mądrości starszych pokoleń”. Także kolejny przykład stanowi wyraz tego przekonania:

Jak można być obojętnym wobec przeszłych pokoleń, które za to, byśmy po tej ziemi stąpali, przelewały krew? Jak można być obojętnym wobec przyszłych pokoleń, które na tej ziemi będą mieszkać, będą jej bronić i będą na niej produkować polską zdrową żywność? Polska nie była tylko nasza, nie jest i nie będzie tylko nasza. Polska należy do przyszłych pokoleń, które przychodzą na galerię i obserwują naszą pracę. (K15/15.12.15/6)

Wyrażono tu hołd dla dokonań przodków, który można oddać w postaci sądu: „Należy uszanować ofiarę przeszłych pokoleń złożoną w obronie nie-

podległości”, zwrócono także uwagę na ideę przekazywania szeroko pojętych dóbr z pokolenia na pokolenie, podejmowane kolejno wysiłki w drodze do zbudowania wspólnego dobra. Te przekonania ujawniły się w drugiej części przytoczonej wypowiedzi, a można je zwerbalizować w postaci zdań: „Obecne pokolenia są odpowiedzialne przed przyszłymi pokoleniami” i „Polska należy do przyszłych pokoleń”. Wszystkie przytoczone sądy są spójne z konserwatywnymi poglądami mieszczącymi się w znaczniku „tradycja i nowoczesność”.

Idea interwencjonizmu gospodarczego przejawia się w cytacie:

Ja mam 26 lat, jestem rolnikiem i jest mi po prostu wstyd, że doprowadzono do tego, że prawdziwa ustawa mająca na celu ochronę polskiej ziemi powstaje dopiero teraz.
(K15/15.12.15/6)

Autor tych słów jest przekonany, że warunki sprzedaży i zakupu gruntów rolniczych powinny być uregulowane przez państwo odpowiednią ustawą, co więcej regulacja ta ma opierać się przede wszystkim na wprowadzeniu licznych ograniczeń. Sąd zawarty w wypowiedzi można wyrazić w postaci: „Należy stworzyć ustawę mającą na celu ochronę polskiej ziemi”.

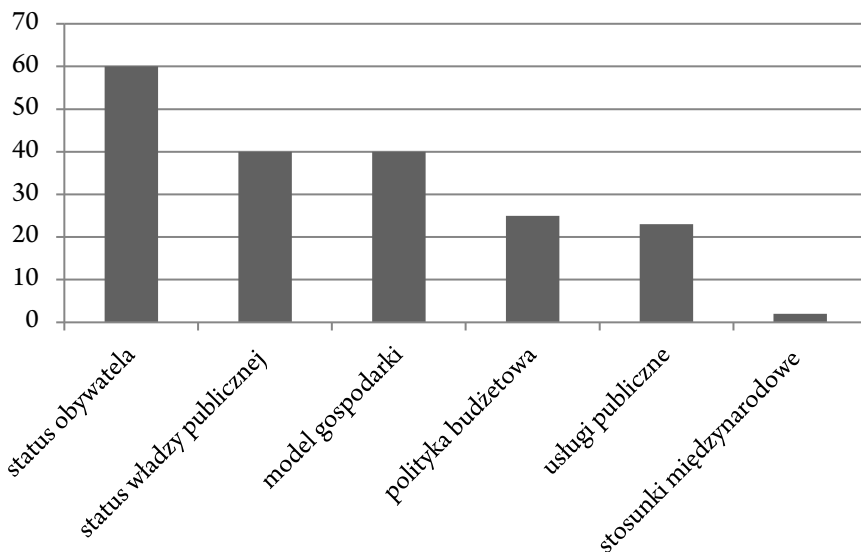
6.3.2. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Kukiz15

Odniesienia do liberalizmu mają duży udział w bazie sądów partii Kukiz15, obejmując nieco ponad połowę z nich. Rozkład sądów ideologicznych w odniesieniu do znaczników w ramach tej ideologii prezentuje tabela 19 i rysunek 17.

Tabela 19. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych partii Kukiz15

Kukiz15 Odniesienia do znaczników liberalizmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
status obywatela	60
status władzy publicznej	40
model gospodarki	40
polityka budżetowa	25
usługi publiczne	23
stosunki międzynarodowe	2
suma	190

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 17. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych partii Kukiz15

Źródło: opracowanie własne.

W bazie sądów ideologicznych partii Kukiz15 najwięcej odniesień do ideologii liberalnej zanotowano w obrębie znacznika „status obywatela”. Posłowie podkreślali charakterystyczną dla tego systemu poglądów funkcję prawa – ma ono chronić obywatela przed nadmierną ingerencją władzy w jego życie. Z drugiej strony politycy tej frakcji postrzegali prawo stanowione przez ustawodawcę jako narzędzie ochrony przed nadużyciem ze strony innych członków społeczeństwa (m.in. w zakresie ochrony danych osobowych, ochrony ofiar przestępstw przed następstwami postępowania karnego). Z analizy sądów ideologicznych zawartych w bazie sądów partii wynika szczególnie wysoka ocena prawa obywatela do samostanowienia oraz idei samorządności i konsultacji społecznych w sprawie procedowanych ustaw. Znacznik „status władzy publicznej” wyrażał się poprzez nawoływanie do ograniczania uprawnień urzędników państwowych, postrzegania pełnienia funkcji państwowych w perspektywie usługi, a nie przejawu władzy. Krytyka spadła także na nadużycia w instytucjach państwowych – urzędy państwowe według parlamentarzystów Kukiz15 powinny być sprawowane przez jednostki apolityczne i posiadające wąski zakres kompetencji.

Analiza bazy sądów ideologicznych partii wykazała preferencyjną postawę posłów wobec „modelu gospodarki” opartej na idei wolnego rynku, a także postrzeganie bodźców ekonomicznych jako czynnika napędzającego rozwój gospo-

darczy (prymat motywacji ekonomicznych do działania jednostek). Zauważalny był sprzeciw wobec koncepcji dzielenia się wypracowanymi dobrami z innymi i wprowadzania rozwiązań właściwych dla państwa opiekuńczego – idea redystrybucji uznawana była za niesprawiedliwą wobec osób pracujących. W poddanych analizie wypowiedziach parlamentarzystów tej frakcji politycznej zaakcentował się silny sprzeciw wobec podatków w ramach „polityki budżetowej”, postulowanie prywatyzacji „usług publicznych” (ubezpieczeń emerytalnych, szkolnictwa, opieki zdrowotnej). Znacznik „stosunki międzynarodowe” znalazł znikomą reprezentację, złożyły się na niego sądy, w których wyrażono akceptację dla naśladowania rozwiązań sprawdzonych w innych krajach.

Poczynione uwagi znajdują swoje potwierdzenie w przykładach zaczerpniętych z wypowiedzi posłów zrzeszonych w ugrupowaniu Kukiz15. Sądy ideologiczne zakwalifikowane po poszczególnych znacznikach zostały wyodrębnione z nich w procesie analizy. Treści spójne z tymi, jakie są zawarte w ramach znacznika „status obywatela”, przejawiają się na przykład w tym cytacie, stanowiącym fragment oświadczenia posła reprezentującego partię:

Efektom tego wszystkiego jest to, że się upaństwowia dzieci, że coraz więcej decyzji dotyczących dzieci i wychowania, wartości, którymi mają się kierować, jest przekazywanych w ręce urzędników, jest odbieranych rodzicom. (K15.1/9.02.16/2)

Autor wyraża sprzeciw wobec nadmiernej ingerencji organów państwa w życie obywateli, postrzegając ją jako zagrożenie dla ich prawa do samostanowienia. Na poziomie tekstu wyrażone są konkluzja i sąd kwalifikujący, standaryzacja argumentu zgodnie z wymogami metody badawczej umożliwia dotarcie do reguły ogólnej, czyli sądu ideologicznego:

RO: Upaństwowienie pewnej sfery życia ogranicza prawo do samostanowienia obywateli.

ROD: Rząd, który dąży do urzędowego regulowania decyzji związanych z wychowaniem dzieci, upaństwowia je.

SK: Rząd Prawa i Sprawiedliwości odbiera rodzicom decyzje związane z wychowaniem dzieci.

K: Rząd Prawa i Sprawiedliwości upaństwowia dzieci.

Poniższa wypowiedź także nadaje wysoki status obywatelom państwa, przestrzegając przed możliwością wyrządzenia im krzywdy w wyniku stanowionego przez władzę prawa:

Zamieszczenie w rejestrze sprawcy czynu z art. 201 Kodeksu karnego, kazirodztwa, może prowadzić do stygmatyzacji ofiary. (K15/17.03.16/14)

Ułomność zapisów zawartych w omawianym w trakcie debaty projekcie ustawy polegać ma na tym, że stanowione prawo rodzi pewne obawy o bezpieczeństwo

obywateli. Wniosek ten uznawany jest za słuszny na mocy ideologicznego przekonania, którego identyfikacja możliwa była po odtworzeniu wszystkich elementów argumentu, jak poniżej:

RO: Prawo nie może narażać obywateli na doznawanie krzywd.

SK: Stygmatyzacja ofiar przestępstw to krzywdzenie ich.

K: Nie należy wprowadzać prawa, które naraża ofiary przestępstw na stygmatyzację.

Podobnie w poniższym fragmencie manifestowana jest troska o powstrzymanie zbyt daleko posuniętej ingerencji władzy w życie obywateli, mogącej naruszyć prawo do prywatności:

Mamy dość poważne wątpliwości co do tego, czy takie rozszerzenie wachlarza osób, które mają dostęp do informacji osobowych, do informacji wrażliwych, nie jest naruszeniem naszych praw obywatelskich do ochrony danych osobowych. (K15/9.12.15/2)

Zawarty tu argument można zwerbalizować w następujący sposób:

RO: Władza nie powinna ingerować w dobra obywateli.

ROD: Uprawnienie wielu organów państwowych do wglądu w dane osobowe obywateli jest naruszeniem prawa do ochrony danych osobowych.

SK: Projekt zmiany ustawy „Prawo o ruchu drogowym” uprawnia zbyt wiele organów państwowych do wglądu w dane osobowe obywateli.

K: Projekt zmiany ustawy „Prawo o ruchu drogowym” narusza prawo do ochrony danych osobowych.

W bazie sądów ideologicznych partii Kukiz15 podkreślało się wagę samorządności obywateli w zakresie obowiązującego prawa, co miało się realizować w procedurze konsultacji społecznych. Zachęcał do nich autor tej wypowiedzi:

Dziś bowiem, jak wynika z treści ustawy, jej przepisy zdają się być pisane tylko i wyłącznie pod dyktando Policji, bez uwzględnienia opinii organizacji pozarządowych, w tym także tych reprezentujących kierowców, oraz bez uwzględniania naszych interesów w aspekcie ochrony danych osobowych. (K15/9.12.15/2)

Wyrażając niezadowolenie z przyjętej formy procedowania ustawy, zaproponował najbardziej odpowiedni jego zdaniem sposób działania, co – zgodnie z założeniami przyjętej w tym opracowaniu metodologii na temat aktów mowy emotywno-oceniających – można interpretować jako pozytywną ocenę tego działania. Na tej podstawie do bazy sądów ideologicznych ugrupowania włącznie zostały sądy:

– „Rząd powinien uwzględniać opinie organizacji pozarządowych w sprawie wprowadzanych zmian prawnych”,

– „Rząd powinien uwzględniać opinie kierowców w sprawie wprowadzanych zmian w prawie o ruchu drogowym”.

W wypowiedzi zawarty jest też argument. Można go sformułować następująco:

RO: Obywatele mają prawo do wolności.

ROD: Przyznawanie szerokich uprawnień organom państwowym ogranicza wolność obywateli.

SK: Poszerzanie uprawnień Policji ogranicza wolność obywateli.

K: Nie należy nadmiernie poszerzać uprawnień Policji.

Autor wyraża w ten sposób pozytywne nastawienie do idei fragmentaryzacji władzy – jest to postrzegane w liberalizmie jako ochrona przed nadużyciami tych, którzy tę władzę posiadają. Podobny pogląd zaobserwować można w poniższym cytacie:

Dążąc nieustannie do rozszerzania zakresu własnej władzy, (rząd – uzup. moje) zmniejsza zakres wolności obywateli. (K15.1/9.12.15/3)

Wyrażony jest tu sąd: „Rząd, który rozszerza swoją władzę, zmniejsza zakres wolności obywateli”.

Według założeń liberalizmu, działania rządu nie mogą przekraczać ram wyznaczonych przez Konstytucję RP i inne prawa. Przekonanie takie podzielił poseł, który wygłosił słowa:

Jesteśmy za przywróceniem poprzedniego wieku emerytalnego, głównie z uwagi na to, że ustawa, która podwyższyła ten wiek emerytalny, została wprowadzona z rażącym naruszeniem konstytucyjnych praw nabytych. (K15/25.11.15/2)

W wypowiedzi uwidacznia się sąd ideologiczny: „Rząd musi przestrzegać praw zagwarantowanych w konstytucji”. Sprawujący władzę ograniczać się powinni także innymi zasadami praworządności:

Sprzeciw nasz budzi również umieszczenie w rejestrze osób już znajdujących się w Krajowym Rejestrze Karnym z uwagi na represyjny charakter, który łamie zasadę niedziałania prawa wstecz. (K15/17.03.16/14)

Nadawca nie zgadza się tu z łamaniem ogólnej zasady: „Ustawodawca musi przestrzegać zasady, że prawo nie działa wstecz”. W bazie sądów ideologicznych do znacznika „status władzy publicznej” zakwalifikowane zostały także sądy wyodrębnione na podstawie krytyki skierowanej wobec działań uznanych za patologiczne. Ilustruje to poniższy fragment:

My robimy dobry krok w dobrym kierunku i przywracamy praworządność w postaci 70-procentowego podatku od tej części odprawy, od części niesłusznie pobranych wynagrodzeń, która przekracza wartość minimalnej odprawy, która należy się każdemu, i nie kwestionujemy tego, że powinna być ona normalnie opodatkowana, zgodnie z normalnymi zasadami dotyczącymi podatku PIT. (K15/25.11.15/5)

Wyrażono w nim przekonanie o konieczności istnienia instrumentów pozwalających wyciągać konsekwencje wobec urzędników państwowych czerpiących

korzystać z zajmowanej pozycji w sposób niezgodny z prawem. Do tego sądu ideologicznego pozwala dotrzeć standaryzacja zawartego w wypowiedzi argumentu:

RO: Władze powinny ponosić karę za przekraczanie swoich uprawnień.

SK: Niesłusznie pobrane wynagrodzenia członków spółek Skarbu Państwa to przekroczenie uprawnień.

K: Niesłusznie pobrane wynagrodzenia członków spółek Skarbu Państwa powinny zostać wysoko opodatkowane.

W okresie objętym badaniem posłowie z ugrupowania Kukiz15 bardzo silnie manifestowali swoje przekonania na temat właściwego modelu gospodarki. Ogólną tendencję dobrze ilustruje poniższy fragment:

Ludzie chcą sami zarabiać na siebie, nie potrzebują jałmużny, ale wy im tego nie dacie, bo obciążacie ich na starcie takimi podatkami, że oni nie są w stanie prowadzić prostych biznesów, prostej działalności. (K15.2/9.02.16/2)

Zawarte w nim wnioskowanie można przedstawić w postaci ciągu argumentacyjnego:

RO: Każdy chce być samodzielny finansowo.

ROD: Prywatna działalność gospodarcza pozwala ludziom uzyskać samodzielność finansową („zarobić na siebie”).

SK: Polacy chcą sami zarabiać na siebie.

K: Polacy chcą prowadzić prywatną działalność gospodarczą, i drugiego, któremu można nadać brzmienie:

RO: Wysokie podatki uniemożliwiają prowadzenie prywatnej działalności gospodarczej.

ROD: Wprowadzenie wysokich podatków uniemożliwia prowadzenie prywatnej działalności gospodarczej.

SK: Rząd Prawa i Sprawiedliwości chce wprowadzenia wysokich podatków.

K: Rząd Prawa i Sprawiedliwości uniemożliwia prowadzenie prywatnej działalności gospodarczej.

Wyrażone jest tu przekonanie o charakteryzującym człowieka dążeniu do posiadania środków finansowych pochodzących z własnej pracy, a także o szkody podatków w osiąganiu tego celu, co stanowi kwintesencję liberalnych poglądów na kwestie gospodarcze.

Do bazy sądów składających się na znacznik „polityka budżetowa” zakwalifikowany został na przykład sąd ideologiczny wyodrębniony z wypowiedzi:

Zwolnijcie to z podatku, zostawcie to w kieszeniach podatników, nie twórzcie społeczeństwa ludzi, którzy wyciągają rękę do władzy o każde pieniądze. (K15.1/9.02.16/2)

Nadawca wyraża tu przekonanie: „Państwo opiekuńcze uczy obywateli wyciągać rękę do władzy po każde pieniądze”. Krytyka tego rodzaju prowadzenia polityki pojawiała się także w innych wypowiedziach, np.:

Proszę państwa, jeżeli naprawdę chcecie walczyć z zapaścią demograficzną, musicie [...] wzmocnić rodziny, a nie budować je w świadomości, że bez państwa nie potrafią sobie pomóc i poradzić i tylko pomoc urzędników pozwoli im posiadać dzieci. (K15.1/9.02.16/2)

Tu stanowisko ugrupowania wyrażono w postaci argumentu:

RO: Państwo opiekuńcze uzależnia obywateli od urzędników.

SK: Warunkowanie decyzji o posiadaniu dzieci przyznawanymi z budżetu państwa zasiłkami to uzależnianie obywateli od urzędników.

K: Warunkowanie decyzji o posiadaniu dzieci przyznawanymi z budżetu państwa zasiłkami to tworzenie państwa opiekuńczego.

W zakresie poglądów na świadczone przez państwo usługi publiczne parlamentarzyści Kukiz15 optowali za ich maksymalną prywatyzacją. Ilustrują to poniższe przykłady:

Dlatego trzeba wspierać edukację [...] niepubliczną i dlatego, jeśli państwo chcecie cokolwiek zmienić w edukacji, to trzeba wprowadzić bon oświatowy, trzeba... (Oklaski) [...] dać rodzicom możliwość działania i wyboru. (K15.2 /29.12.15/5)

oraz

Obniżmy podatki, pozwólmy ludziom decydować, jak oszczędzają na swoje emerytury. (K15/25.11.15/2).

Zawarto w nich przekonanie o słuszności prywatyzacji takich obszarów, jak edukacja i ubezpieczenia społeczne (sąd ideologiczny, jaki można odtworzyć na podstawie pierwszej wypowiedzi może brzmieć: „Należy wspierać edukację niepubliczną”, a ten zawarty w drugiej z nich można wyrazić słowami: „Obywatele powinni móc sami decydować, jak oszczędzają na swoje emerytury”). Ich pokrewieństwo z założeniami liberalizmu jest widoczne.

6.3.3. Profil ideologiczny partii Kukiz15

Profil ideologiczny partii Kukiz15 przedstawia tabela 20 i rysunek 18.

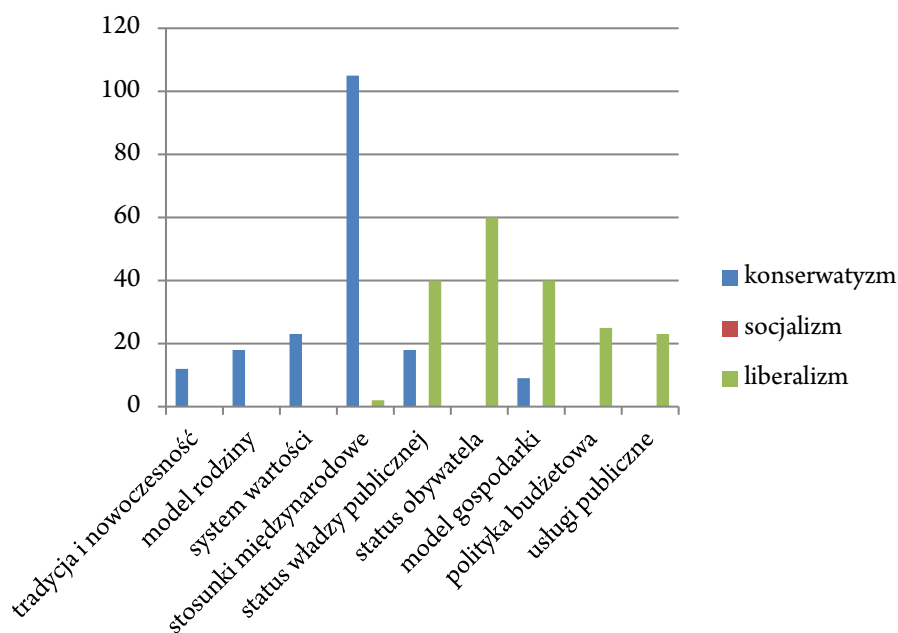
Tabela 20. Profil ideologiczny partii Kukiz15

Profil ideologiczny partii Kukiz15			
znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
tradycja i nowoczesność	12	0	0
model rodziny	18	0	0
system wartości	23	0	0

Tabela 20 (cd.)

Profil ideologiczny partii Kukiz15			
znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
stosunki międzynarodowe	105	0	2
status władzy publicznej	18	0	40
status obywatela	0	0	60
model gospodarki	9	0	40
polityka budżetowa	0	0	25
polityka pracy	0	0	0
usługi publiczne	0	0	23
suma	185	0	190

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 18. Profil ideologiczny partii Kukiz15

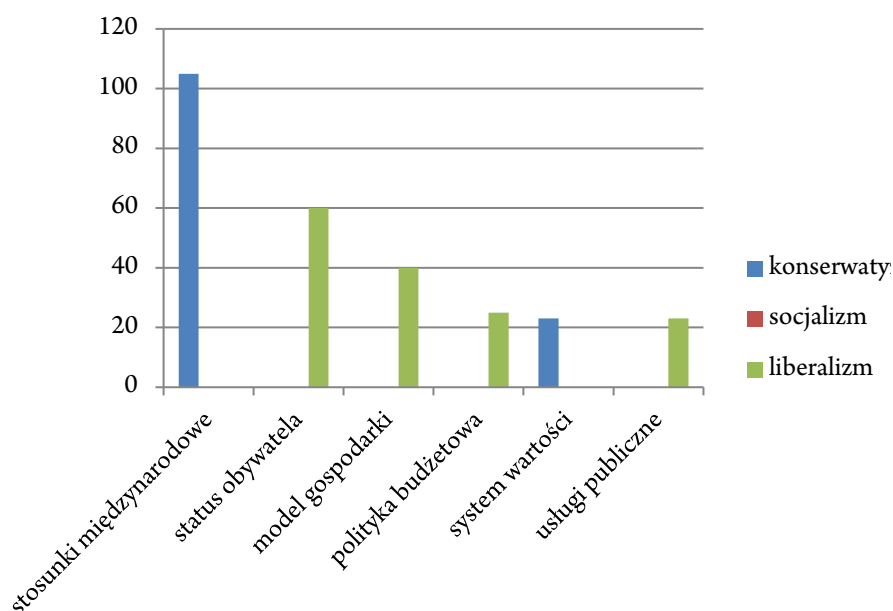
Źródło: opracowanie własne.

Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Kukiz15 ustalone na podstawie skonstruowanego dla tego ugrupowania profilu ideologicznego zostały zaprezentowane w tabeli 21 i na rysunku 19.

Tabela 21. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Kukiz15

Kukiz15		
ideologia	znacznik ideologiczny	liczba odniesień
konserwatyzm	stosunki międzynarodowe	105
	system wartości	23
socjalizm	–	–
liberalizm	status obywatela	60
	model gospodarki	40
	polityka budżetowa	25
	usługi publiczne	23

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 19. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Kukiz15

Źródło: opracowanie własne.

Główne obszary ideologiczne dla partii Kukiz15 reprezentują dwie ideologie: konserwatyzm („stosunki międzynarodowe”, „system wartości”) oraz liberalizm („status obywatela”, „model gospodarki”, „usługi publiczne”).

6.4. Orientacja ideologiczna partii Nowoczesna

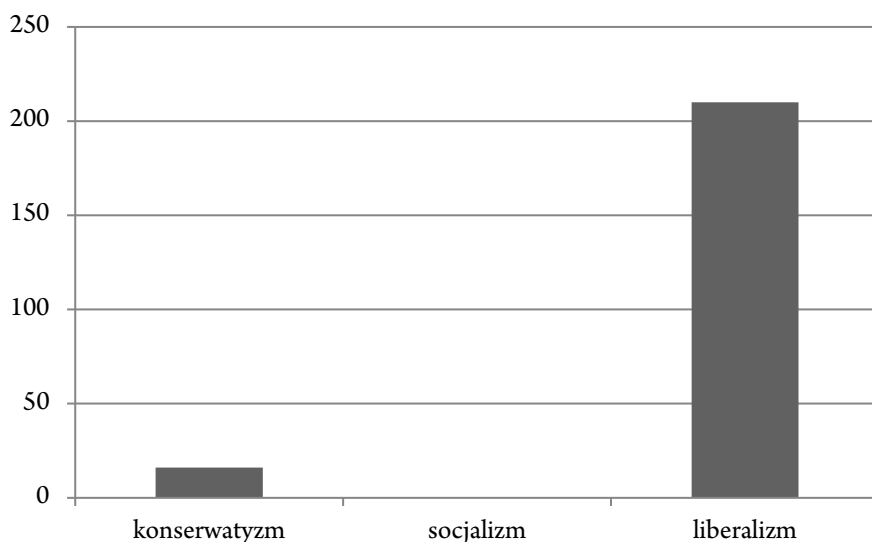
W bazie sądów ideologicznych zgromadzonych na podstawie analizy wypowiedzi reprezentantów partii Nowoczesna w parlamencie w okresie 2015–2017 znalazło się 226 sądów. Ilościowy rozkład odniesień do poszczególnych ideologii obrazuje tabela 22.

Tabela 22. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych partii Nowoczesna

Nowoczesna	
ideologia	liczba odniesień
liberalizm	210
konserwatyzm	16
socjalizm	0
ogółem	226

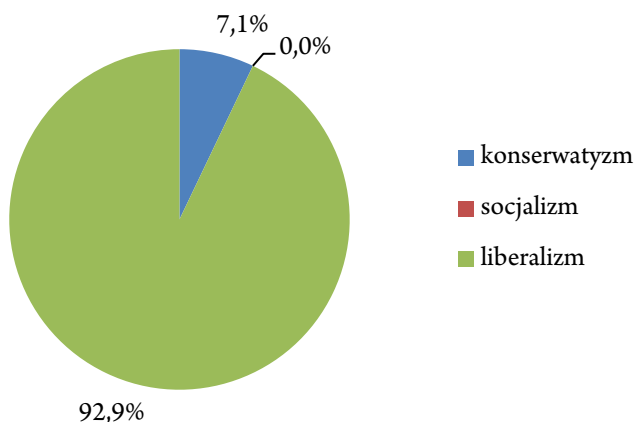
Źródło: opracowanie własne.

Dla zilustrowania proporcji wyniki przedstawione są na rysunku 20 i 21.

Rysunek 20. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych partii Nowoczesna

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 21. Procentowe ujęcie struktury ideologicznej bazy sądów partii Nowoczesna

Źródło: opracowanie własne.

Poniżej przedstawione będą wyniki analizy jakościowej zaprezentowanej bazy sądów ideologicznych partii Nowoczesna, już teraz jednak można zauważyć, że nie odnotowano w niej takich, które pozostawałyby w związku ze znacznikami socjalizmu.

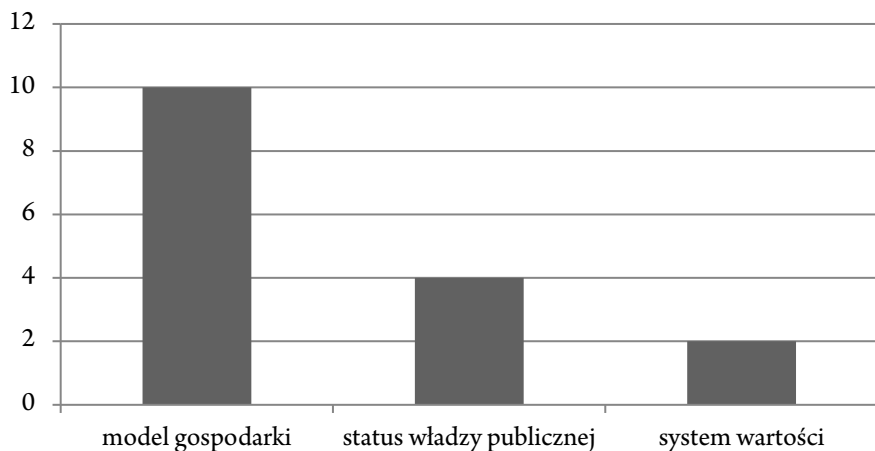
6.4.1. Konserwatyzm w bazie ideologicznej partii Nowoczesna

W bazie sądów ideologicznych partii Nowoczesna sądy odpowiadające znacznikom konserwatyzmu stanowią 7%. Ich rozkład w ramach tej ideologii ilustrują tabela 23 i rysunek 22.

Tabela 23. Odniesienia do znaczników konserwatyzmu w bazie sądów ideologicznych partii Nowoczesna

Nowoczesna Odniesienia do znaczników konserwatyzmu	
znacznik ideologiczny	liczba odniesień
model rynku	10
status władzy publicznej	4
system wartości	2
suma	16

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 22. Odniesienia do znaczników konserwatywnych w bazie sądów ideologicznych partii Nowoczesna

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej odniesień do ideologii konserwatywnej (a nadal niewiele, bo zaledwie 10) w bazie sądów partii Nowoczesna zanotował znacznik „model gospodarki”, który utożsamiany jest z przyznaniem prymatu własności prywatnej, ale dopuszczający interwencjonizm państwowy. Posłowie partii Nowoczesna apelowali do ówczesnego rządu o wprowadzenie preferencyjnych rozwiązań dla pewnych grup społecznych (rodziców małych dzieci, także właścicieli gospodarstw rolnych), a także o tworzenie w Polsce dobrych warunków inwestycyjnych. Konserwatywne poglądy przejawiały się również w postaci sądów wyrażających przekonanie, że władza państwowa powinna przekonywać obywateli do rozwiązań, które odgórnie – przez tę władzę – są uznane za słuszne (np. do wprowadzenia obowiązku szkolnego dla dzieci 5-letnich czy do wyrażania zgody na pobieranie narządów do transplantacji). Jest to istotne ograniczenie demokracji, zbliżone do koncepcji paternalizmu państwowego.

Sądy konserwatywne zajęły niewielki obszar w orientacji ideologicznej partii Nowoczesna w okresie objętym badaniem. Z racji ich wyjątkowości warto zilustrować je kilkoma przykładami. Zgoda na akceptowany w konserwatyzmie interwencjonizm państwa w kwestie gospodarcze pojawiła się w poniższym fragmencie:

Cieszymy się, że możemy odsunąć dzień wejścia w życie ustawy (wprowadzonej przez rząd Platformy Obywatelskiej – uzupełnij: moje), i jako klub Nowoczesna będziemy głosować za proponowaną zmianą, choć, niestety, pewnie z zupełnie innych powodów niż Prawo i Sprawiedliwość. Dlaczego uważamy, że ustawa jest zła? Poza tym, że łamie jedno z najważniejszych praw Kodeksu cywilnego, to naszym zdaniem w efekcie ograniczenia

dysponowania nieruchomościami na rynku rolnym może doprowadzić do drastycznego spadku cen ziemi rolnej, która dotąd była bardzo dobrą inwestycją również dla Polaków. (N/15.12.15/6)

Zawarta jest w nim argumentacja, którą można wyrazić w postaci ciągu dedukcyjnego:

RO: Rząd powinien wprowadzać rozwiązania, które prowadzą do wzrostu gospodarczego państwa.

ROD: Rząd powinien wprowadzać ustawy, które będą sprzyjać tworzeniu dobrych warunków inwestycyjnych.

SK: Utrzymanie wysokich cen ziemi rolnej tworzy dobre warunki inwestycyjne.

K: Rząd powinien wprowadzić ustawę, która utrzyma wysokie ceny ziemi rolnej.

Złożona przez partię Nowoczesna propozycja programu zwiększania dostępności żłobków, o której mowa poniżej, także jest przejawem akceptacji dla ingerowania państwa w pewne sfery rynku dla osiągnięcia szerszego celu społecznego, jakim jest szybki powrót rodziców małych dzieci do pracy:

Kluczowe jest też wdrożenie nowoczesnej opieki instytucjonalnej nad dziećmi oraz odpowiedzialnej polityki edukacyjnej, dlatego proponujemy szeroki program zwiększania dostępności żłobków i klubów malucha, nie tylko w średnich i dużych miastach, bo tam one faktycznie często są, ale w mniejszych gminach. (N.2/9.02.16/2)

Niezwykłe ciekawy w niewielkiej bazie sądów konserwatywnych partii Nowoczesna jest ten, który zawarty został w poniższej wypowiedzi:

Poprzednia koalicja popełniła przy posyłaniu sześciolatków do szkół mnóstwo błędów. Przede wszystkim nie przekonała opinii społecznej. (N /29.12.15/5)

Można go zwerbalizować w postaci zdania: „Władza powinna przekonać opinię społeczną do wprowadzanych zmian”. U jego podstaw leży uznanie dla idei paternalizmu państwowego. Jego zasada polega na przekonaniu, że władza wie lepiej, co dla suwerena będzie najlepsze. Dlatego zarzut stawiany poprzedniemu rządowi (przy czym z punktu widzenia celu badawczego nie ma znaczenia, kto ten rząd tworzył) nie dotyczył tego, że władza nie podążała za wolą obywateli – podstawowy błąd polegał na tym, że nie przedstawiono pomysłu posyłania sześciolatków do szkół na tyle atrakcyjnie, aby suweren zechciał swoją wolą podążyć za polityką władzy. Sądy wyrażające poglądy konserwatywne są jednak wyjątkiem w bazie sądów ideologicznych partii.

6.4.2. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Nowoczesna

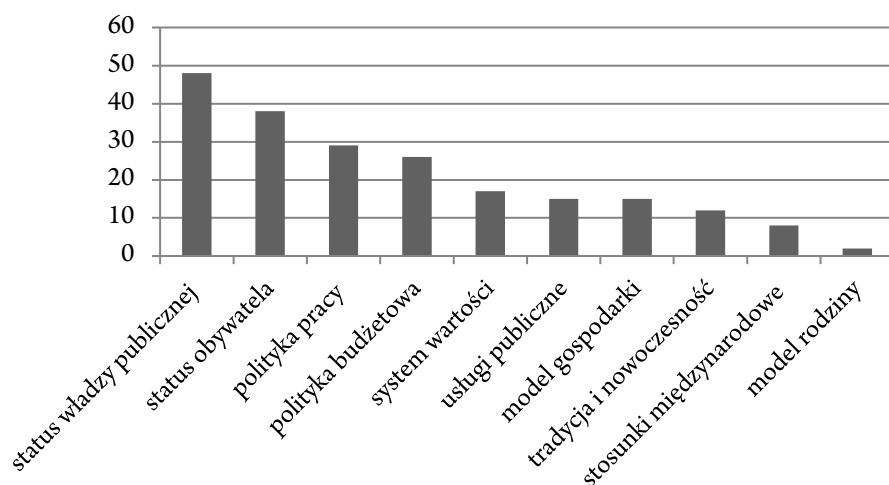
Odniesienia do liberalizmu stanowią największy procent w bazie sądów partii Nowoczesna: to blisko 93%, można zatem powiedzieć, że jej orientacja ideologiczna jest zdominowana przez tę ideologię.

Rozkład sądów w obrębie poszczególnych znaczników ilustruje tabela 24 i rysunek 23.

Tabela 24. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych partii Nowoczesna

Nowoczesna Odniesienia do znaczników liberalizmu	
status władzy publicznej	48
status obywatela	38
polityka pracy	29
polityka budżetowa	26
system wartości	17
usługi publiczne	15
model gospodarki	15
tradycja i nowoczesność	12
stosunki międzynarodowe	8
model rodziny	2
suma	210

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 23. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych partii Nowoczesna

Źródło: opracowanie własne.

Najwyższy wskaźnik odwołań osiągnął znacznik „status władzy publicznej”, który wyraża dążenie do regulowania za pomocą prawa zapędów jednostek posiadających władzę. Posłowie partii Nowoczesna szczególnie szeroko krytykowali wszelkie formy nadużyć, jakie miały miejsce w instytucjach państwowych (m.in. spółkach Skarbu Państwa, mediach), podkreślali zasadę równości wszystkich obywateli wobec prawa, wyrażając w ten sposób sprzeciw wobec tendencji do faworyzowania wybranych grup społecznych (tu zwłaszcza hierarchów kościelnych), byli także bardzo przeciwni poszerzaniu kompetencji urzędników, np. zwiększaniu uprawnień ministrów. Podkreślali również, jak ważne jest prawo stanowione przez ustawodawcę, dbałość o to, by nie było ono zbyt skomplikowane i miało na uwadze zawsze przede wszystkim dobro obywatela.

Wysoki wynik osiągnął znacznik „status obywatela”. Przedstawiciele partii Nowoczesna podkreślali prawo obywatela do stanowienia o sobie (w odniesieniu do rozwiązań z zakresu zabezpieczenia emerytalnego, szkolnictwa, także aspektów światopoglądowych – w wypowiedziach przedstawicieli tej partii silnie zaznaczył się sprzeciw wobec uzależniania prawa do pomocy socjalnej od modelu rodziny, jaką tworzy jednostka), zwracali uwagę na potrzebę dyskusowania wprowadzanych rozwiązań prawnych w drodze konsultacji społecznych, wskazywali na mechanizmy obrony jednostki przed ograniczeniami nakładanymi na nią przez państwo, upatrując ich w istniejących rozwiązaniach prawnych (np. w Konstytucji RP, która zabezpiecza swobody obywatelskie).

Trzeci pod względem liczby sądów korespondujących z założeniami liberalizmu był znacznik „polityka pracy”. Reprezentanci partii Nowoczesna szczególnie mocno podkreślali istotność kompetencji posiadanych przez pracownika, uzależniali od nich możliwość zajmowania określonego stanowiska, przejawiali przekonanie, że kompetencje są cechą nabytą, dostrzegali zatem wartość w możliwie wczesnym rozpoczęciu edukacji, a także w podtrzymywaniu na rynku pracy grup specjalistów w dojrzałym wieku. Podkreślali, że ważna jest równość szans w zakresie prawa dostępu do stanowisk. Zapewnienie tego prawa jest wystarczającą ingerencją w rynek pracy – poszczególne jednostki, bez zróżnicowania ze względu na wiek, płeć i inne cechy, jeśli tylko wykażą się wystarczającą determinacją, osiągną sukces. Utrzymując narrację w tym duchu, posłowie partii Nowoczesna zgłaszali przede wszystkim potrzebę zrównania praw kobiet z prawami mężczyzn. Następnym w kolejności pod względem liczebności odwołań w bazie sądów ideologicznych jest znacznik „polityka budżetowa”. Posłowie wyrażali niechętną postawę wobec podatków, szczególnie promowali postawę przedsiębiorczości obywateli. Możliwość pomocy socjalnej postrzegali w formie stwarzania zachęt do podejmowania własnej aktywności przez poszczególne jednostki (w taki sposób postrzegali ideę zapewnienia wkładu własnego na mieszkanie, również inwestycję w rozwój sieci przedszkoli, co miałoby umożliwić rodzicom szybszy powrót do pracy). System wartości właściwy dla bazy sądów partii Nowoczesna charakteryzuje nawoływanie do wolności światopoglądowej, także wyrażanie sprzeciwu wobec zaost్రzania prawa karnego.

W zakresie poglądów na „usługi publiczne” szczególnie mocno zaznaczył się sprzeciw posłów wobec rozbudowanej polityki socjalnej. Zdaniem przedstawicieli tego ugrupowania należy w jak najmniejszym stopniu obciążać budżet państwa wydatkami na zasiłki i zapomogi. Parlamentarzyści tej frakcji politycznej uznawali za duży błąd wprowadzanie rozwiązań transferujących środki państwowe do obywateli, którzy takiej pomocy nie potrzebują, postulowali wprowadzenie progu dochodowego jako narzędzia, które ograniczy wypływ pieniędzy z budżetu.

W badanym okresie Nowoczesna preferowała zasady wolnego rynku, możliwość swobodnego dysponowania swoją własnością, także samorząd terytorialny chciała postrzegać przede wszystkim jako podmiot zdolny do samodzielności ekonomicznej. Charakterystyczny był zwrot w kierunku nowych idei, technicyzacji życia, a także silny opór wobec przejawów dogmatyzmu religijnego w myśleniu. W zakresie „stosunków międzynarodowych” politycy partii skłonni byli upatrywać wzorców w rozwiązaniach zastosowanych w innych krajach Europy Zachodniej.

Przedstawienie z konieczności tylko fragmentów wypowiedzi parlamentarzystów zrzeszonych w partii Nowoczesna pozwoli udowodnić, że wysunięte powyżej spostrzeżenia znajdują swoje potwierdzenie w materiale źródłowym.

Cytat poniższy obrazuje przekonanie nadawcy o wadze mechanizmów ograniczania zamiarów władzy, choćby przez prawa konstytucyjne:

Przedstawię trzy aspekty, które pokazują, jak bardzo ten projekt ingeruje w konstytucyjne prawa Polaków do wolności zgromadzeń i swobody wyrażania poglądów, i które dosyć dobrze charakteryzują obłudę PiS w tej materii. (N.1/01.12.16/50)

Zawarty tu sąd ideologiczny można zwerbalizować tak: „Rząd nie ma prawa ingerować w konstytucyjne prawa Polaków do wolności zgromadzeń i swobody wyrażania poglądów”. W kolejnej wypowiedzi przedstawiciel ugrupowania wyraża sprzeciw wobec nierówności w zakresie przyznawania praw poszczególnym grupom:

Rzecznik zwraca uwagę na hierarchię przywilejów dla zgromadzeń organizowanych przez organy władzy publicznej i Kościoły, zgromadzeń cyklicznych, które mogą się odbyć decyzją wojewody, zwykłych – za zgodą władzy gminy – oraz spontanicznych. Jeżeli po uchwaleniu tej ustawy będzie taka sytuacja, że będzie kolizja czasowa albo miejscowa danej manifestacji, to będzie właśnie taka hierarchia przywilejów. Po co państwo wprowadzacie taki zamęt? (N.2/01.12.16/50)

Z wypowiedzi tej wyodrębniono sądy ideologiczne:

- „Hierarchia przywilejów łamie zasadę równości obywateli”,
- „Nie należy przyznawać Kościołowi większych praw”,
- „Nie należy przyznawać szczególnych praw zgromadzeniom organizowanym przez władzę publiczną”.

Zdecydowaną krytykę nadużywania władzy przez urzędników państwowych wyraził autor słów:

No, ale prezes z łapanki musi mieć jeszcze jedną zaletę: musi zawsze odebrać telefony z ministerstwa czy z Nowogrodzkiej. Dlaczego? Bo zlikwidowano kadencyjność zarządów czy rad nadzorczych. I minister, tak jak może powołać [...] kogokolwiek, może go również w 5 sekund zwolnić. (N.1/29.12.15/9)

Na podstawie tej wypowiedzi można odtworzyć sąd: „Uzależnienie obsadzenia stanowisk od decyzji ministra to patologia władzy”. Wszystkie wyodrębnione powyżej sądy korespondują z obszarem ideologii liberalizmu kryjącym się za znacznikiem „status władzy publicznej”.

W bazie sądów ideologicznych partii Nowoczesna liczną reprezentację stanowiły także sądy wyrażające (oczywiście, w sposób cząstkowy) tę część założeń liberalizmu, która określona została znacznikiem „status obywatela”. Parlamentarzyści krytykowali lekceważący stosunek rządzących do instytucji wysłuchania publicznego i konsultacji społecznych. Przykład stanowi wypowiedź:

Odrzucenie wniosku o wysłuchanie publiczne nie jest niczym innym, jak tylko lekceważeniem opinii społeczeństwa. (29.12.15/5)

Sąd ideologiczny pojawił się tutaj *explicite*, co jest charakterystyczne dla dyskursu politycznego. Także kolejna wypowiedź ilustruje przekonanie o ważnej roli udziału obywateli w procedowaniu prawa:

Trudno o większy dowód obłudy niż te deklaracje dotyczące dbałości o autorytet Sejmu, kiedy marszałek świadomie blokuje możliwość przeprowadzenia wysłuchania publicznego w tak ważnej dla wolności i praw obywatelskich dziedzinie. (N.1/01.12.16/50)

Zawarty w niej sąd został zwerbalizowany w postaci zdania: „Należy prowadzić wysłuchanie publiczne w procedowaniu ustaw”. Do tej kwestii nawiązuje również autor kolejnej wypowiedzi:

Niestety specjaliści analizujący prace nad tym zagadnieniem bardzo krytycznie oceniają sprawność prowadzenia tego projektu. Podkreślają również, że faktycznie ograniczono udział w procedowaniu instytucji czy też osób, organizacji dysponujących praktyczną wiedzą dotyczącą tego typu zagadnień, również samorządów, ale ponoć nawet niektórych ministerstw. (N/9.12.15/2)

Wyrażając swoje niezadowolenie wobec referowanego stanu rzeczy, poseł daje podstawy do takiej interpretacji jego wypowiedzi, która prowadzi do wyodrębnienia sądów:

- „Należy umożliwić udział w procedowaniu prawa instytucjom dysponującym praktyczną wiedzą”,
- „Należy umożliwić samorządom udział w procedowaniu prawa, które ich dotyczy”.

Preferencje dla samostanowienia obywatela przejawiały się także w słowach:

Zgadzam się: rzeczywiście w ZUS nie ma pieniędzy, pani minister, nie ma pieniędzy. [...] W OFE były pieniądze, ale je zabraliście (wy, czyli rząd Prawa i Sprawiedliwości – uzup. moje). (N.1/9.12.15/3)

Wyrażenie żalu przez nadawcę prowadzi do wniosku, że jego zdaniem Otwarty Fundusz Emerytalny był dobrym rozwiązaniem i należało go zachować. To stwierdzenie stanowi konkluzję w argumencie, który w świetle prowadzonego w debacie wywodu można zwerbalizować następująco:

RO: Obywatele powinni mieć prawo do samodzielnego decydowania, jak chcą odkładać pieniądze na emeryturę.

SK: OFE pozwalał Polakom decydować o tym, jak chcą odkładać pieniądze na emeryturę.

K: Należało zachować OFE.

Odtworzenie ciągu dedukcyjnego pozwala odkryć sąd ideologiczny zajmujący pozycję reguły ogólnej (w standaryzacji tego argumentu zauważalny jest duży udział wiedzy pozajęzykowej, informacje o tym, czym był Otwarty Fundusz Emerytalny i jaka była zasada jego działania można łatwo uzupełnić z wykorzystaniem popularnych źródeł wiedzy, dlatego wątek ten nie będzie tutaj rozwijany). Prawo do samostanowienia przyznają posłowie partii Nowoczesna jednocześnie także w sferze światopoglądowej, jak tutaj:

Gdy słyszę panią rzecznik Prawa i Sprawiedliwości, która proponuje samotnej kobiecie zarabiającej 801 zł na osobę, żeby wyszła za mąż i urodziła kolejne dzieci... [...] ... to stwierdzam, że taka propozycja jest po prostu nieprzyzwoita. Inaczej jej nie można potraktować. (N.1/9.02.16/2)

W wypowiedzi tej zawarty jest sąd: „Państwo nie ma prawa wyznaczać obywatelom stylu życia i uznawanych wartości”.

Ilustrację dla sądów przyporządkowanych do znacznika „polityka pracy” stanowią fragmenty, które podane zostaną analizie poniżej. Parlamentarzyści omawianego ugrupowania wyrażali sądy, w których dominowała zasada merytokracji. Kompetencje i potwierdzone predyspozycje miały największą wagę nawet w kwestiach służby wojskowej:

Chcę wyraźnie powiedzieć, że Nowoczesna uważa, iż elementem uzupełniającym Wojsko Polskie powinna być formacja obrony terytorialnej, jednakże powinna ona działać w ramach i jako uzupełnienie wojska oraz według jego procedur. Ochotnicy powinni być odpowiednio wyszkoleni, wyposażeni i, co ważne, przechodzić testy osobowości, które wyeliminują osoby będące potencjalnym źródłem zagrożenia – to ideał. (N.2/3.11.15/15)

To nietypowe nastawienie, bowiem w publicznym (także politycznym) dyskursie na temat obronności, często w miejsce kompetencji jako podstawę kwalifikacji do służby wojskowej wskazywano postawę patriotyczną kandydata. W przywołanej wypowiedzi prym wiedzie inne przekonanie. Zawarte w nim sądy ideologiczne można zwerbalizować w postaci:

- „Żołnierze obrony terytorialnej powinni być odpowiednio wyszkoleni, wyposażeni i przechodzić testy osobowości”,
- „Testy osobowości pozwolą wyeliminować ze służby wojskowej osoby będące potencjalnym zagrożeniem”.

Wyobrażenie o poglądach polityków partii Nowoczesna daje też poniższy cytat:

Dotychczas jednym z największych plusów poprzedniej zmiany było to, że dzieci 5-letnie też wchodziły już do systemu edukacyjnego. Przypomnę państwu, że wszystkie badania światowe wskazują, że im wcześniej dziecko trafi do systemu edukacyjnego, tym większe czyni postępy i tym lepiej znajduje się w przyszłości zarówno na rynku edukacyjnym, jak i na rynku pracy. (N/29.12.15/5)

Jego autor ujawnia pogląd na zasady rządzące rynkiem pracy – ponownie eksponuje się tu rolę kompetencji, a ich nabywanie, zdaniem posła, warto rozpocząć możliwie najwcześniej. Zawarty w wypowiedzi sąd ideologiczny można odtworzyć na podstawie standaryzacji ciągu argumentacyjnego:

RO: Im ktoś ma wyższe kompetencje, tym lepiej radzi sobie w szkole i pracy.

SK: Wczesne rozpoczęcie edukacji pozwala uzyskać wysokie kompetencje.

K: Im wcześniej dziecko trafi do systemu edukacyjnego, tym lepiej znajduje się w przyszłości zarówno na rynku edukacyjnym, jak i na rynku pracy.

Ważny element orientacji ideologicznej partii Nowoczesna stanowiły sądy wyrażające przekonania na temat optymalnego kształtu „polityki budżetowej”. Ich pokrewieństwo do założeń liberalizmu ilustrują zamieszczone dalej przykłady. W poniższej wypowiedzi reprezentant ugrupowania wyraził wątpliwość wobec zakładanej skuteczności pomocy socjalnej w tzw. polityce pronatalistycznej:

Przekładanie pieniędzy z prawej do lewej kieszeni Polaków nie sprawi, że tych pieniędzy będzie więcej, nie rozwiąże kluczowych problemów związanych z rodzicielstwem. (Okla-ski) Nigdzie w Europie same zasiłki nie rozwiązały problemu niskiej dzietności młodych małżeństw. (N.2/9.02.16/2)

Zdanie: „Zasiłki nie zachęcają młodych do posiadania dzieci” werbalizuje zawarty tu sąd ideologiczny. Kolejny fragment także stanowi wyraz negatywnego nastawienia do wydatków socjalnych, jednocześnie obnażając jego mechanizm:

Zapominają państwo przy tym powiedzieć obywatelom, że podatki mające sfinansować te świadczenia zapłacą oni sami. Prawda jest jedna i ona musi tu wybrzmieć. (N.2/9.02.16/2)

Posel podejmuje próbę wyedukowania społeczeństwa, przywołując fakty na temat funkcjonowania budżetu państwa. Przypomina zasady działania mechanizmu: pieniądze, które obywatelom – według powszechnego przekonania – „daje rząd”, tak naprawdę mieli oni już wcześniej, ale zostały im przez władzę odebrane za pomocą ustanowionych podatków. Można to wyrazić w postaci ciągu argumentacyjnego:

RO: Pieniądze na świadczenie rodzinne przyznawane obywatelom przez państwo pochodzą z podatków.

SK: Podatki płacą obywatele.

K: Pieniądze na świadczenie rodzinne przyznawane obywatelom przez państwo pochodzą od obywateli.

Co ciekawe, argument ten nie odwołuje się do sfery aksjologicznej, jest w całości rzeczowy, a jednocześnie doskonale współgra z założeniami ideologii liberalizmu. W materiale źródłowym można znaleźć też wypowiedzi, z których wynika, że parlamentarzyści tego ugrupowania są zwolennikami obarczania budżetu państwa jak najmniejszymi zobowiązaniami socjalnymi. Przemawia za tym poniższy fragment, w którym nadawca proponuje wykluczyć z grupy obywateli objętych prawem do świadczenia „500+” osoby o wysokim dochodzie:

Dlatego jeśli PiS boi się, jeżeli boicie się państwo wprowadzić próg dochodowy, to my zaproponujemy go za państwa. Złożymy w komisji poprawkę wprowadzającą próg dochodowy. [...] Uważamy, że rodziny, które mają powyżej... [...] ...2500 zł na głowę w rodzinie, nie powinny tych pieniędzy dostawać, bo to jest nieprzystoite. Proponujemy, żeby 1/5 najzamożniejszych Polaków po prostu tych pieniędzy nie dostawała. Ten projekt jest niczym innym, jak kupowaniem głosów wyborców za publiczne pieniądze. (N.1/9.02.16/2)

W wypowiedzi zawarty jest argument:

RO: Bogaci nie powinni dostawać zasiłków socjalnych.

ROD: Należy wprowadzić rozwiązania, które ograniczą wypłacanie zasiłku ludziom zamożnym.

SK: Próg dochodowy do świadczenia „500+” ograniczy wypłacanie zasiłku socjalnego najbogatszym.

K: Należy wprowadzić próg dochodowy do świadczenia „500+”.

Jako alternatywę dla tego największego projektu świadczeń finansowych przyznawanych obywatelom w badanym okresie politycy zrzeszeni w partii Nowoczesna postulowali inne rozwiązania, korelujące z założeniami liberalizmu w obszarze polityki budżetowej:

Program jest horrendalnie drogi, ale – co najważniejsze – nie rozwiązuje podstawowych problemów polskich rodzin. 500+ nie zapewni polskiej rodzinie wkładu własnego na

mieszkanie, nie wesprze rodziców w opiece nad małymi dziećmi tuż po ich urodzeniu. (N.2/9.02.16/2)

Zawarte tu sądy można zwerbalizować w postaci zdań:

- „Rząd powinien zapewnić rodzinom wkład własny na mieszkanie”,
- „Rząd powinien wesprzeć rodziców w opiece nad dziećmi tuż po ich urodzeniu”.

Powyższe przykłady stanowią mocny dowód na to, że sądy ideologiczne, jakie stały się podstawą określania struktury ideologicznej partii Nowoczesna znajdują potwierdzenie w materiale źródłowym. Warto przywołać jeszcze tylko kilka cytatów związanych ze znacznikiem „tradycja i nowoczesność”, posłowie tego ugrupowania przejawiali bowiem jako jedyni poglądy nowoczesne (*nomen omen*), nieraz kontestując powszechnie uznane wartości. Doskonałą ilustrację stanowi poniższy fragment:

Nie mam nic przeciwko czczeniu przez katolików w kościołach nietypowych zdarzeń meteorologicznych i przypisywaniu im religijnego znaczenia. Wszak kultura chrześcijańska jest jednym z istotnych elementów tożsamości europejskiej, także mojej, zaraz obok tradycji antycznej czy oświeceniowego racjonalizmu. (N/05.04.17/5)

Z wypowiedzi tej można wyodrębnić sądy ideologiczne:

- „Katolicy czczą w kościołach nietypowe zdarzenia meteorologiczne”,
- „Katolicy przypisują zdarzeniom meteorologicznym znaczenie religijne”,
- „Kultura chrześcijańska jest jednym z istotnych elementów tożsamości europejskiej”,
- „Kultura chrześcijańska jest tak samo ważna jak oświeceniowy racjonalizm”.

I jeszcze ostatni cytat zaczerpnięty z wypowiedzi parlamentarzystów Nowoczesnej:

Ponadto, jak czytamy w uzasadnieniu projektu, średnia długość życia w dobrym zdrowiu nie wydłuża się. Rozumiem. Stąd też wniosek o obniżenie wieku emerytalnego ze względu na zły stan zdrowia Polaków. Tak czytamy w uzasadnieniu. Nasuwa się jednak pytanie, czy nie lepiej te środki przeznaczyć na profilaktykę, opiekę zdrowotną, promowanie zdrowego stylu życia, walkę ze smogiem, czy jednak na emerytury dla schorowanych, 60-letnich seniorów. (N.2/9.12.15/3)

Autor tych słów wyraża przekonania, które można oddać w postaci sądów aksjologicznych:

- „Należy dbać o profilaktykę zdrowia”,
- „Należy promować zdrowy tryb życia”,
- „Należy walczyć ze smogiem”,

korespondujących z liberalnymi poglądami na „tradycję i nowoczesność”.

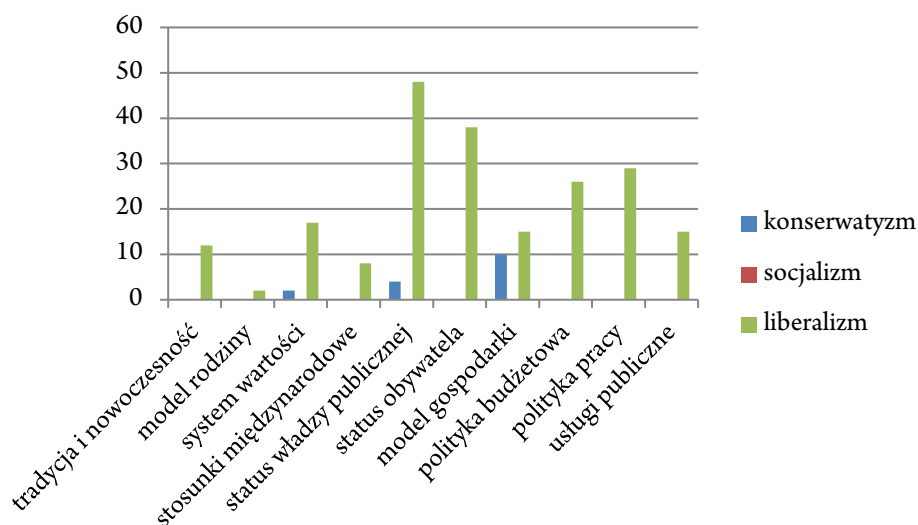
6.4.3. Profil ideologiczny partii Nowoczesna

Pełny profil ideologiczny partii Nowoczesna przedstawia tabela 25 i rysunek 24.

Tabela 25. Profil ideologiczny partii Nowoczesna

Profil ideologiczny partii Nowoczesna			
znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
tradycja i nowoczesność	0	0	12
model rodziny	0	0	2
system wartości	2	0	17
stosunki międzynarodowe	0	0	8
status władzy publicznej	4	0	48
status obywatela	0	0	38
model gospodarki	10	0	15
polityka budżetowa	0	0	26
polityka pracy	0	0	29
usługi publiczne	0	0	15
suma	16	0	210

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 24. Profil ideologiczny partii Nowoczesna

Źródło: opracowanie własne.

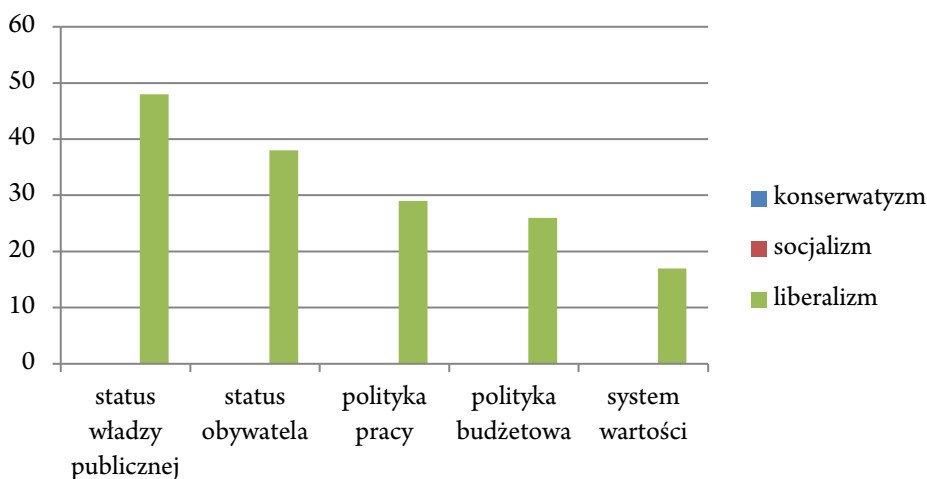
Przegląd znaczników ideologicznych, które uzyskały najwyższy wynik w bazie sądów ideologicznych partii Nowoczesna pozwala zauważyć, że dyskurs tego ugrupowania był zdominowany przez aspekty ustrojowe i gospodarcze, kwestie światopoglądowe pozostawały poza głównym obszarem zainteresowań. Co więcej, z danych zilustrowanych na wykresie wynika, że posłowie w swych wypowiedziach prezentowali zdecydowanie liberalne poglądy.

Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Nowoczesna prezentuje tabela 26 i rysunek 25.

Tabela 26. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Nowoczesna

Nowoczesna		
ideologia	znacznik ideologiczny	liczba odniesień
konserwatyzm	–	–
socjalizm	–	–
liberalizm	status władzy publicznej	48
	status obywatela	38
	polityka pracy	29
	polityka budżetowa	26
	system wartości	17

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 25. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Nowoczesna

Źródło: opracowanie własne.

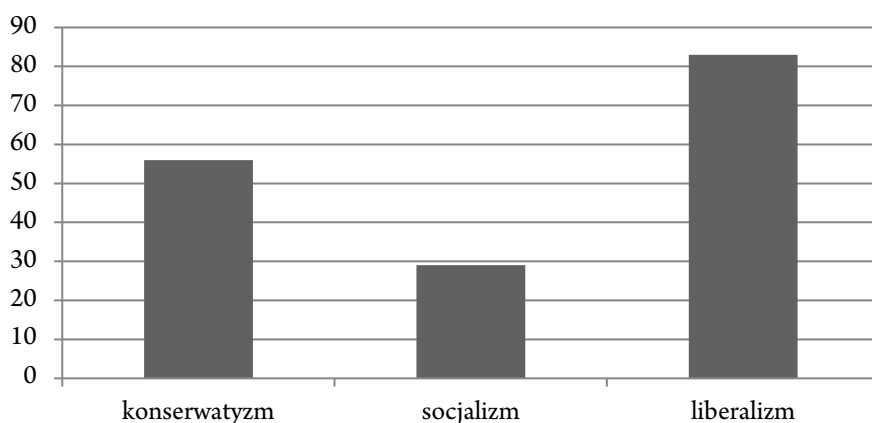
6.5. Orientacja ideologiczna partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Bazę sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe utworzyło 168 sądów. Każda z trzech ideologii znalazła w niej swoją reprezentację. Najwięcej sądów (83) wyrażało przekonania właściwe dla liberalizmu, trochę mniej (56) – dla konserwatyzmu. Sądów związanych z ideologią socjalizmu było najmniej (29), jest to jednak mimo wszystko bardzo wysoki wynik dla tej ideologii w porównaniu z danymi dotyczącymi pozostałych badanych partii. Ilościowy udział ideologii w bazie sądów Polskiego Stronnictwa Ludowego obrazuje tabela 27 oraz rysunki 26 i 27.

Tabela 27. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych partii
Polskie Stronnictwo Ludowe

Polskie Stronnictwo Ludowe	
ideologia	liczba odniesień
konserwatyzm	56
socjalizm	29
liberalizm	83
ogółem	168

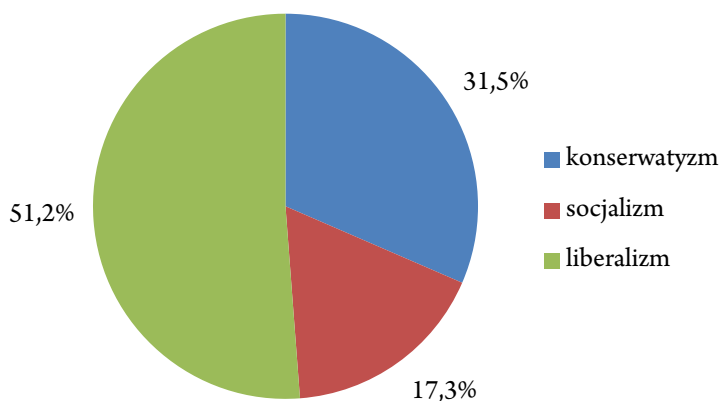
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 26. Struktura ideologiczna bazy sądów ideologicznych partii
Polskie Stronnictwo Ludowe

Źródło: opracowanie własne.

Procentowy rozkład sądów mieszczących się w zakresie poszczególnych ideologii prezentuje rysunek 27.

Rysunek 27. Procentowe ujęcie struktury ideologicznej bazy sądów zidentyfikowanych w wypowiedziach reprezentantów partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Źródło: opracowanie własne.

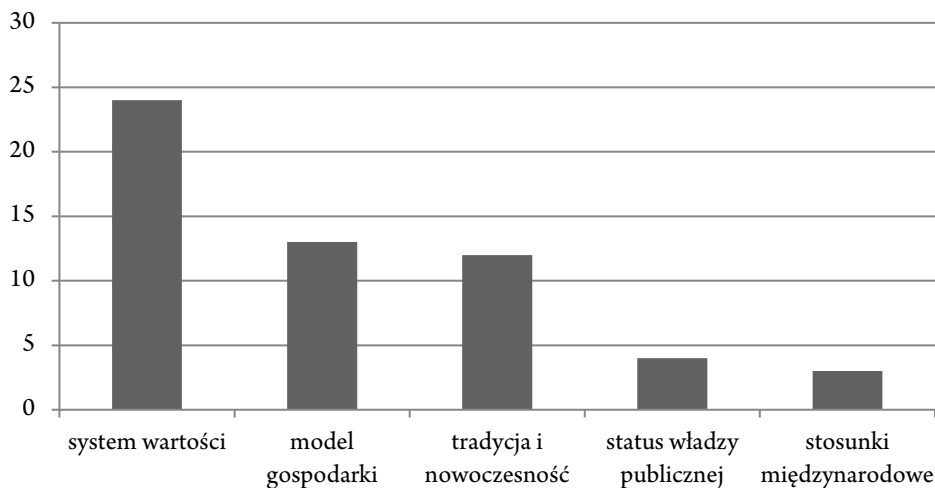
6.5.1. Konserwatyzm w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Konserwatywne sądy ideologiczne w bazie Polskiego Stronnictwa Ludowego zajęły 33,3%. Ich rozkład w odniesieniu do poszczególnych znaczników ilustruje tabela 28 i rysunek 28.

Tabela 28. Odniesienia do ideologii konserwatyizmu w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Polskie Stronnictwo Ludowe Odniesienia do znaczników ideologicznych konserwatyizmu	
system wartości	24
model gospodarki	13
tradycja i nowoczesność	12
status władzy publicznej	4
stosunki międzynarodowe	3
ogółem	56

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 28. Odniesienia do ideologii konserwatyzmu w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej odniesień do konserwatyzmu odnotowano w zakresie znacznika „system wartości”. Politycy Polskiego Stronnictwa Ludowego byli rzecznikami chrześcijańskiego systemu wartości, za szczególnie ważne uznawali zachowanie życia, także pomaganie potrzebującym (w tej roli obsadzili migrantów z Syrii, Afganistanu i Iraku, przybyłych do Europy w ramach tzw. kryzysu migracyjnego, który miał miejsce w czasie, jaki objął materiał badawczy). Jednocześnie, przyjmując pesymistyczny pogląd na naturę człowieka, przejawiali przekonanie, że surowe prawo zniechęca do popełnienia przestępstwa. W zakresie preferowanego modelu gospodarki wyrażali akceptację dla znacznej ingerencji państwa w wolny rynek, szczególnie w odniesieniu do rolnictwa. Parlamentarzyści tej frakcji wysoko cenili tradycję. W sądach zakwalifikowanych do trzeciego z kolei znacznika opowiadali się za utrzymaniem w rodzinie tradycyjnego podziału ról, wynikającego z różnic płciowych, a także za odpowiedzialnością pokoleniową, która miałaby realizować się poprzez opiekę nad seniorami rodów. W analizowanych sądach ideologicznych posłowie Polskiego Stronnictwa Ludowego manifestowali poparcie dla paternalistycznej pozycji państwa, co usprawiedliwia jego interwencję w wybrane sektory gospodarki. W ramach konserwatywnego poglądu na stosunki międzynarodowe znalazło się przypomnienie (słabo zaznaczone, bo znajdujące wyraz tylko w trzech sądach z bazy ideologicznej), że państwo powinno pełnić funkcje obronne wobec obywateli.

Spostrzeżenia wyrażone powyżej warto zilustrować przykładami zaczerpniętymi z materiałów źródłowych. Przejawem pokrewieństwa poglądów manifestowanych przez posłów partii Polskie Stronnictwo Ludowe do założeń konserwatyzmu dotyczących systemu wartości może być wypowiedź:

No i jest to cud życia, które jest dawane innej osobie, zupełnie niespokrewnionej – spokrewnionej często pod względem genetycznym, pod względem doboru genetycznego. (PSL/22.02.17/7)

Jej autor waloryzuje działania z zakresu transplantologii przez porównanie ich do fenomenu religijnego. Sąd tutaj zawarty można wyrazić słowami: „Przekazanie narządów innej osobie to cud życia”. W innej debacie padły słowa:

Mając blisko 10 tys. parafii, nie będzie problemu z 7 tys. uchodźców. Papież Franciszek dał już tego przykład. Watykan przyjął dwie rodziny. A my? (PSL/9.02.16/3)

Reprezentant ugrupowania wyraża przekonanie, że katolicy powinni wykażać się pomocą w organizacji warunków życia uchodźców przybywających do Europy ze Wschodu. Impulsem do takiego działania powinno być – jego zdaniem – dążenie do naśladowania papieża Franciszka. Taki układ treści sugeruje obecność argumentu, można go wyrazić w postaci ciągu zdań:

RO: Należy naśladować autorytety.

ROD: Katolik powinien postępować za przykładem papieża.

SK: Papież Franciszek przyjął uchodźców.

K: Katolik powinien przyjmować uchodźców.

W zakresie preferowanego modelu gospodarczego posłowie Polskiego Stronnictwa Ludowego przejawiali pozytywne nastawienie do protekcjonizmu gospodarczego w stosunku do rolników. Ilustruje to poniższy przykład:

Jesteśmy w Unii Europejskiej, w której ziemia rolnicza ma szczególne znaczenie i jest traktowana w sposób szczególny. Nie jest to swobodny kapitał, który podlega regułom wolnorynkowym. (PSL/15.12.15/6)

Nadawca tej wypowiedzi wyraża sąd: „Kluczowe dla państwa działy gospodarki nie powinny podlegać regułom wolnego rynku, ale powinny być chronione przez państwo”. To wprost zwerbalizowana idea protekcjonizmu. Jego przejawy dostrzec można także w tym fragmencie:

A więc sprawa jest istotnie bardzo ważna, tylko mam poważne wątpliwości: Po co jest to odroczenie? Wszak Prawo i Sprawiedliwość obiecało w wyborach, że w pierwszej kolejności ziemia Agencji Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa należy się rolnikom na powiększanie gospodarstw, rolnikom indywidualnym. (PSL/15.12.15/6)

Rolnicy są tutaj faworyzowani, a sąd zawarty w wypowiedzi można wyrazić w postaci zdania: „Rolnicy indywidualni powinni mieć pierwszeństwo w dostępie do ziemi Agencji Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa”.

Dość silnie w bazie sądów ideologicznych ugrupowania Polskie Stronnictwo Ludowe zaznaczyły się konserwatywne zapatrywania jego członków na kwestie objęte znacznikiem „tradycja i nowoczesność”. Reprezentują je omówione niżej przykłady. Wypowiedź:

Uważamy, że należy przyjąć uchodźców, wyłącznie kobiety i dzieci, i jednocześnie pozwolić...[...] ...mężczyznom walczyć w obronie swojej ojczyzny tam na miejscu. (PSL/9.02.16/3),

ilustruje tradycyjne poglądy na rolę kobiet i mężczyzn. Zawarte w niej sądy można wyrazić w postaci twierdzeń:

- „Należy otaczać opieką kobiety i dzieci”,
- „Mężczyźni powinni walczyć w obronie swojej ojczyzny”.

Znajdujący swoje potwierdzenie w historii Polski zwyczaj sprawowania opieki nad seniorami rodu przez młodsze pokolenia rodziny również pojawił się w wypowiedziach posłów Polskiego Stronnictwa Ludowego:

Wróćmy też do dyskusji o polityce senioralnej, bo dzisiaj łączenie życia zawodowego z życiem rodzinnym bardzo często kojarzy nam się, powinno nam się kojarzyć, z łączeniem opieki nad dzieckiem, ale bardzo wielkim wyzwaniem dla Polski, uwzględniając te zmiany demograficzne, które następują, jest opieka nad osobami starszymi. I to jest kolejny etap. Mam nadzieję... (PSL.1/9.02.16/2).

Zawarte w wypowiedzi sądy:

- „Rodzina powinna opiekować się osobami starszymi”,
- „Polityka rodzinna to umożliwienie rodzinom opieki nad osobami starszymi w rodzinie”,

korelują ze wskazanym obszarem ideologii. Do sądów manifestujących pochwałę usankcjonowanych tradycją zwyczajów należy też przekonanie o szczególnej roli pierwotnych synów jako rodowych następców, znajdujące swe źródła w historii polskiego społeczeństwa. Echa tego poglądu można dostrzec w cytacie:

Zasada złotówka za złotówkę: próg dochodowy zostaje przekroczony o 10 zł – 500 zł pomniejszamy o te 10 zł, zostaje 490, szczególnie w odniesieniu do dzieci, które są pierwszymi dziećmi w rodzinie. O nich nie można zapomnieć. To jest też bardzo ważne. (PSL.1/9.02.16/2)

Przytoczone fragmenty wypowiedzi parlamentarzystów Polskiego Stronnictwa Ludowego dostarczają dowodów uprawomocniających poczynione na temat tej partii spostrzeżenia dotyczące jej struktury ideologicznej.

6.5.2. Socjalizm w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Socjalizm znajduje stosunkowo liczną reprezentację w bazie sądów Polskiego Stronnictwa Ludowego (jest to partia, która uzyskała najwyższą liczbę odniesień do tej ideologii). Posłowie nawiązywali do założeń zebranych w obrębie dwóch znaczników ideologicznych: „polityki pracy” i „usług publicznych”, najlepsze rozwiązania dla problemów mieszczących się w tych przestrzeniach działalności państwa znajdując właśnie w tej ideologii. Dane liczbowe prezentuje tabela 29, w związku z łatwością odczytania i porównania danych odstąpiono w tym miejscu od prezentacji wyników w postaci graficznej.

Tabela 29. Odniesienia do znaczników socjalizmu w bazie sądów ideologicznych partii
Polskie Stronnictwo Ludowe

Polskie Stronnictwo Ludowe Odniesienia do znaczników socjalizmu	
polityka pracy	18
usługi publiczne	11
suma	29

Źródło: opracowanie własne.

Polskie Stronnictwo Ludowe opowiadało się za rozwiązaniami, które pozwalają objąć szeroką opieką pracowników, szczególną troskę kierując wobec młodych ludzi, a także rolników. Dostrzegało też potrzebę uwzględniania stanowiska związków zawodowych w procedowaniu ustaw, które rzutują na rynek pracy. W ramach usług publicznych szczególnie ceniło model redystrybucji dóbr poprzez zasiłki i zapomogi przede wszystkim dla rodzin z małymi dziećmi.

Przykładem wypowiedzi obrazującej poglądy partii na politykę pracy jest poniższy fragment oświadczenia wygłoszonego przez jej przedstawiciela:

Wprowadzenie proponowanego rozwiązania umożliwiającego uzyskanie emerytury rolnikom, którzy posiadają długi okres prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz pracy w gospodarstwie rolnym, bez konieczności oczekiwania na osiągnięcie podwyższonego wieku emerytalnego z pewnością wpłynie na decyzje większości rolników, którzy będą mogli wcześniej przekazać gospodarstwa rolne w młodsze ręce, realizując w ten sposób jeden z elementów polityki rolnej państwa. (PSL/25.11.15/2)

Nadawca przekonuje do wprowadzenia preferencyjnych warunków emerytalnych dla rolników. Słuszność wykonania przez rządzących tego kroku uzasadnia tym, że warunki te mogą być czynnikiem stymulującym zmiany demograficzne

w grupie zawodowej rolników polegające na zwiększeniu grupy młodych ludzi wśród posiadaczy gospodarstw. Ta analiza warstwy werbalnej tekstu pozwala dostrzec, że w wypowiedzi zawarty jest argument:

RO: Dobre warunki emerytalne dla grupy zawodowej zachęcają młodych ludzi do wykonywania zawodu.

SK: Prawo do wcześniejszego przejścia na emeryturę tworzy dobre warunki emerytalne.

K: Prawo rolników do wcześniejszego przejścia na emeryturę zachęci młodych ludzi do wykonywania zawodu rolnika.

Sąd ideologiczny, na jakim opiera się nadawca przywołanych słów, ma zatem postać: „Dobre warunki emerytalne dla grupy zawodowej zachęca młodych ludzi do wykonywania zawodu”. Zastosował on to przekonanie do grupy zawodowej rolników.

Poglądy posłów Polskiego Stronnictwa Ludowego na usługi publiczne obrazują słowa:

W uzasadnieniu projektu jako cel nowej regulacji wskazuje się wsparcie ekonomiczne rodzin, tych zagrożonych ubóstwem, oraz częściowe pokrycie wydatków rodziców lub opiekunów dzieci z tytułu wysokich kosztów wychowania i wykształcenia. (PSL.2/9.02.16/2)

Wyrażone jest tu przekonanie, że rządzący powinni wspierać ekonomicznie rodziców w wychowaniu dzieci. Najlepszą formą pomocy zaś ma być częściowe pokrycie wydatków rodziców lub opiekunów dzieci z tytułu wysokich kosztów wychowania i wykształcenia, czyli świadczenie socjalne.

6.5.3. Liberalizm w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe

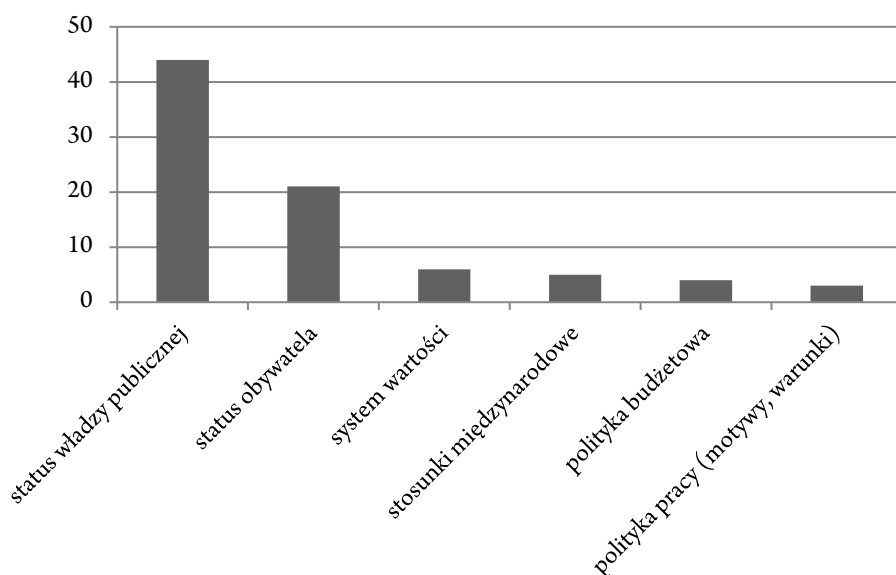
W bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe sądy odpowiadające znacznikom liberalizmu stanowią 51,2%. Ich rozkład w ramach tej ideologii ilustrują tabela 30 i rysunek 29.

Tabela 30. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych partii
Polskie Stronnictwo Ludowe

Polskie Stronnictwo Ludowe Odniesienia do znaczników liberalizmu	
status władzy publicznej	44
status obywatela	21
system wartości	6

Polskie Stronnictwo Ludowe Odniesienia do znaczników liberalizmu	
stosunki międzynarodowe	5
polityka budżetowa	4
polityka pracy	3
suma	83

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 29. Odniesienia do znaczników liberalizmu w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Źródło: opracowanie własne.

Liberalizm był dominującą ideologią w orientacji ideologicznej Polskiego Stronnictwa Ludowego. Najwyższą liczbę odniesień wykazały znaczniki „status władzy publicznej” i „status obywatela”, czyli te, które odnoszą się do kwestii ustroju państwa. Politycy tej partii wysoko ocenili działanie samorządów, co przełożyło się na dominację pierwszego ze znaczników. Poza tym nie zgadzali się na dostrzegane w instytucjach państwowych nadużycia i sprzeciwiali się nadmierne-
mu rozszerzaniu kompetencji poszczególnych urzędników (również ministrów). W zakresie znacznika „status obywatela” parlamentarzyści reprezentujący Pol-
skie Stronnictwo Ludowe w okresie objętym badaniem kładli nacisk na potrzebę

przestrzegania praw obywatelskich i upatrywali w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej instrumentu, który te prawa sankcjonuje. W zakresie „systemu wartości” przejawiali stanowisko wymagające rozsądnego podejścia do stanowienia prawa karnego, byli sceptyczni wobec wprowadzania restrykcyjnych rozwiązań tylko po to, aby stygmatyzować przestępców w oczach opinii publicznej. Dostrzegali także sytuację ofiary w procesie karnym. Pożądane „stosunki międzynarodowe” zostały w sądach ideologicznych tej partii zawężone do współpracy w ramach członkostwa w Unii Europejskiej. Znacznik „polityka budżetowa” znalazł wyraz w sprzeciwie wobec podnoszenia podatków, które obciążają obywateli. W zakresie „polityki pracy” dostrzegali posłowie motywującą rolę bodźców ekonomicznych (premii, nagród itp.), co jest charakterystyczne właśnie dla liberalizmu. Powiązanie sądów w ramach tego znacznika z obszaru ideologii socjalizmu i liberalizmu pozwalałoby wnioskować, że ewolucja poglądów socjalnych w partii powoli zmierza w stronę poglądów liberalnych.

Poczynione uwagi znajdują swoje potwierdzenie w przykładach zaczerpniętych z wypowiedzi polityków reprezentujących Polskie Stronnictwo Ludowe w objętych badaniem debatach parlamentarnych. Sądy ideologiczne zakwalifikowane do poszczególnych znaczników zostały wyodrębnione z nich w drodze analizy prowadzonej zgodnie z przyjętą metodą badawczą.

W materiale źródłowym treści spójne z tymi, jakie są zawarte w ramach znacznika „status władzy publicznej”, przejawiają się na przykład w cytacie:

To, co emanuje ze zmiany, to przede wszystkim centralizacja. To jest główny cel PiS-u: niedowierzanie samorządom, niedowierzanie administracji terenowej. Przecież wojewodów i wicewojewodów, których liczba wzrosła, powołujecie z własnego politycznego nadania. Pytam: Dlaczego nie ufacie, że oni w sposób dobry będą powoływać i nadzorować kuratorów, tylko przenosicie te kompetencje do ministra, tak jakbyście swoim urzędnikom w terenie nie dowierzali? (PSL /29.12.15/5)

Zastosowane w tej wypowiedzi akty mowy emotywno-oceniające ujawniły stanowisko aksjologiczne jej autora wobec poruszanych kwestii. Na podstawie ich analizy można było odtworzyć sądy:

- „Nie należy centralizować władzy”,
- „Należy kierować się zaufaniem do samorządów”,
- „Należy kierować się zaufaniem do administracji terenowej”,
- „Nie należy przekazywać ministrowi kompetencji urzędników terenowych”.

Wykazują one odpowiedniość treściową (inaczej: odpowiedniość sensu) z określonymi założeniami teoretycznymi ideologii liberalnej, podobnie, jak ten zawarty w kolejnej wypowiedzi:

Przystępując w dniu dzisiejszym do drugiego czytania projektu ustawy Prawo o zgromadzeniach, chcę, aby z tej trybuny popłynął jasny i czytelny sygnał do wszystkich obywateli

naszego państwa, że Polskie Stronnictwo Ludowe nie poprze, nie przyłoży ręki do uchwalenia jakiegokolwiek aktu prawnego ograniczającego swobody i wolności obywatelskie. (PSL/01.12.16/50)

Interpretacja tego fragmentu zgodnie z warunkami stosowanej metody pozwala odtworzyć sąd: „Władza nie ma prawa ograniczać swobód i wolności obywatelskich”.

Spójność sądów ideologicznych manifestowanych przez posłów Polskiego Stronnictwa Ludowego z ideami liberalizmu przejawiała się także w obszarze znacznika „status obywatela”. Ilustruje ją poniższa wypowiedź:

Nadajecie kuratorom zdecydowanie większe uprawnienia po to, żeby dzisiaj kurator decydował za samorząd nie tylko o siatce godzin, ale także o wielu głębszych kwestiach organizacyjnych. (PSL /29.12.15/5)

Stanowisko dotyczy uprawnień kuratora oświaty jako organu państwowego. U podstaw wyrażonych przekonań leży sąd ideologiczny, do którego można dotrzeć w drodze standaryzacji zastosowanego tu argumentu:

RO: Nie należy ograniczać władzy samorządowej.

SK: Zwiększenie uprawnień kuratora oświaty ogranicza władzę samorządową.

K: Nie należy zwiększać uprawnień kuratora oświaty.

Dopiero zastosowanie reguł analizy syntagmatycznej właściwych dla obranej metody umożliwia dotarcie do tego niewidocznego na poziomie tekstu sądu ideologicznego. Autor wypowiedzi wyraża pozytywne nastawienie do działań samorządowych. Podobne stanowisko zajmuje poseł, który wygłosił słowa:

Szanowni samorządowcy, do których także się zaliczam, wiem doskonale o tym, jak ważną rolę w Polsce dziś odgrywa samorząd. Jest ostoją demokracji, która nie została zawłaszczona, a mieszkańcy sprawują nad nim swoją kontrolę, nie pozwalając władzy na podejmowanie złych decyzji. (PSL/25.11.15/3)

Wypowiedziany tu został wprost sąd: „Samorząd jest ostoją demokracji”. To metaforyczne sformułowanie jest wyrazem pozytywnego wartościowania idei samorządności.

Przedstawiciele partii Polskie Stronnictwo Ludowe manifestowali akceptację dla rozwijania współpracy międzynarodowej w ramach Unii Europejskiej, co wyrażono m.in. w wypowiedzi:

Dzisiaj musimy iść z duchem czasu i to, co zostało już wprowadzone, zalecone w dyrektywach Unii Europejskiej, przenieść na nasze prawo. (PSL/17.03.16/12)

Obecny tu sąd: „Należy implementować do prawa polskiego dyrektywy Unii Europejskiej”, koresponduje z liberalnym ujęciem stosunków międzynarodowych.

Poglądy właściwe dla tej ideologii w zakresie „polityki budżetowej” obrazuje natomiast cytata:

Pani premier użyła sformułowania, że to będzie sfinansowane z podatku hipermarketów i banków. Niestety za podatek bankowy, poprzez podniesienie opłat, również jeśli chodzi o te banki, w których jest udział Skarbu Państwa, już płacą polskie rodziny. (PSL.1/9.02.16/2)

Posługując się wypowiedzią entymematyczną, nadawca lansuje tezę, że świadczenia „500+” są realnym obciążeniem ekonomicznym (a nie zyskiem) polskich rodzin. Ten sąd zawiera się w konkluzji. Uzupełnienie pozostałych elementów argumentu pozwala odtworzyć ciąg zdań:

RO: Nie należy obciążać obywateli podatkami.

ROD: Za podatek bankowy płacą polskie rodziny.

SK: Program 500 plus będzie finansowany z podatku bankowego.

K: Program 500 plus finansują polskie rodziny.

Zwerbalizowanie reguły ogólnej pozwala dotrzeć do sądu ideologicznego, na jakim oparł się przedstawiciel ugrupowania.

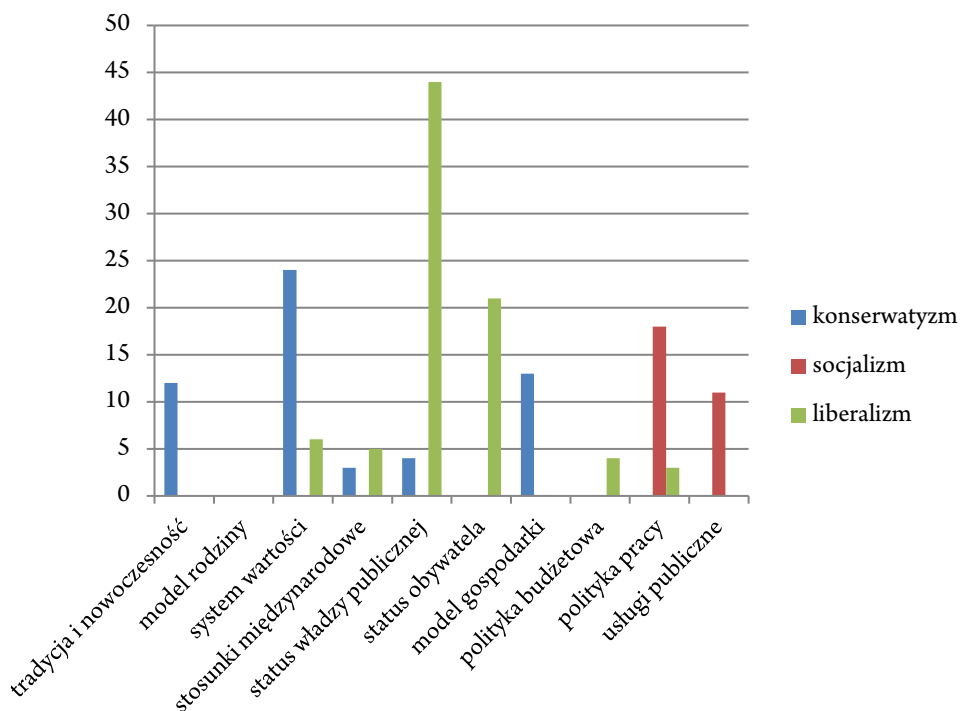
6.5.4. Profil ideologiczny partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Profil ideologiczny partii Polskie Stronnictwo Ludowe przedstawia tabela 31 i rysunek 30.

Tabela 31. Profil ideologiczny partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Profil ideologiczny partii Polskie Stronnictwo Ludowe			
znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
tradycja i nowoczesność	12	0	0
model rodziny	0	0	0
system wartości	24	0	6
stosunki międzynarodowe	3	0	5
status władzy publicznej	4	0	44
status obywatela	0	0	21
model gospodarki	13	0	0
polityka budżetowa	0	0	4
polityka pracy	0	18	3
usługi publiczne	0	11	0
suma	56	29	83

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 30. Profil ideologiczny partii Polskie Stronnictwo Ludowe

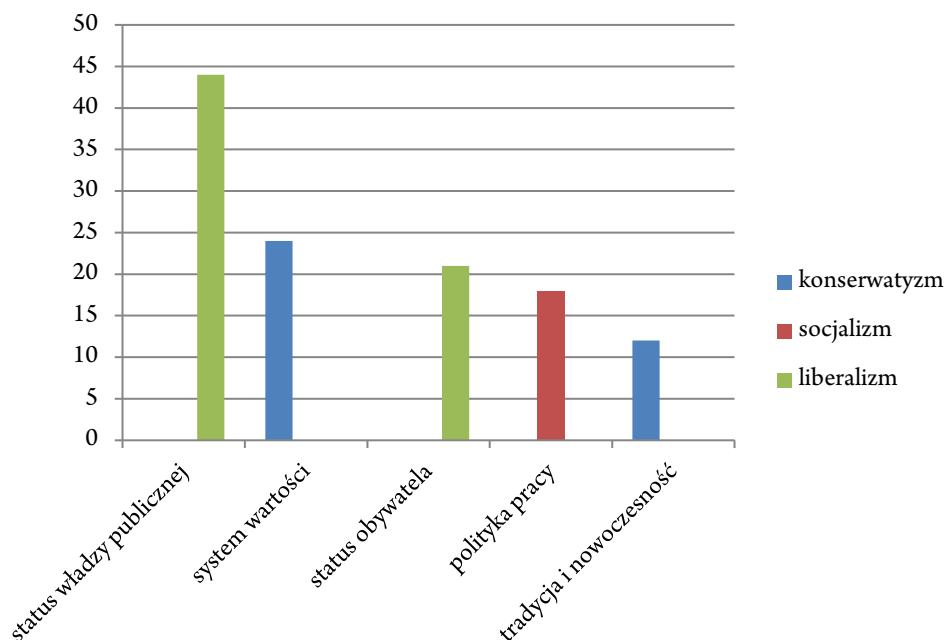
Źródło: opracowanie własne.

Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii Polskie Stronnictwo Ludowe prezentowane są w tabeli 32 i na rysunku 31.

Tabela 32. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii
Polskie Stronnictwo Ludowe

Ideologia	Znacznik ideologiczny	Liczba odniesień
konserwatyzm	system wartości	24
	tradycja i nowoczesność	12
socjalizm	polityka pracy	18
liberalizm	status władzy publicznej	44
	status obywatela	21

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 31. Dominujące obszary w orientacji ideologicznej partii
Polskie Stronnictwo Ludowe

Źródło: opracowanie własne.

Orientacja ideologiczna partii Polskie Stronnictwo Ludowe charakteryzuje się silnym zróżnicowaniem ideologicznym. Wśród dominujących obszarów znalazły się zarówno znaczniki charakterystyczne dla konserwatyzmu („system wartości”, „tradycja i nowoczesność”), jak i dla liberalizmu („status władzy publicznej”, „status obywatela”), a także – z wysoką reprezentacją ilościową – dla socjalizmu („polityka pracy”).

ROZDZIAŁ 7

LEWICOWOŚĆ I PRAWICOWOŚĆ POLSKICH PARTII POLITYCZNYCH

W rozdziale tym obliczone zostaną proporcje sądów ideologicznych wyrażających orientację lewicową i sądów ideologicznych wyrażających orientację prawicową w bazie ideologicznej badanych partii politycznych. Podstawą do ustalenia proporcji będą profile ideologiczne poszczególnych partii. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami (zob. podrozdział 4.3. „Znaczniki ideologiczne a oś lewica-prawica”), wartość dla orientacji lewicowej utworzy suma liczb znajdujących się w pozycjach:

lewicowość: $1L + 1S + 2L + 2S + 3L + 3S + 4L + 4S + 5K + 5L + 5S + 6L + 6S + 7S + 8S + 9S + 10K + 10S$;

Na tej samej zasadzie obliczona będzie wartość dla orientacji prawicowej. W jej skład wejdą znaczniki:

prawicowość: $1K + 2K + 3K + 4K + 6K + 7K + 7L + 8K + 8L + 9K + 9L + 10L$.

Graficznie podział znaczników na lewicowe i prawicowe ilustruje tabela 33.

Tabela 33. Podział znaczników ideologicznych z uwzględnieniem osi lewica-prawica

	Kategoria	Lewica		Prawica	
		konserwatyzm K	socjalizm S	liberalizm L	
aspekty światopoglądowe	tradycja i nowoczesność				
	model rodziny				
	system wartości				
	stosunki międzynarodowe				
	status władzy publicznej				
	status obywatela				
aspekty gospodarcze	model gospodarki				
	polityka budżetowa				
	polityka pracy				
	usługi publiczne				

Źródło: opracowanie własne.

Następnie zbadany zostanie udział sądów lewicowych i prawicowych z uwzględnieniem różnic w podejściu do kwestii światopoglądowych i gospodarczych. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na specyficzną cechę polskich partii politycznych prezentujących lewicowy światopogląd – uznaje się, że w obszarze aspektów gospodarczych bliższe są im jednak koncepcje prawicowe. Tworzy to tzw. skrzyżowanie poglądów. Zjawiska tego nie widać przy ogólnym podziale na ideologie (konserwatyzm, socjalizm, liberalizm), ale wykonanie odpowiednich obliczeń pozwoli je zilustrować. Działania podejmowane w ramach tego etapu badawczego i ich wyniki zostaną opisane niżej.

7.1. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Prawo i Sprawiedliwość

Po uwzględnieniu danych liczbowych sądy wyrażające orientację lewicową i prawicową rozkładają się w profilu ideologicznym partii Prawo i Sprawiedliwość tak, jak ilustruje to tabela 34.

Tabela 34. Udział sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii
Prawo i Sprawiedliwość

		Profil ideologiczny partii Prawo i Sprawiedliwość			
		znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
aspekty światopoglądowe	tradycja i nowoczesność	16	0	0	
	model rodziny	20	0	0	
	system wartości	66	0	0	
	stosunki międzynarodowe	24	0	10	
	status władzy publicznej	10	0	7	
	status obywatela	3	8	21	
aspekty gospodarcze	model gospodarki	0	8	0	
	polityka budżetowa	0	0	0	
	polityka pracy	0	0	0	
	usługi publiczne	12	10	0	
suma		151	26	38	

Źródło: opracowanie własne.

Przyjmując perspektywę całościową, udział sądów lewicowych i prawicowych w bazie sądów partii Prawo i Sprawiedliwość przedstawia się, jak prezentuje tabela 35.

Tabela 35. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii
Prawo i Sprawiedliwość

Prawo i Sprawiedliwość		
sądy	liczba	procentowy udział w bazie
lewica	86	40,00
prawica	129	60,00
suma	215	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie uzyskanych obliczeń można dostrzec przewagę sądów związanych z orientacją prawicową (60%). Dokonując ponownego przeliczenia sądów lewicowych i prawicowych przy uwzględnieniu różnic w podejściu do kwestii światopoglądowych i gospodarczych, profil ideologiczny partii prezentuje się, jak w tabeli 36.

Tabela 36. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych z uwzględnieniem podziału
na kwestie światopoglądowe i gospodarcze w profilu ideologicznym partii
Prawo i Sprawiedliwość

Prawo i Sprawiedliwość				
sądy	aspekty światopoglądowe		aspekty gospodarcze	
	liczba	procent	liczba	procent
lewica	56	30,30	30	100,00
prawica	129	69,70	0	0,00
suma	185	100,00	30	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Ujawnione w wypowiedziach parlamentarzystów Prawa i Sprawiedliwości sądy ideologiczne prowadzą do wniosku, że w ramach światopoglądu partia przejawiała w badanym okresie silne wychylenie w prawą stronę. Jednocześnie taka prezentacja danych uwidacznia, które aspekty w orientacji ideologicznej tej partii były mocniej akcentowane – to zdecydowanie aspekty światopoglądowe (stosunek liczbowy 185:30 w wierszu „suma”).

7.2. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Platforma Obywatelska

W profilu ideologicznym partii Platforma Obywatelska sądy wyrażające orientację lewicową i prawicową rozkładają się w sposób, jaki ilustruje tabela 37.

Tabela 37. Udział sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Platforma Obywatelska

Profil ideologiczny partii Platforma Obywatelska				
	znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
aspekty światopoglądowe	tradycja i nowoczesność	0	0	19
	model rodziny	0	0	0
	system wartości	19	0	0
	stosunki międzynarodowe	5	0	28
	status władzy publicznej	14	0	35
	status obywatela	0	0	44
aspekty gospodarcze	model gospodarki	14	0	0
	polityka budżetowa	0	0	18
	polityka pracy	0	5	11
	usługi publiczne	0	0	0
suma		52	5	155

Źródło: opracowanie własne.

W ujęciu całościowym, tzn. uwzględniającym dane zawarte we wszystkich komórkach tabeli, udział sądów lewicowych i prawicowych w bazie sądów partii Platforma Obywatelska przedstawia się, jak prezentuje tabela 38.

Tabela 38. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Platforma Obywatelska

Platforma Obywatelska Rozkład sądów lewicowych i prawicowych		
sądy	liczba	procentowy udział w bazie
lewica	117	55,20
prawica	95	44,80
suma	212	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki dla orientacji ideologicznej Platformy Obywatelskiej oparte na obliczeniach dokonanych w sposób całościowy, wskazują na nieznaczną dominację sądów związanych z lewicą.

Uwzględnienie różnic w podejściu do kwestii światopoglądowych i gospodarczych sprawia, że profil ideologiczny tej partii można opisać, jak w tabeli 39.

Tabela 39. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych z uwzględnieniem podziału na kwestie światopoglądowe i gospodarcze w profilu ideologicznym partii Platforma Obywatelska

Platforma Obywatelska				
sądy	aspekty światopoglądowe		aspekty gospodarcze	
	liczba	procent	liczba	procent
lewica	140	85,4	5	10,40
prawica	24	14,6	43	89,60
suma	164	100,0	48	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Po dokonaniu wskazanych w metodzie badawczej obliczeń ukazuje się silne lewicowe nastawienie partii Platforma Obywatelska w obrębie aspektów światopoglądowych (85,7% wszystkich sądów odnoszących się do aspektów światopoglądowych zamanifestowanych w wypowiedziach polityków tego ugrupowania) oraz zdecydowanie prawicowe poglądy na preferowane rozwiązania gospodarcze (89,6%). Dopiero to szczegółowe ujęcie z uwzględnieniem podziału na dwa aspekty pozwala wykazać, że Platformę Obywatelską charakteryzuje typowe dla polskich partii politycznych skrzyżowanie poglądów. Jednocześnie należy zauważyć, że całościowy ogłąd w przypadku partii, które cechują się skrzyżowaniem poglądów wyodrębnionych na osi lewica-prawica (jak w tabeli 38) jest nieprecyzyjny i może zaciemniać faktyczną sytuację.

7.3. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Kukiz15

Tabela 40 ilustruje, w jaki sposób rozkładają się sądy wyrażające orientację lewicową i prawicową w profilu ideologicznym partii Kukiz15.

Przyjmując perspektywę całościową, udział sądów lewicowych i prawicowych w bazie sądów partii Kukiz15 przedstawia się, jak prezentuje tabela 41.

Tabela 40. Udział sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Kukiz15

Profil ideologiczny partii Kukiz15				
	znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
aspekty światopoglądowe	tradycja i nowoczesność	12	0	0
	model rodziny	18	0	0
	system wartości	23	0	0
	stosunki międzynarodowe	105	0	2
	status władzy publicznej	18	0	40
	status obywatela	0	0	60
aspekty gospodarcze	model gospodarki	9	0	40
	polityka budżetowa	0	0	25
	polityka pracy	0	0	0
	usługi publiczne	0	0	23
suma		185	0	190

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 41. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Kukiz15

Kukiz15 Rozkład sądów lewicowych i prawicowych		
sądy	liczba	procentowy udział w bazie
lewica	120	32,00
prawica	255	68,00
suma	375	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Ogląd danych w tym zestawieniu ukazuje preferencję dla prawicowej orientacji w bazie sądów ideologicznych partii. Wyniki te warto porównać z ujęciem uwzględniającym podział na aspekty światopoglądowe i gospodarcze. Prezentuje je tabela 42.

W obydwu obszarach – światopoglądowym i gospodarczym – poglądy posłów partii Kukiz15 sytuują się po prawej stronie osi lewica-prawica. Jak można jednak zauważyć, w zakresie światopoglądu wynik jest zbalansowany. Tę sytuację pozwoli zrozumieć odwołanie się do szczegółowych danych ilościowych (por. 6.3.2. Liberalizm w orientacji ideologicznej partii Kukiz15). Może mieć na

nią wpływ wysoka reprezentacja liberalnych sądów w obrębie znacznika „status władzy publicznej”. Przedstawiciele Kukiz15 krytykowali wszelkie formy nadużywania władzy przez rządzących aktualnie, ale też tych, którzy sprawowali władzę wcześniej (była to swoista strategia pozycjonowania się tego nowoutworzonego ugrupowania w systemie partyjnym). Zgodnie z poczynionymi w części metodologicznej ustaleniami, znacznik ten koresponduje z poglądami lewicy, co niewątpliwie przełożyło się na wysoki wynik, jaki Kukiz15 uzyskało w tej kategorii. W ramach pozostałych kwestii światopoglądowych parlamentarzyści tej frakcji zdecydowanie prezentowali opcję prawicową.

Tabela 42. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych z uwzględnieniem podziału na kwestie światopoglądowe i gospodarcze w profilu ideologicznym partii Kukiz15

Kukiz15				
sądy	aspekty światopoglądowe		aspekty gospodarcze	
	liczba	procent	liczba	procent
lewica	120	43,20	0	0,00
prawica	158	56,80	97	100,00
suma	278	100,00	97	100,00

Źródło: opracowanie własne.

7.4. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Nowoczesna

Sądy wyrażające orientację lewicową i prawicową rozkładają się w profilu ideologicznym partii Nowoczesna, jak ilustruje tabela 43.

Tabela 43. Udział sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Nowoczesna

Profil ideologiczny partii Nowoczesna				
aspekty światopoglądowe	znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
	tradycja i nowoczesność	0	0	12
	model rodziny	0	0	2
	system wartości	2	0	17
	stosunki międzynarodowe	0	0	8
	status władzy publicznej	4	0	48
	status obywatela	0	0	38

Tabela 43 (cd.)

Profil ideologiczny partii Nowoczesna				
aspekty gospodarcze	znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
	model gospodarki	10	0	15
	polityka budżetowa	0	0	26
	polityka pracy	0	0	29
	usługi publiczne	0	0	15
suma		16	0	210

Źródło: opracowanie własne.

Uwzględnienie danych ze wszystkich komórek tabeli, obrazuje udział sądów lewicowych i prawicowych w bazie sądów partii Nowoczesna – ich procentowy udział przedstawia się, jak prezentuje tabela 44.

Tabela 44. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Nowoczesna

Nowoczesna		
sądy	liczba	procentowy udział w bazie
lewica	129	57,10
prawica	97	42,90
suma	226	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Poglądy partii Nowoczesna wydają się mocno wyśrodkowane na osi lewica-prawica. Dokonując ponownego przeliczenia sądów lewicowych i prawicowych przy uwzględnieniu różnic w podejściu do kwestii światopoglądowych i gospodarczych preferencje ideologiczne ugrupowania prezentują się, jak w tabeli 45.

Tabela 45. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych z uwzględnieniem podziału na kwestie światopoglądowe i gospodarcze w profilu ideologicznym partii Nowoczesna

Nowoczesna				
sądy	aspekty światopoglądowe		aspekty gospodarcze	
	liczba	procent	liczba	procent
lewica	129	98,50	0	0,00
prawica	2	1,50	95	100,00
suma	131	100,00	95	100,00

Źródło: opracowanie własne.

W obrębie światopoglądu partia Nowoczesna eksponowała sądy związane z orientacją lewicową (98,5%). Analiza bazy sądów pod względem aspektów gospodarczych wykazała natomiast pełną dominację poglądów prawicowych. Podsumowując, można powiedzieć, że partia Nowoczesna charakteryzuje się skrzyżowaniem poglądów na osi lewica-prawica typowym dla partii funkcjonujących w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

7.5. Lewicowość i prawicowość w profilu ideologicznym partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Tabela 46 ilustruje, w jaki sposób rozkładają się sądy wyrażające orientację lewicową i prawicową w profilu ideologicznym partii Polskie Stronnictwo Ludowe.

Tabela 46. Udział sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Polskie Stronnictwo Ludowe

	Profil ideologiczny partii Polskie Stronnictwo Ludowe			
	znacznik ideologiczny	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
aspekty światopoglądowe	tradycja i nowoczesność	12	0	0
	model rodziny	0	0	0
	system wartości	24	0	6
	stosunki międzynarodowe	3	0	5
	status władzy publicznej	4	0	44
	status obywatela	0	0	21
aspekty gospodarcze	model gospodarki	13	0	0
	polityka budżetowa	0	0	4
	polityka pracy	0	18	3
	usługi publiczne	0	11	0
suma		56	29	83

Źródło: opracowanie własne.

W ujęciu całościowym udział sądów lewicowych i prawicowych w bazie sądów partii Polskie Stronnictwo Ludowe przedstawia się, jak prezentuje tabela 47.

Wynik uzyskany w efekcie takiego obliczenia ukazuje dominację poglądów lewicowych. Po uwzględnieniu różnic w podejściu do kwestii światopoglądowych i gospodarczych, rozkład sądów lewicowych i prawicowych prezentuje się, jak w tabeli 48.

Tabela 47. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych w profilu ideologicznym partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Polskie Stronnictwo Ludowe		
sądy	liczba	procentowy udział w bazie
lewica	101	60,10
prawica	67	39,90
suma	168	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 48. Proporcje sądów lewicowych i prawicowych z uwzględnieniem podziału na kwestie światopoglądowe i gospodarcze w profilu ideologicznym partii Polskie Stronnictwo Ludowe

Polskie Stronnictwo Ludowe				
sądy	aspekty światopoglądowe		aspekty gospodarcze	
	liczba	procent	liczba	procent
lewica	80	67,20	29	40,80
prawica	39	32,80	20	59,20
suma	119	100,00	49	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Dokonanie obliczeń z uwzględnieniem podziału na wyodrębnione aspekty ukazuje skrzyżowanie poglądów w profilu ideologicznym Polskiego Stronnictwa Ludowego. Ukazuje się dominacja lewicowych tendencji w obrębie aspektów światopoglądowych oraz zbalansowane poglądy na rozwiązania gospodarcze z niewielką preferencją na korzyść rozwiązań prawicowych.

Wynik uzyskany w obrębie aspektów światopoglądowych w profilu ideologicznym Polskiego Stronnictwa Ludowego wymaga bardziej wnikliwego przyjrzenia się im. Liczna reprezentacja sądów dotyczących ustroju państwa w materiale badawczym przeważała szalę lewicowości w tym obszarze, podczas gdy partia silnie identyfikuje się z wartościami katolickimi. Kwestie ustrojowe w zaproponowanym w tym opracowaniu ujęciu wyrażają światopogląd badanego podmiotu. Wykluczenie aspektów ustrojowych, czyli danych ze znaczników „status władzy publicznej” i „status obywatela”, pozwala dostrzec silną dominację poglądów tradycyjnie wiązanych z prawicą.

Warto w tym miejscu podjąć dyskusję z wątpliwością, jaka może nasuwać się Czytelnikowi, a którą można wyrazić w postaci pytania: czy wynik uzyskany w obrębie aspektów światopoglądowych w profilu ideologicznym partii Polskie

Stronnictwo Ludowe nie jest efektem błędów w konstrukcji badania? Czytelnik mógłby bowiem przyjąć, że wybranie debat poruszających inne tematy mogłoby przechylić szalę dominujących poglądów na stronę prawicy. Obawa wydaje się uzasadniona i może dotyczyć każdego badania, które opiera się na analizie wyboru tekstów źródłowych, a nie ich pełnej bazy. W tym projekcie badawczym wahanie to można jednak porzucić. Przekonuje do tego przyjęte za Fleischerem twierdzenie, że mechanizm działania ideologii pozbawiony jest jakichkolwiek aspektów treściowych, „tym samym ideologia odnosić się może do wszystkich tematów komunikacji i do wszystkich sytuacji komunikacyjnych, niezależnie od czasu i przestrzeni komunikacji” (Fleischer 2008: 97). Innymi słowy, temat debaty nie determinuje zakresu odniesień ideologicznych, każdy fakt można ocenić z perspektywy każdej ideologii. To samo zagadnienie (np. wysokość wieku emerytalnego, obronność kraju itd.) umożliwia emanację różnych orientacji ideologicznych, czyli ukazanie sposobu postrzegania i aksjologicznej kwalifikacji obiektów i zjawisk społecznych w ramach różnych systemów ideologii (por. Filipczak-Białkowska 2018). Słuszność przywołanej tu koncepcji potwierdziła się w materiale źródłowym stanowiącym bazę tego badania. Dowodów na to, że manifestowanie przez nadawcę ważnych dla niego sądów ideologicznych jest niezależne od wyznaczonego tematu debaty dostarczają rozważania, poczynione wcześniej w rozdziale 6, w którym analizowane były fragmenty wypowiedzi polityków. Zwrócono tam uwagę na fakt powtarzania się treści tożsamyh z określonymi znacznikami ideologicznymi – te same poglądy przejawiały się w wypowiedziach dotyczących różnych zagadnień (tematów debaty), wygłaszanych przez różne osoby (przedstawicieli partii) w odległym od siebie czasie (por. podrozdział 6.3.1. „Konserwatyzm w orientacji ideologicznej partii Kukiz15”). Niewątpliwie jednak warto pamiętać o pewnych ograniczeniach, jakie cechują stosowaną tu metodę i uzyskane wnioski przyjmować z adekwatnym stopniem prawdopodobieństwa.

WNIOSKI

W rozdziale tym przeprowadzona będzie weryfikacja wyznaczonych hipotez badawczych w świetle wyników uzyskanych w analitycznej części projektu badawczego.

Hipoteza 1:

Możliwe jest zbadanie orientacji ideologicznej podmiotu metodą opartą na założeniach gramatyki komunikacyjnej.

Orientacja ideologiczna człowieka manifestuje się w sposób fragmentaryczny poprzez zawarte w jego wypowiedziach sądy ideologiczne, które wyrażają jego postawy wobec obiektów, funkcjonujących w przestrzeni społeczno-politycznej. W gramatyce komunikacyjnej przyjmuje się, że orientację ideologiczną grupy społecznej tworzy suma orientacji ideologicznych członków tej grupy. Narzędziem opisu orientacji ideologicznej, umożliwiającym ogląd jego struktury jest profil ideologiczny.

Ustalono, że twierdzenie wyrażone w hipotezie 1. zostanie uznane za prawdziwe, jeśli na podstawie analizy materiału badawczego metodą wywodzącą się z gramatyki komunikacyjnej możliwe będzie zbudowanie profilu ideologicznego partii. Aby ten efekt osiągnąć, należało odtworzyć sądy ideologiczne w wypowiedziach posłów reprezentujących badane partie. Sądy ideologiczne są to uogólnione sądy aksjologiczne, odnoszące się do obiektów ideologicznych. Podstawą do ich identyfikacji są różne formy działalności partii. Zgodnie z przyjętymi założeniami komunikowanie sensu możliwe jest bowiem nie tylko za pomocą słów, ale także innych aktywności (może wyrażać się za pomocą podejmowanych decyzji politycznych, składanych projektów ustaw itp.). W omawianym tu projekcie skupiono się na analizie oświadczeń partii w sprawie ustaw procedowanych w trakcie debat parlamentarnych.

Sądy ideologiczne, na które powołuje się nadawca, często nie są werbalizowane *explicite*, tzn. często nie mają postaci twierdzeń, które wprost można byłoby porównać z założeniami poszczególnych ideologii (choć zdarzają się i takie). Dzieje się tak dlatego, że politycy zazwyczaj odwołują się do konkretnych omawianych w czasie debaty spraw, nie prowadzą dyskusji teoretycznych. Dotarcie do tych ukrytych sądów ideologicznych wymaga wówczas przeprowadzenia badania tekstu z uwzględnieniem mechanizmów językowego manifestowania postaw aksjologicznych. Polega ono na analizowaniu aktów mowy emotywno-oceniających, których obecność na poziomie tekstu sygnalizowana

jest za pomocą odpowiednich operatorów językowych. W wykorzystanym modelu badania jest to etap analizy paradygmatycznej. Nierzadko jednak konieczne jest jeszcze ustalenie hierarchicznych zależności między tymi sądami. Dzieje się to na etapie analizy syntagmatycznej. Działania te umożliwiają odtworzenie bazy sądów ideologicznych badanego podmiotu, którą następnie poddać można operacjom porządkującym te sądy według przyjętych zasad badania, tu – kierując się zasadą korelacji z założeniami ideologii konserwatyzmu, socjalizmu i liberalizmu. W ten sposób uzyskano dane ilościowe dla kategorii znaczników ideologicznych wyodrębnionych w ramach tych ideologii, co umożliwiło utworzenie profili ideologicznych.

Hipoteza potwierdziła się. W rozdziale 6 zaprezentowane zostały profile ideologiczne poszczególnych partii, co dowodzi, że metody opracowane na podstawie założeń przyjętych w gramatyce komunikacyjnej są odpowiednie do badania orientacji ideologicznej.

Hipoteza 2:

Podmiot polityczny może prezentować poglądy należące do różnych ideologii (tzn. może go charakteryzować eklektyzm ideologiczny).

Potwierdzenie tej hipotezy uzależniono od wyników badania struktury orientacji ideologicznej partii. Zgodnie z przyjętymi założeniami strukturę tę ilustruje profil ideologiczny. Zawiera on dane liczbowe oddające poziom reprezentacji kategorii znaczników ideologicznych w obrębie poszczególnych ideologii.

Przyjęta w drugiej wersji badania zmodyfikowana metoda polegała na wykorzystaniu rozbudowanej koncepcji znaczników ideologicznych, ujmującej w sposób kategorialny odniesienia do wszystkich ideologii podlegających analizie: konserwatyzmu, socjalizmu i liberalizmu. W pierwszej wersji badania kolekcje znaczników wyrażały charakterystyczne cechy badanych ideologii, nie odnosząc się do kwestii ich rozumienia w ujęciu pozostałych systemów, przez co na przykład pominięte zostały kwestie ustrojowe w obrębie socjalizmu, a poglądy gospodarcze w obrębie konserwatyzmu potraktowane były bardzo pobieżnie. Zastosowanie narzędzia w takiej postaci pozwoliło wykazać, że poszczególne podmioty polityczne mogą prezentować poglądy należące do różnych ideologii, czyli uznać postawioną hipotezę za prawdziwą, jednak wadliwość samego narzędzia skłaniała do jej ponownego przetestowania.

Zastosowana w omawianym tu projekcie badawczym korekcja narzędzia polegała na wprowadzeniu równoważności ilościowej (taka sama liczba znaczników wyodrębnionych w ramach każdej ideologii) i jakościowej (odwołanie do tych samych aspektów światopoglądowych i gospodarczych). Taka jego postać pozwoliła wyeliminować wcześniejsze niedoskonałości. W tym momencie można było zakładać wyższe prawdopodobieństwo uzyskania dla badanego podmiotu wyników charakteryzujących się spójnością ideologiczną w obrębie poglądów światopoglądowych, ustrojowych i gospodarczych. Odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście taka spójność pojawiła się, dostarcza analiza zestawienia zawartego w tabeli.

Tabela 49. Udział ideologii w bazie sądów ideologicznych partii – zestawienie zbiorcze

Nazwa partii	Udział sądów w bazie ideologicznej wyrażony w %		
	konserwatyzm	socjalizm	liberalizm
Prawo i Sprawiedliwość	70,20	12,10	17,70
Platforma Obywatelska	24,50	2,40	73,10
Kukiz15	49,30	0,00	50,70
Nowoczesna	7,10	0,00	92,90
Polskie Stronnictwo Ludowe	31,50	17,30	51,20

Źródło: opracowanie własne.

Z przywołanych danych wynika, że duża spójność poglądów charakteryzuje jedynie partię Nowoczesna – w bazie sądów ideologicznych zdecydowanie dominowały sądy z zakresu liberalizmu (92,9% zidentyfikowanych sądów ideologicznych). Pozostałe uwzględnione w projekcie badawczym ugrupowania charakteryzowało przeplatanie się sądów należących do różnych ideologii. Przegląd profili ideologicznych uzyskanych z zastosowaniem zmodyfikowanego narzędzia pozwala więc dostrzec, że również przy zwiększonej precyzji opisu zauważalne jest zróżnicowanie ideologiczne poglądów partii. Na tej podstawie można potwierdzić prawdziwość twierdzenia zawartego w hipotezie badawczej numer 2 i uznać, że podmiot polityczny może prezentować poglądy należące do różnych ideologii.

Hipoteza 3:

Można określić pozycję podmiotów politycznych na osi lewica-prawica za pomocą badania ich wypowiedzi z wykorzystaniem metody znaczników ideologicznych.

W tym punkcie badanie miało na celu sprawdzenie, czy na podstawie ustaleń poczynionych w drodze zastosowania metody znaczników ideologicznych będzie możliwe dokonanie diagnozy usytuowania partii politycznych na osi lewica-prawica. Cel ten silnie nawiązuje do tradycji krytycznej analizy dyskursu, bowiem inspiracją do jego wyznaczenia była chęć zweryfikowania pewnych założeń funkcjonujących w dyskursie politycznym. Na podstawie autoidentyfikacji partyjnych bądź wypowiedzi ekspertów poszczególne partie określa się mianem lewicowych bądź prawicowych. Ten sposób etykietowania partii w dyskursie politycznym wywiera wpływ na społeczeństwo, które akceptuje proponowany podział i na jego podstawie podejmuje decyzje wyborcze. Oceniając następnie działania rządzących, uznaje swoje decyzje za nietrafne bądź ma poczucie braku adekwatności realizowanej polityki do działań antycypowanych na podstawie etykiety, jaka w trakcie kampanii wyborczej została nadana partii bądź kandydatowi.

W dyskursie politycznym funkcjonują pewne przekonania na temat rozkładu partii politycznych na osi prawica-lewica. Za najbardziej prawicową uznawana jest partia Prawo i Sprawiedliwość, natomiast najbardziej na lewo wysuwa się partię Nowoczesna. Jednocześnie warto mieć na uwadze wspomniane już we wstępie do tego opracowania dyskusje polityczne, jakie toczyły się w okresie objętym badaniem, w których niektóre środowiska podnosiły tezę o przesunięciu się partii Prawo i Sprawiedliwość w lewą stronę na tej osi.

Analiza wypowiedzi reprezentantów ugrupowania politycznego pozwala dostrzec do poglądów, na których bazują jego członkowie, a suma orientacji ideologicznych członków partii – zgodnie z przyjętymi założeniami – utworzy orientację ideologiczną tej partii. Wyrazem tej orientacji jest profil ideologiczny, który konstruuje się na podstawie wyników analizy warstwy językowej wypowiedzi, opartej na zasadach gramatyki komunikacyjnej. Dostarcza on danych liczbowych na temat sądów korespondujących z określonymi znacznikami ideologicznymi. Znaczniki te są następnie poddawane klasyfikacji zgodnie z ustaleniami na temat podziału na osi lewica-prawica. Tak ustala się proporcje między nasileniem lewicowości i prawicowości w poglądach partii. Na ich podstawie można ustalić, która orientacja jest dominująca w poglądach ugrupowania. Ustalenia poczynione dla partii politycznych badanych w referowanym projekcie obrazuje tabela 50.

Tabela 50. Poglądy lewicowe i prawicowe w bazie sądów ideologicznych polskich partii politycznych – zestawienie zbiorcze

Partia polityczna	Sądy ideologiczne właściwe dla orientacji wyrażone w %	
	lewica	prawica
Prawo i Sprawiedliwość	40,00	60,00
Platforma Obywatelska	55,20	44,80
Kukiz15	32,00	68,00
Nowoczesna	57,10	42,90
Polskie Stronnictwo Ludowe	60,10	39,90

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie zbiorczego zestawienia można zauważyć, że najsilniej prawicowe poglądy ujawniły się w bazie sądów ideologicznych partii Kukiz15 (68%), na drugim miejscu uplasowała się partia Prawo i Sprawiedliwość (60%), kolejno Platforma Obywatelska (44,8%), partia Nowoczesna (42,9%), a najsilniej na lewo wychyliła się w badanym okresie partia Polskie Stronnictwo Ludowe (39,9%). Wyniki te zinterpretować można następująco: dostrzegalne jest silne wychylenie w prawą stronę partii Prawo i Sprawiedliwość oraz partii Kukiz15.

Partia Kukiz15 wykazała najsilniejszą reprezentację poglądów prawicowych. Ciekawe, a zaskakujące są proporcje sądów w bazie sądów ideologicznych Prawa i Sprawiedliwości, która wykazała silną reprezentację sądów wyrażających poglądy lewicowe (aż 40%). Kolejno partie Platforma Obywatelska i Nowoczesna wykazują silne zbalansowanie proporcji sądów lewicowych i prawicowych, co sytuuje je w politycznym centrum. Najsilniej poglądy charakterystyczne dla lewicy wyeksponowane zostały w bazie sądów ideologicznych partii Polskie Stronnictwo Ludowe.

Podsumowując, należy uznać, że można określić pozycję podmiotów politycznych na osi lewica-prawica na podstawie wyników badania ich wypowiedzi. Potwierdza się potencjał metody znaczników ideologicznych w tym zakresie.

Hipoteza 4:

Polskie partie polityczne charakteryzuje skrzyżowanie na osi lewica-prawica w obrębie światopoglądu i poglądów gospodarczych.

Jest to założenie wynikające z koncepcji Hanleya, który twierdzi, że w systemach partyjnych europejskich krajów postkomunistycznych partie o lewicowym światopoglądzie prezentują prawicowe poglądy gospodarcze. Prawdopodobne wydawało się zatem, że także polskie partie polityczne wykażą takie skrzyżowanie.

Należało sprawdzić dwie kwestie, które pozwoliłyby odpowiedzieć na pytania:

1. czy podnoszona przez Hanleya zależność przejawia się w polskim dyskursie politycznym?

2. czy możliwy jest tylko taki kierunek skrzyżowania, jaki opisuje Hanley, czy też będą występowały partie, które preferując prawicowy światopogląd, będą podzielały lewicowe poglądy na gospodarkę?

W tym celu wprowadzone zostały dwie hipotezy pomocnicze:

H4.1: Partie polityczne o lewicowym światopoglądzie mogą prezentować charakterystyczne dla prawicy poglądy gospodarcze.

H4.2: Partie polityczne o prawicowym światopoglądzie mogą prezentować charakterystyczne dla lewicy poglądy gospodarcze.

Poczyniono ustalenia, że hipoteza 4. zostanie uznana za prawdziwą, jeśli w bazie ideologicznej choć jednej z badanych partii ujawni się skrzyżowanie na osi lewica-prawica w obrębie światopoglądu i poglądów gospodarczych. Jeśli prawdziwa będzie tylko jedna z hipotez pomocniczych, ujawni to kierunek skrzyżowania na osi lewica-prawica w obrębie światopoglądu i poglądów gospodarczych, jeśli obie – twierdzenia Hanleya będzie wymagało rozszerzenia.

Badanie nasilenia sądów ideologicznych wyrażających lewicowy i prawicowy światopogląd w bazach ideologicznych partii, a także osobno wyrażony stosunek tych sądów w ramach poglądów gospodarczych przyniosło wyniki, które zostały zebrane w tabeli 51.

Tabela 51. Lewicowość i prawicowość polskich partii politycznych w podziale na aspekty światopoglądowe i gospodarcze

Partia polityczna	Aspekty światopoglądowe w %		Aspekty gospodarcze w %	
	lewica	prawica	lewica	prawica
Prawo i Sprawiedliwość	30,30	69,70	100,00	0,00
Platforma Obywatelska	85,70	14,60	10,40	89,60
Kukiz15	43,20	56,80	0,00	100,00
Nowoczesna	98,50	1,50	0,00	100,00
Polskie Stronnictwo Ludowe	67,20	32,80	40,80	59,10

Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych dostarcza wniosku, że znaczną spójność poglądów w zakresie podziału na lewicowość i prawicowość w okresie objętym badaniem przejawiała partia Kukiz15. W jej bazie ideologicznej przeważały sądy wyrażające prawicowy światopogląd, także poglądy gospodarcze zdominowane zostały przez sądy związane z prawicowością. Orientacje ideologiczne pozostałych partii charakteryzowały się skrzyżowaniem poglądów. Zgodnie z koncepcją Hanleya, wyrażoną w H4.1: Partie polityczne o lewicowym światopoglądzie mogą prezentować charakterystyczne dla prawicy poglądy gospodarcze, pozostają partie Platforma Obywatelska, Nowoczesna oraz Polskie Stronnictwo Ludowe. Hipotezę H4.2, w postaci twierdzenia: Partie polityczne o prawicowym światopoglądzie mogą prezentować charakterystyczne dla lewicy poglądy gospodarcze, pozwala natomiast uznać za prawdziwą wynik uzyskany dla orientacji ideologicznej partii Prawo i Sprawiedliwość, która w badanym materiale wykazała silną reprezentację sądów wyrażających prawicowy światopogląd, a także lewicowe nastawienie w obrębie kwestii gospodarczych. W efekcie należy uznać, że hipoteza 4. jest prawdziwa, a skrzyżowanie ideologiczne w obrębie światopoglądu i poglądów gospodarczych może przebiegać w obu kierunkach.

Efekty analizy danych z wyróżnieniem aspektów światopoglądowych i gospodarczych wydają się szczególnie wartościowe. Fakt, że uzyskane wyniki odpowiadają ustaleniom innych badaczy, uwierzytelnia metodę badawczą. Dzięki zastosowanej procedurze ujawniła się opisywana w literaturze przedmiotu tendencja do krzyżowania światopoglądowych poglądów lewicowych z prawicowymi sympatiami w zakresie rozwiązań gospodarczych (skrzyżowanie ideologiczne). Co więcej, zróżnicowanie ideologiczne partii Polskie Stronnictwo Ludowe – obecność wszystkich trzech ideologii, łącznie z socjalizmem, w dominujących obszarach orientacji tej partii, może wyjaśniać fenomen tego ugrupowania, które posiada potencjał do współpracy politycznej niemal z każdą inną partią obecną

na scenie politycznej. Potencjał ten może nie wynikać jednak z dynamicznej fluktuacji poglądów tej frakcji, ale ich stałego zróżnicowania.

Podsumowując, można uznać, że metoda badawcza zastosowana w replikacji badania dyskursu parlamentarnego wykazuje dużą kompatybilność z przyjmowanymi celami badania i wybranym do analizy materiałem, a osiągnane za jej pomocą wyniki są użyteczne do prowadzenia dalszych analiz na gruncie nauk społecznych. Modyfikacja metody w zakresie rozbudowanego modelu znaczników ideologicznych pozwala uwzględnić w analizach podział na lewicę i prawicę, co było niemożliwe w przypadku zawężonego modelu przyjętego w pierwszej wersji badania. Metoda badawcza oparta na analizie sądów ideologicznych zawartych w tekstach umożliwia dogłębny i systematyczny ogląd badanego dyskursu, a także zapewnia wysoki poziom rzetelności prowadzonych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Awdiejew A. (2004), *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków.
- Awdiejew A. (2008), *Ideologia. Postawa i komunikacja*, [w:] *Ideologie w słowach i obrazach*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa, Wrocław, s. 65–72.
- Awdiejew A. (2018), *Wstęp do teorii parafrazy*, [w:] *Parafrazowanie w dyskursie artystycznym*, red. G. Habrajska, Łódź, s. 9–14.
- Awdiejew A., Habrajska G. (2004), *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 1, Łask.
- Awdiejew A., Habrajska G. (2006), *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask.
- Awdiejew A., Habrajska G. (2009), *Strategie propagandowe i agitacyjne*, [w:] *Rozmowy o komunikacji 3: Problemy komunikacji społecznej*, red. G. Habrajska, Łask, s. 9–54.
- Awdiejew A., Habrajska G. (2010), *Komponowanie sensu w procesie odbioru komunikatu*, Łódź.
- Bartyzel J. (2013), *Próba teoretyzacji pojęcia „prawica”*, [w:] *Prawica w Polsce i na świecie w XX i XXI wieku*, red. S. Chajzbiżewicz, M. Chelminiak, T. Gajowniczek, „Studia Politologiczne”, nr 3, s. 17–46.
- Berelson B. (1952), *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe.
- Biskupska K. (2011), *Pamięć społeczna w zwierciadle języka. Analiza dyskursu pokolenia przełomu*, Opole.
- Blommaert J., Bulcaen Ch. (2000), *Critical Discourse Analysis*, „Annual Review Anthropological”, nr 29, s. 447–466.
- Bobbio N. (1996), *Prawica i lewica*, tłum. A. Szymanowski, Kraków.
- Boski P. (1993), *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Warszawa, s. 71–212.
- Bralczyk J. (1977), *Język polityki i polityka językowa*, [w:] *Socjolingwistyka*, t. 1, red. W. Lubaś, Warszawa, s. 92–97.
- Cialdini R. (2004), *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, tłum. B. Wojciszke, Gdańsk.
- Dant T. (1991), *Knowledge, Ideology and Discourse: A Sociological Perspective*, London–New York.
- Dąbrowska-Cendrowska O. (2019), *Recepcja podręcznika „Analiza zawartości prasy” w kręgach badaczy mediów, czyli zaraźliwa metoda badawcza*, „Zeszyty Prasoznawcze”, t. 62, z. 2 (238), s. 117–127.
- Duszak A. (1998), *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Eatwell R. (1992), *The Nature of the Right 2: The Right as a Variety of „Styles of Thought”*, [w:] *The Nature of the Right. European and American Politics and Political Thought since 1979*, red. R. Eatwell, N. O’Sullivan, London, s. 62–76.

- Fairclough N. (1989), *Language and Power*, London, rozdz. 5 i 6.
- Fairclough N., Duszak A. (2008), *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy*, [w:] *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. N. Fairclough, A. Duszak, Kraków, s. 7–29.
- Figiel A. (2009), *Języki IV RP. Podziały społeczno-polityczne w dyskursie polityki*, Poznań.
- Filipczak-Białkowska A. (2010), *Mechanizmy manifestowania orientacji aksjologicznej na przykładzie debat parlamentarnych*, [w:] *Rozmowy o komunikacji 4. Metodologia i praktyka komunikacji społecznej*, red. G. Habrajska, Łask, s. 71–85.
- Filipczak-Białkowska A. (2016), *Niedosłowność jako strategia w tekstach politycznych – metody, funkcje, interpretacja*, [w:] *Język a komunikacja 37: Niedosłowność w języku*, red. M. Odelski, A. Knapik, P. Chruszczewski, W. Chłopicki, Kraków, s. 103–114.
- Filipczak-Białkowska A. (2018), *Mechanizmy manifestowania orientacji ideologicznej w dyskursie politycznym*, Łódź.
- Filipczak-Białkowska A. (2020), *Does standard interpretation exist? Empirical verification of selected assumptions of communicational grammar*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica”, nr 3 (58), s. 171–197.
- Fishman J.A. (1972a), *Sociolinguistics. A Brief Introduction*, Rowley.
- Fishman J.A. (1972b), *Language in Sociocultural Change*, Stanford.
- Fleischer M. (2008), *Ideologia – jej funkcje komunikacyjne i kognitywne*, [w:] *Ideologie w słowach i obrazach*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa, Wrocław, s. 97–115.
- Fuchs D., Klingemann H.D. (1990), *The Left – Right Schema*, [w:] *Continuities in Political Action. A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies*, red. M. Kent Jennings, J.W. van Deth, Berlin, s. 203–234.
- Gibbs G.R. (2008), *Analysing Qualitative Data*, SAGE Publications Ltd.
- Giddens A. (1999), *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, tłum. H. Jankowska, Warszawa.
- Godlewski T. (2008), *Lewica i prawica w świadomości społeczeństwa polskiego*, Warszawa.
- Grabias S. (2019), *Język w zachowaniach społecznych. Podstawy socjolingwistyki i logopedii*, Lublin.
- Grabowska M., Szawiel T. (2001), *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa.
- Grice P. (1977), *Logika i konwersacja*, „Przegląd Humanistyczny”, z. 6, s. 85–99.
- Grzmil-Tylutki H. (2010), *Francuska szkoła analizy dyskursu a badania kontrastywne*, „Tekst i Dyskurs”, nr 5, s. 223–230.
- Habrajska G. (2012), *Wybrane zagadnienia wprowadzające do nauki o komunikowaniu*, Łódź.
- Habrajska G. (red.) (2018), *Parafrazowanie w dyskursie artystycznym*, Łódź.
- Hanley S. (2004), *Getting the Right Right: Redefining the Centre-right in Post-communist Europe*, „Journal of Communist Studies and Transition Politics”, t. 20, nr 3, s. 9–27.
- Hanley S. (2015), *Review Article*, „Government and Opposition”, t. 50, nr 22, s. 300–323.
- Hartman J. (2001), *Czy w sejmie jest lewica i prawica?*, [w:] *Obciążeni polityką. Poślowie i partie*, red. W. Wesołowski, Warszawa, s. 61–76.
- Herbut R. (2013), *System partyjny III RP w świetle wyborów parlamentarnych z 2011 roku*, [w:] *Demokracja polska na początku drugiej dekady XXI wieku*, red. Z. Machelski, Opole, s. 83–104.

- Heywood A. (2008), *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, tłum. M. Habura, N. Orłowska, D. Stasiak, red. T. Żyro, Warszawa.
- Holsti O.R. (1967), *Cognitive Dynamics and Images of the Enemy*, [w:] D.J. Finlay, O.R. Holsti, R.R. Fagen, *Enemies in Politics*, Chicago, s. 25–96.
- Kamińska-Szmaj I. (2017), *Język polskiej lewicy. Od Wielkiego Proletariatu do końca PRL*, Wrocław.
- Kim są wyborcy, czyli społeczno-demograficzne portrety największych potencjalnych elektoratów. Komunikat z badań (2015) nr 141, oprac. B. Badora, CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_141_15.PDF [dostęp: 12.12.2019].
- Kwiatkowska A., Cześniak M., Żerkowska-Balas M., Stanley B. (2016), *Ideologiczna treść wymiaru lewica-prawica w Polsce w latach 1997–2015*, „Studia Socjologiczne”, nr 4 (223), s. 97–129, http://www.studiasocjologiczne.pl/img_upl/studia_socjologiczne_2016_4_s.97_129.pdf [dostęp: 30.10.2020].
- Labov W. (1972), *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia.
- Labov W. (1974), *What Is a Linguistic Fact?*, Lisse.
- Laskowska E. (2002), *Sytuacje komunikacyjne w dyskursach politycznych*, [w:] *Języka a komunikacja 4: Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków, s. 175–182.
- Laskowska E. (2004), *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz.
- Leszek Balcerowicz w „Rzeczpospolitej” o PiS: „Największa lewica w Polsce”, Interia 2015, <https://fakty.interia.pl/prasa/news-leszek-balcerowicz-w-rzeczpospolitej-o-pis-najwieksza-lewica,nId,1856078> [dostęp: 18.05.2019].
- Lewiński P.H. (2012), *Neosofistyka: argumentacja retoryczna w komunikacji potocznej*, Wrocław, s. 106–107.
- Lijphart A. (1999), *Patterns of Democracy, Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Heaven 1999.
- Lipiński A. (2016), *Prawica na polskiej scenie politycznej w latach 1989–2011. Historia, organizacja, tożsamość*, Warszawa.
- Lisowska-Magdziarz M. (2006), *Dyskurs – semiotyka – wspólnota interpretacyjna. W stronę modelu zintegrowanego instrumentarium badań nad zawartością mediów (zaproszenie do dyskusji)*, „Global Media Journal – Polish Edition”, nr 1, s. 2, <http://www.globalmediajournal.collegium.edu.pl/artykuly/wiosna%202006/Lisowska-Magdziarz-Zawartosc-dyskurs-semiotyka.pdf> [dostęp: 18.12.2019].
- Markowski R., Cześniak M. (2002), *Polski system partyjny: dekada zmian instytucjonalnych i ich konsekwencje*, [w:] *System partyjny i zachowania wyborcze. Dekada polskich doświadczeń*, red. R. Markowski, Warszawa.
- Opalek K. (1986), *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki*, Warszawa.
- Pawlikowska A. (2012), *Zastosowanie metod językoznawstwa korpusowego i lingwistyki kwantytatywnej w analizie dyskursu*, [w:] *Oblicza komunikacji 5: Analiza dyskursu: centrum-peryferie*, red. T. Piekot, M. Poprawa, Wrocław, s. 111–125.
- Pielużek M. (2017), *Obrazy świata w komunikacji polskiej skrajnej prawicy*, Wrocław.
- Pisarek W. (1983), *Analiza zawartości prasy*, Kraków.
- Pisarek W. (1986), *Szkic wstępu do politoligwistyki*, „Prace Filologiczne”, nr 33, s. 55–60.
- Podsiad A. (2000), *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa.
- Polkowska L. (2015), *Język prawicy*, Warszawa.

- Rasiński L. (2009), „Reguły” i „gry” świata społecznego – Wittgenstein, de Saussure i zwrot lingwistyczny w filozofii społecznej, [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo. Zwrot lingwistyczny w filozofii współczesnej*, red. L. Rasiński, Warszawa, s. 7–27.
- Reisigl M. (2011), *Analiza retoryki politycznej*, [w:] *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. R. Wodak, M. Krzyżanowski, Warszawa 2011, s. 151–186.
- Scheff T.J. (1978), *Schizofrenia jako ideologia*, [w:] *Przełom w psychologii*, Warszawa, s. 241–253.
- Sieradzka-Baziur B. (2011), *Język polityki – dotychczasowe prace oraz perspektywy badawcze*, „Horyzonty Polityki”, nr 2: *Polityczny potencjał człowieka*, s. 89–110.
- Skarżyńska K. (2005), *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Warszawa.
- Słomka T. (1997), *Ruch Odbudowy Polski – od opcji narodowo-radykalnej do umiarkowanej prawicy*, [w:] *Wybory '97. Partie i programy wyborcze*, red. S. Gebethner, Warszawa, s. 133–150.
- Sulikowski A. (2014), *Perspektywa zastosowań metod Krytycznej Analizy Dyskursu w badaniach nad prawem. Kilka uwag*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, z. 8: *Rozprawa o metodzie prawa i polityki*, s. 99–112.
- Warzecha A. (2014), *Krytyczna analiza dyskursu (KAD) w ujęciu Normana Fairclougha. Zarys problematyki*, „Konteksty Kultury. Pismo Kolegium Nauczycielskiego w Białym Białej”, nr 11, z. 2, s. 164–189.
- Weiss G., Wodak R. (2003), *Introduction: Theory Interdisciplinary and Critical Discourse Analysis*, [w:] *Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinary*, red. G. Weiss, R. Wodak, New York 1–32.
- Władyka-Łuczak Z. (2020), *Hidden meaning in art*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica”, nr 3 (58), s. 287–299.
- Wodak R. (2011), *Wstęp*, [w:] *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. R. Wodak, M. Krzyżanowski, Warszawa, s. 11–48.
- Wooftitt R. (2005), *Conversation Analysis and Discourse Analysis*, London.
- Woźniak W. (2017), *Programy polskich partii politycznych jako materiał empiryczny w badaniach dyskursu politycznego*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 2, s. 41–58.
- Zarębski T. (2010), *Stephen Edelston Toulmin (1922–2009)*, „Studia Philosophica Vratislaviensia”, t. 5, z. 1, s. 15–23.

ANEKS 1

WYKAZ DEBAT PARLAMENTARNYCH ZAWARTYCH W BAZIE MATERIAŁOWEJ

2015	
25.11.2015	Sprawozdanie Komisji Finansów Publicznych o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych
25.11.2015	Pierwsze czytanie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw
25.11.2015	Pierwsze czytanie obywatelskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego
9.12.2015	Pierwsze czytanie przedstawionego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projektu ustawy o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw
9.12.2015	Pierwsze czytanie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw
9.12.2015	Pierwsze czytanie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny
15.12.2015	Sprawozdanie Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego
29.12.2015	Pierwsze czytanie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji
29.12.2015	Sprawozdanie Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży oraz Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw
2016	
9.02.2016	Sprawozdanie Komisji do Spraw Unii Europejskiej o poselskim projekcie uchwały w sprawie polityki imigracyjnej państwa polskiego na forum Unii Europejskiej
9.02.2016	Pierwsze czytanie rządowego projektu ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci
16.03.2016	Sprawozdanie Komisji Regulaminowej i Spraw Poselskich oraz Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich oraz niektórych innych ustaw

2016	
17.03.2016	Sprawozdanie Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka o rządowym projekcie ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym
17.03.2016	Sprawozdanie Komisji Gospodarki i Rozwoju o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego oraz niektórych innych ustaw
3.11.2016	Pierwsze czytanie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw
2017	
22.02.2017	Sprawozdanie Komisji Zdrowia o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty oraz ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów
5.04.2017	Sprawozdanie Komisji Nadzwyczajnej o poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy Prawo farmaceutyczne
5.04.2017	Sprawozdanie Komisji Kultury i Środków Przekazu o poselskim projekcie uchwały w sprawie uczczenia setnej rocznicy objawień fatimskich
20.06.2017	Rozpatrzenie obywatelskiego wniosku o poddanie pod referendum ogólnokrajowe sprawy reformy systemu oświaty

ANEKS 2

ZNACZNIKI IDEOLOGICZNE KONSERWATYZMU, SOCJALIZMU I LIBERALIZMU

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
tradycja i nowoczesność	Sprzeciw wobec racjonalizmu i wymyślonych zasad, praw, uznanie dla doświadczenia i historii. Obrona tradycyjnego porządku politycznego i społecznego. Opór i podejrzliwość wobec wszelkich zmian; obrona wartości, zwyczajów przekazywanych z pokolenia na pokolenie (tradycyjny model rodziny: wielopokoleniowa, wielodzietna). Pragmatyczne podejście do świata, unikanie doktrynalnych i dogmatycznych przekonań.	Zmiana i opozycyjność, dążenie do transformacji społeczeństw kapitalistycznych i kolonialnych. Poszerzenie praw kobiet, idea równości płci, harmonia ekologiczna, prawa zwierząt. Niechęć do instytucji, które podtrzymują wartości i przekonania burżuazyjne (np. środki masowego przekazu, kościoły).	Racjonalność, dążność do naukowego wyjaśniania, czyli odchodzenie od tradycyjnego stylu myślenia. Sprzeciw wobec dogmatyzmu i irracjonalizmu, wobec przesądów. Ludzie mogą doskonalić swoje umiejętności i rozwijać się dzięki zdobywaniu wiedzy. Edukacja jako źródło postępu społecznego i historycznego.
model rodziny	Rodzina powinna podlegać ochronie, w razie konieczności należy ją wzmacniać. Skoro tradycyjna rodzina, tradycyjny sposób rozmnażania itd. sprawdziły się w próbie czasu, to powinny zostać podtrzymane. Człowiek jest zobowiązany odpowiedzialnością pokoleniową za przodków i przyszłe pokolenia. Paternalizm w rodzinie, w szkole: dzieci nie wiedzą, co jest dla nich dobre.	W radykalnej wersji odejście od modelu rodziny jako podtrzymania starożytnego podziału i hierarchii społecznej wynikającej z dążenia do przekazywania własności.	Prawa jednostki ponad prawami wspólnoty. Brak zobowiązania do zakładania rodziny, posiadania potomstwa, oczekiwania opieki ze strony dzieci w późnym wieku. Akceptacja nieformalnych związków, związków jednopłciowych, rodzica samotnie wychowującego dziecko i singla. Partnerskie relacje rodziców i dzieci.

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
system wartości	Człowiek jest samolubny i egoistyczny, chętnie daje upust swym okrutnym i antyspołecznym impulsom. Jako członek wspólnoty ma swoje prawa, np. posiadanie, ale również wynikające z tego obowiązki.	Człowiek to stworzenie społeczne, jest nastawiony na współpracę, nie rywalizację. Jego zachowanie bierze źródło nie z natury, ale jest determinowane wychowaniem.	Jednostka jest z natury samolubna, ale też samodzielna. To natura ukształtowała człowieka w taki sposób (darwinizm – silniejszy wygrywa).
	Człowiek pochodzi od Boga, powinien kierować się chrześcijańską moralnością. To ona tworzy tożsamość moralną i kulturową, konstituuje naród. Sprzeciw wobec pluralizmu moralnego. Tradycyjne instytucje, jak kościół, są potrzebne, bo zwiększają zaplecze poparcia społecznego. Media jako narzędzie racji stanu. Sprzeciw wobec antykoncepcji, aborcji, metod leczenia niepłodności typu in vitro, homoseksualizmu.	Człowiek jest skłonny do współpracy, towarzyski i racjonalny z natury, nie muszą skłaniać go do tego nakazy religijne. Własność rodzi żądzę posiadania, a to prowadzi do zepsucia moralnego.	Permisywizm, czyli przekonanie, że zakazy obyczajowe są niepotrzebne lub szkodliwe, a działania jednostek nie powinny być oceniane pod kątem obyczajności czy norm społecznych. Wolność praktyk religijnych. Dbłość o respektowanie praw człowieka. Akceptacja moralnej i kulturowej różnorodności, pluralizm poglądów. Akceptacja dla aborcji, homoseksualizmu, wolności seksualnej.
	System sprawiedliwości powinien być twardy i surowy, a prawo rygorystycznie egzekwowane. Popieranie długich kar pozbawienia wolności, także kary śmierci. Surowe prawo odstrasza potencjalnych przestępców. Akceptacja kar cielesnych, ważna rola dyscypliny i posłuszeństwa.	Podstawowa funkcja prawa to ochrona prawna pracowników przed kapitalistycznym wykorzystaniem.	Prawo pojmowane jako umowa społeczna. Optowanie za łagodnym systemem sprawiedliwości, respektowaniem praw człowieka, również przestępcy. Wolność jako brak zewnętrznych ograniczeń. Wolność poglądów i postępowania np. ze swoją własnością, swoim ciałem itp.

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
stosunki międzynarodowe	Pozytywne nastawienie do nacjonalizmu, ponieważ pozwala zachować status quo. Pochwała idei państwa narodowego, przywiązanie do terytorium, w skrajnej wersji także przejawiany trybalizm. Patriotyzm jest użyteczny, bo zapewnia poczucie tożsamości i przynależności, którego człowiek potrzebuje. Sprzeciw wobec europeizacji i integracji europejskiej, brak akceptacji dla wielokulturowości jako zagrożenia dla tożsamości narodowej, uprzywilejowany status kultury „gospodarzy”. Podkreślanie wagi posiadania odrębnej waluty narodowej. Wywoływanie poczucia dumy z własnego narodu, przejawianie gotowości do użycia wojska w obro- nie wartości narodo- wych.	Pozytywne nastawienie do rozwoju międzynaro- dowego i pokoju świato- wego. Akceptacja współ- pracy międzynarodowej i idei Europy regionów. Państwo narodowe może być narzędziem do osią- gnięcia egalitaryzmu, bo pozwala regulować życie ekonomiczne i społeczne obywateli.	Silny indywidualizm determinujący nastawie- nie ponadwspólnotowe. Racja istnienia państwa polega tylko na jego ochronnej roli, trzyma- jącej w ryzach samo- lubną naturę jednostek. Umowa społeczna, czyli poświęcenie kawałka swojej wolności w celu ustanowienia systemu opartego na prawie w strukturach ponad- narodowych, np. w Unii Europejskiej. Akceptowa- nie praw mniejszości, idei obywatela świata.
	NARÓD Podzielanie koncepcji narodu, którego spoiwem jest tożsamość etniczna i historia, wspólnota polityczna i terytorialna; przywiązanie do języka, religii, ojczyzny, trady- cyjnego sposobu życia. Ważna rola symboli w postaci flag, hymnów narodowych, minionych dni chwały.	NARÓD Międzynarodowe struk- tury są ponad narodo- wymi. W marksizmie: przekonanie, że społeczeństwo komunistyczne jest bez- klasowe i bezpaństwo- we, system produkcji towarowej zastąpi system nastawiony na zaspokoje- nie potrzeb ludzkich.	NARÓD Naród to wspólnota moralna, a nie polityczna (nie jest przywiązany do granic). Narody mają prawo do samostanowie- nia.

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
status władzy publicznej	INSTYTUCJE PAŃSTWA Autorytarność – władzę nad społeczeństwem sprawuje się niezależnie od jego zgody czy jej braku: to władza wie, co będzie dla społeczeństwa najlepsze (paternalizm). Podkreślanie roli dyscypliny, tłumienia opozycji i wolności politycznej. Sprzeciw wobec zasady subsydiarności – niechęć do samorządu, decentralizacji.	INSTYTUCJE PAŃSTWA Niechęć do państwowych instytucji jako środka ucisku klasowego, działającego w interesie kapitału przeciw interesom świata pracy. Zabezpieczenie praw.	INSTYTUCJE PAŃSTWA Podkreślanie wagi ograniczania rządu przez ramy konstytucyjne – konstytucja jako prawo nadrzędne. Sprzeciw wobec władzy despotycznej. Dążenie do wewnętrznej fragmentaryzacji władzy (władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza powinna być realizowana przez niezależne instytucje, co zapobiegnie zdobyciu władzy dyktatorskiej). Popieranie decentralizacji, samorządności i pluralizmu politycznego.
status obywatela	Dążenie do zachowania porządku społecznego. Brak poparcia i dla jednostki i dla państwa – przesunięcia poglądów w zależności od tego, które nastawienie ma uzasadnienia pragmatyczne. Akceptacja idei reprezentatywności władzy.	Popieranie demokracji oddolnej. Prawo obywatela do wolności rozumianej jako zaspokojenie potrzeb podstawowych: pożywienia, schronienia, afiliacji. Prawo obywatela do bezpieczeństwa ekonomicznego.	Samostanowienie jednostki i samorządność. Jednostka powinna korzystać z prawa, by bronić się przed państwem. Idea społeczeństwa obywatelskiego – mechanizmy kontroli rządu. Postulat przyznania praw wyborczych tylko dla obywateli posiadających własność. Uznanie demokracji jako zgody większości, prawo wyborcze dla kobiet.
	DEMOKRACJA Niechętnie nastawienie do demokracji jako systemu rządów sprawowanych przez masy kosztem mądrości i własności. Przekonanie, że dystrybucja mądrości w społeczeństwie	DEMOKRACJA Dążenie do poszerzania praw wyborczych przez przyznawanie ich kolejnym grupom, co daje szansę obalenia tradycyjnej władzy w drodze demokratycznych wyborów	DEMOKRACJA Rozdarcie ideologiczne: akceptacja prawa głosu mniejszości, z drugiej strony – obrona przed tyranią większości, demokracja jako tyrania większości, czyli biedoty, mas.

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
status obywatela	jest nierówna, paternalizm państwa – rządzący wiedzą lepiej. Postrzeganie rządzących przez przyzmat przywództwa, prawa do wskazywania drogi i inspirowania (wg przeciwników – przyczynia się do „infantyilizacji” społeczeństwa).	– pozytywne nastawienie do demokracji jako władzy większości. Akceptacja powszechnego prawa wyborczego, wyborów. Reformy to fasada, za którą ukrywa się rzeczywistą nierówność klasową i podtrzymuje ją.	Przekonanie, że to osoby wykształcone powinny decydować, co dobre dla państwa, nawet wbrew temu, co masy o tym myślą, wbrew woli niewykształconej, nierozumiejącej większości (elitaryzm).
model gospodarki	Własność prywatna jako źródło bezpieczeństwa. Popieranie gospodarności, czyli gromadzenia prywatnych oszczędności, inwestowania w nieruchomości. Własność prywatną należy chronić przed nieporządkiem i bezprawiem. Podzielanie idei własności pokoleniowej – własność jest odziedziczona po wcześniejszych generacjach, współczesne pokolenia mają obowiązek przekazania jej przyszłym pokoleniom, dlatego własność trzeba zachować i chronić. Posiadane rzeczy (ruchomości i nieruchomości) stanowią wyraz charakteru właściciela, są przejawem jego osobowości.	Własność prywatna jest niesprawiedliwa: bogactwo jest wytwarzane zbiorowym wysiłkiem, powinno należeć do wspólnoty, nie do jednostek. Postulat uspołecznienia własności. W stalinizmie narodziła się idea utożsamienia własności wspólnej z własnością państwa. Z nią związane są dążenia do nacjonalizacji – zwiększenia bezpośredniej kontroli państwa nad gospodarką. Poparcie dla likwidacji własności prywatnej lub jej zastąpienie przez wspólną własność środków produkcji. Idea gospodarki mieszanej: część przemysłu w rękach prywatnych, część jako własność publiczna.	Popieranie własności prywatnej. Akceptacja istnienia niewielkiej grupy posiadaczy wśród pozbawionych własności mas. Przekonanie, że na własność trzeba sobie zapracować – ciężka praca i talent pozwalają zdobyć bogactwo. Własność prywatna jest naturalna i właściwa, powinna zostać zachowana. Sprzeciw wobec dzielenia się wypracowanymi dobrami z innymi - ich sytuacja jest wynikiem folgowania swemu lenistwu.
	Prymat prywatnej przedsiębiorczości, ale także pragmatyczny i ograniczony interwencjonizm w celu utrzymania stabilności społecznej i hierarchicznego podziału.	Kolektywizacja państwa i centralne planowanie jako droga do zniesienia nierówności ekonomicznych. Krytyka liberalnego społeczeństwa wolnorynkowego, sprzeciw wobec	Popieranie koncepcji wolnego rynku – to samoregulujący się mechanizm. Każdy przedsiębiorca może sam decydować, co chce produkować i co zrobić z produktem.

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
model gospodarki	Rynek jest środkiem do wytwarzania majątku potrzebnego dla osiągnięcia szerszych celów społecznych. Jeśli interesowi narodowemu (czyli zachowaniu status quo) służy państwowa interwencja gospodarcza, ingerencja w ekonomię, wówczas wolność gospodarcza musi zostać ograniczona. Unarodowienie gospodarki (niekoniecznie nacjonalizacja).	kapitalizmu przemysłowego. Nacjonalizacja gospodarki, czyli przejęcie przez państwo środków produkcji w celu równego redystrybuowania. Dążenie do pozostawienia rolnictwa i drobnego przemysłu w rękach prywatnych, państwo reguluje „strategiczne sektory gospodarki”.	Jednostka ma absolutne prawo do używania swej własności jakkolwiek zechce. Kapitał ponadnarodowy, odrzucenie idei nacjonalizacji gospodarczej. Akceptacja idei kapitalizmu i konkurencji. Popieranie stosowania bodźców materialnych jako napędzających rozwój gospodarczy.
polityka budżetowa	Gotowość właścicieli prywatnych do zrzeczenia się części posiadanego majątku w imię odpowiedzialności – majątek i przywileje pociągają zobowiązania społeczne. Społeczeństwo jest hierarchiczne – należy kierować się zasadą <i>noblesse oblige</i> , która wyraża zobowiązanie arystokracji do honorowego i hojnego zachowania wobec posiadających mniejsze zasoby. Dobrowolne oddanie części zysku zmniejszy poczucie różnicy ekonomicznej i pozwoli zachować dominację posiadaczy.	Dążenie do egalitaryzmu ekonomicznego. Wyznanie zasady „podatki i wydatki” – pobieranie podatków od posiadaczy i rozszerzanie wydatków socjalnych. Popieranie redystrybucji bogactwa przez państwo opiekuńcze i systemu podatków progresywnych. Przyznawanie ludziom trwałych bodźców materialnych. Dążenie do podniesienia standardu życia biednych, majątni i silni będą obciążeni ciężarem ponoszonej pomocy.	Postulowanie maksymalnego niskich podatków (konceptja podatku liniowego). Przekonanie, że ciężary podatkowe blokują rozwój gospodarczy, efektywność gospodarczą. Ograniczanie sektora socjalnego – przekonanie, że przyczyną biedy jest lenistwo, a próba pomocy biednym, bezrobotnym, nieuprzywilejowanym jest błędem (jest sprzeczna z ideą darwinizmu). Akceptacja zasady: gdy jest duże bezrobocie, należy zwiększyć wydatki publiczne lub obniżyć podatki.
polityka	Organicystyczna wizja rynku pracy: niektóre klasy są po prostu ważniejsze dla istnienia społeczeństwa, wspólnoty, mają ważniejsze role	Pracownik przeciw pracodawcy. Zabieganie o poprawę sytuacji pracowników w ramach kapitalizmu: wyższe wynagrodzenia,	Dominująca zasada merytokracji. Mądrość zależy od wykształcenia, a także pochodzącego z natury talentu i włożonej ciężkiej pracy

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
polityka pracy (motywy, warunki)	biorą na swe barki większą odpowiedzialność i jako takie mają prawo do zajmowania wyższej pozycji w hierarchii. Podzielanie przekonania o paternalistycznej roli pracodawcy.	krótszy tydzień pracy, bezpieczniejsze warunki pracy, zwiększanie roli związków zawodowych. Przekonanie, że jednostki mogą działać z pobudek moralnych, a nie tylko materialnych (i nie z poczucia obowiązku) – chęć wniesienia wkładu w dobro wspólne, które wyrasta z solidarności lub poczucia odpowiedzialności za innych.	– to prowadzi do osiągnięcia osobistego sukcesu jednostki. Pracodawca ma prawo sam wybierać pracowników, jakich chce zatrudniać, kierując się zasadą maksymalizowania swojej korzyści. Zasada konkurencyjności na rynku pracy. Stymulująca wartość impulsów ekonomicznych.
usługi publiczne	Spółeczeństwo jest z natury hierarchiczne. Odrzucenie idei równości społecznej. Nierówność wynika z tego, że dystrybucja mądrości w społeczeństwie jest nierówna – niektórzy są mądrzejsi i ci są posiadaczami. Inni nie mają tej mądrości i dlatego pozostają niżej w hierarchii społecznej.	Równość społeczna to równość dochodu, równość pod względem warunków materialnych. Nierówność jest efektem niesprawiedliwego traktowania przez społeczeństwo, wykorzystywania biednych przez klasę posiadaczy.	Akceptacja dla równości szans jako równości wobec prawa, ale nie równości społecznej czy ekonomicznej. Istniejące nierówności społeczne są konsekwencją lenistwa (wtedy odpowiedzialność ponosi sam odczuwający biedę) lub braku talentu i potencjału (co jest z konieczności naturalne). Nierówność jest efektem obdarowania przez naturę.
	Państwo powinno zapewniać obywatelom minimum socjalne, ponieważ biedni są zagrożeniem dla ustanowionego porządku. Rozważne usługi publiczne to droga do konsolidacji (utrwalenia) hierarchii. Oferowanie szerokiego systemu zabezpieczeń społecznych oraz wydajnych usług publicznych.	Dążenie do rozszerzania opieki społecznej ze środków kapitalistycznego rynku. Trzeba dystrybuować bogactwo, żeby wszystkim jednostkom zapewnić realizację ich potrzeb: pożywienia, schronienia, afiliacji, opieki zdrowotnej – dążenie do egalitarności. Państwowy system ubezpieczeń społecznych	Państwo powinno jak najmniej ingerować w życie jednostki, rząd jest zobowiązany ograniczyć się do utrzymania porządku publicznego (który może być zagrożony przez naturalną drapieżność i egoistyczne zapędy niektórych), do ochrony własności i ochrony przed atakiem z zewnątrz, a także do

	Konserwatyzm	Socjalizm	Liberalizm
usługi publiczne		i emerytalnych, państwowe szkolnictwo, opieka zdrowotna, budownictwo komunalne, tworzenie grup zainteresowań.	wspierania jednostek w egzekwowaniu umów zawartych między nimi. Usługi publiczne, jak edukacja, służba zdrowia, ubezpieczenia społeczne i zabezpieczenia emerytalne powinny zostać sprywatyzowane.

ANEKS 3

DYCHOTOMICZNY SCHEMAT LEWICY I PRAWICY W WYMIARZE IDEOLOGICZNO-DOKTRYNALNYM

Tabela 1. Dychotomiczny schemat lewicy i prawicy w wymiarze ideologiczno-doktrynalnym

Wymiar ideologiczno-doktrynalny (polityka i ideologia)		
Lewica		Prawica
Dominujące wartości		
1	idea równości i sprawiedliwości społecznej (socjalizm)	akceptacja przez obywateli nierówności społecznych (kapitalizm)
2	zwolennik poglądów socjaldemokratycznych	zwolennik poglądów liberalnych
3	poparcie postmaterialistycznych wartości, indywidualizm i preferowanie modernistycznej koncepcji państwa	poparcie materialistycznych wartości, nacisk na posiadanie
4	relatywizm moralny	absolutyzm moralny, nacisk na tradycyjną moralność
5	wiara w możliwości ludzkiego rozumu	niechęć do radykalnych zmian, wynikająca z braku wiary w możliwość całkowicie swobodnego kreowania rzeczywistości społecznej przez człowieka
6	wiara w postęp	poparcie tradycyjnych wartości (poszanowanie rodziny, ojczyzny, narodu i państwa)
7	wrogość do establishmentu we wszystkich jego formach, jak również do urzędów, wyróżnień honorowych i innych symbolicznych przejawów dostojeństwa władzy	poparcie dla tradycyjnego porządku społecznego, zasada dziedziczności i uprawnienie z przedawnienia jako czynniki sankcjonujące instytucje społeczne
8	wrogość do wszystkich klas prócz proletariatu, zwłaszcza burżuazji	
9	upatrywanie źródła praw społecznych w prawie stanowionym przez państwo	upatrywanie źródła praw społecznych w prawie naturalnym (prawie boskim)
10		nacisk na sukces
11		przywiązanie do idei ładu i porządku publicznego

Tabela 1 (cd.)

Wymiar ideologiczno-doktrynalny (polityka i ideologia)		
Lewica		Prawica
Stosunek do religii		
12	hołdowanie postawom laickim i postulat rozdzielenia państwa od Kościoła (państwo świeckie)	światopogląd i postawy religijne – poparcie dla Kościoła i kościelnej etyki – kościół ważnym podmiotem sceny politycznej
13		dezaprobatą dla zjawisk charakteryzujących odchodzenie od tradycyjnych wartości chrześcijańskich (potępienie aborcji, silny nacisk na przestrzeganie norm obyczajowych)
Podjęcie do kwestii wolności jednostki		
14	orientacja na prawa człowieka (ze szczególnym uwzględnieniem praw mniejszości i grup upośledzonych)	nieprzywiązywanie wagi do praw człowieka
15	podkreślanie znaczenia praw i wolności obywatelskich	przywiązanie do wolności i autonomii jednostki (gwarancja indywidualnych praw jednostki)
Model polityczny		
16*	autonomia wolności wyboru i racjonalnej dyskusji zarówno przy podejmowaniu większościowych i demokratycznych decyzji politycznych, jak przy konstruowaniu krytycznej etyki i dokonywaniu przeobrażeń, decyzji nie wynikających ani z argumentów narzucanych przez władzę, ani z dogmatów, którym instytucje religijne nadają charakter charyzmatyczny i/lub tradycyjny	
17	wiara w demokrację, a przynajmniej w udział ludu w rządzeniu bądź w rządzie za zgodą rządzonych, preferowanie demokracji parlamentarnej: system parlamentarno-gabinetowy	poglądy autorytarne, silna władza wykonawcza: system prezydencki, półprezydencki, kanclerski
18		szczególny szacunek dla autorytetu państwa i prawa (państwo powinno być proste, twarde i skuteczne)

* W opracowaniu Godlewskiego wystąpił błąd w numeracji poszczególnych cech – nie wyróżniono punktu 16. Dla porządku wprowadzam korektę w numeracji.

Źródło: Godlewski 2008: 42–43.

Tabela 2. Dychotomiczny schemat lewicy i prawicy w wymiarze ustrojowo-gospodarczym

Wymiar ustrojowo-gospodarczy (państwo a gospodarka)		
Lewica		Prawica
Preferowany typ własności		
19	poparcie państwowej własności, środków produkcji i przedsiębiorstw	przeciwstawienie się państwowej własności środków produkcji i przedsiębiorstw, dominacja własności prywatnej
20	wiara we własność społeczną jako idealną alternatywę wraz z kontrolą państwa jako niezbędnym elementem osiągnięcia tego ideału	prymat własności prywatnej – własność prywatna rozumiana nie jako naturalne uprawnienie lecz jako niezbędny filar życia społecznego, często liberalizm gospodarczy
Rola państwa w gospodarce		
21	państwowa kontrola gospodarki i rynku ekonomicznego (gospodarka centralnie kierowana)	gospodarka wolnorynkowa, oparta na ograniczaniu roli państwa w zakresie kontroli rynku oraz przedsiębiorczości związanej z preferowaniem tzw. ortodoksji rynkowej
22	poparcie centralizacji władzy i administracji państwowej	poparcie decentralizacji władzy i administracji państwowej – postulowanie uproszczenia systemu administracji państwowej, systemu podatkowego, prawa
23	rozbudowa sektora publicznego oparta na procesie nacjonalizacji podstawowych narzędzi przemysłu	niechęć wobec ingerencji państwa w życie gospodarcze, ograniczenie sektora publicznego
24	silne zaangażowanie państwa w życie społeczne i gospodarcze	ograniczenie roli państwa w gospodarce wyłącznie do stwarzania systemu zachęt (bodźców) do podejmowania aktywności ekonomicznej
Preferowany model rynku		
25	ograniczona rola rynku: gospodarka mieszana lub społeczna. Ograniczenie prywatnej inicjatywy	wolna przedsiębiorczość, wolny rynek i gospodarka kapitalistyczna. Nieograniczona inicjatywa prywatna
26	socjalny model gospodarki rynkowej, oparty na elementach państwowej kontroli rynku, przy zachowaniu rozbudowanego sektora publicznego i opiekuńczych funkcji państwa	liberalny model gospodarki rynkowej oparty na zasadach wolnego rynku

Tabela 2 (cd.)

Wymiar ustrojowo-gospodarczy (państwo a gospodarka)		
Lewica		Prawica
Polityka podatkowa		
27	opowiadanie się za zwiększeniem obciążeń fiskalnych grup zamożnych w imię polityki zmniejszania nierówności	poparcie obniżenia wydatków publicznych i w ten sposób obniżenie podatków
28	rygorystyczna, progresywna polityka podatkowa wobec grup biznesu i najzamożniejszych warstw społeczeństwa	postulowanie maksymalnego obniżenia podatków – niski podatek liniowy
Polityka socjalna		
29	idea państwa opiekuńczego/socjalnego	idea państwa liberalnego
30	kontrola państwa nad szkolnictwem, lecznictwem i ważnymi zasobami naturalnymi	prywatyzacja sfery socjalnej (np. służby zdrowia i edukacji)
31	opowiadanie się za polityką ochrony przez państwo interesów grup słabszych i biedniejszych	
32	podkreślanie priorytetu zaspokajania podstawowych potrzeb każdego obywatela (ochrona zdrowia, prawo do wykształcenia, do mieszkania)	brak gwarancji zaspokajania potrzeb obywateli
33	redystrybucja dochodów zgodna z zasadą solidaryzmu społecznego, utrzymywanie rozbudowanych programów socjalnych opartych na formule redystrybucji dochodu narodowego i dążeniu do wyrównania dochodów obywateli	sprzeciw wobec rozbudowanej polityki socjalnej państwa, preferowane minimalne wydatki na cele publiczne i społeczne, akceptacja jedynie ograniczonych form solidaryzmu społecznego
34		rynek pracy oparty na zasadach wolnego rynku
Ochrona rynku		
35	interwencjonizm państwowy w celu pobudzenia wzrostu ekonomicznego i zapewnienia miejsc pracy	sprzeciw wobec nadmiernego interwencjonizmu państwowego
36	protekcjonizm gospodarczy i polityka celna skierowana na ochronę rodzimych producentów	„niewidzialna” ręka rynku – wolny przepływ towarów
37	utrzymanie dotacji i subsydiów (np. wobec rolnictwa i kultury)	
Rola związków zawodowych		
38	rozbudowana rola związków zawodowych	ograniczona rola związków zawodowych

Źródło: Godlewski 2008: 43–45.

Tabela 3. Dychotomiczny schemat lewicy i prawicy w wymiarze ustrojowo-gospodarczym

Wymiar społeczny (model społeczeństwa)		
	Lewica	Prawica
Porządek społeczny		
39	porządek egalitarny wynikający z określonego poglądu na sprawiedliwość społeczną	akceptacja nierówności społecznej i ekonomicznej, opowiadanie się za porządkiem hierarchicznym
Model społeczeństwa		
40	internacjonalizm, wiara w społeczeństwo ponadnarodowe. Opowiadanie się za ideą Europy regionów	nacjonalizm, wartości narodowe, afirmacja ojczyzny. Opowiadanie się za państwem narodowym, ideą Europy narodów
41	wiara w ideał społeczeństwa bezklasowego bez przywilejów, protekcji i zasady dziedziczności	
Preferowany model państwa		
42	poparcie dla kosmopolitycznych, a nie narodowych (polskich) wartości i kultury	poparcie narodowych (polskich) wartości i kultury
43	postulat uniwersalizmu, czyli popieranie procesu wchodzenia w międzynarodowe struktury polityczne oraz gospodarcze	niechęć do wchodzenia w międzynarodowe struktury polityczne oraz ekonomiczne wynikająca z obawy przed utratą tożsamości narodowej oraz uprawnień suwerennych
44	większe uwrażliwienie i przyjaźń międzynarodowa, akceptowanie pokoju i kwestii współpracy między narodami	
Kontrola społeczna		
45	nacisk na kolektywizm, przewaga wartości związanych ze współpracą i współdziałaniem nad wartościami związanymi z konfrontacją i konkurencją	indywidualizm – wyższość dobra jednostki nad dobrem społecznym
46	rozbudowany system kontroli, regulacji, norm, urzędów	
47	środki masowego przekazu powinny mieć prawa do publikowania wszelkiego materiału, który uważają za stosowny	opowiadanie się za regulacją treści rozpowszechnianych przez środki masowego przekazu w imię interesu publicznego

Tabela 3 (cd.)

Wymiar społeczny (model społeczeństwa)		
Lewica		Prawica
48		teorie powinności obywatelskich ujęte w kategoriach posłuszeństwa, legitymacji i czci, nie zaś w kategoriach umowy, zgody i sprawiedliwości
49		nacisk na restrykcyjność prawa
50	troska o przestępców, pacyfizm	dążenie do posiadania silnej zawodowej armii, policji, aparatu bezpieczeństwa
Stosunek do mniejszości		
51	równy status praw mniejszości	dyskryminacja mniejszości
52	preferencje dla mniejszości, dysydentów i dewiantów	niechętnie nastawienie do mniejszości i imigrantów, szczególnie kolorowych
53	proponowanie liberalnej polityki w zakresie aborcji, eutanazji, praw homoseksualistów	przeciwstawianie się liberalnej polityce w zakresie aborcji, eutanazji, praw homoseksualistów
54	tolerancja dla odmiennych, a jednocześnie wzbogacających życie społeczne poglądów	
55	wysoka wrażliwość na nowe ruchy społeczne i ich pacyfistyczne, ekologiczne i feministyczne postulaty	
Stosunek do kary śmierci		
56	opowiadanie się za zniesieniem kary śmierci	opowiadanie się za karą śmierci za ciężkie przestępstwa
Ekologia i ochrona środowiska		
57	poparcie ochrony środowiska nawet kosztem zmniejszenia wzrostu gospodarczego	poparcie wzrostu gospodarczego nawet kosztem pogorszenia stanu środowiska naturalnego
58	wysoka świadomość ekologiczna	niska świadomość ekologiczna
Model rodziny		
59	postrzeganie rodziny jako wspólnoty wolnych ludzi, apologia praw jednostki, wolność dzieci w rodzinie	rodzina o silnym autorytecie rodziców, dobro rodziny, odpowiedzialność rodziców za dziecko
Model edukacji		
60	szkoła laicka podporządkowana uczniom, instytucje edukacyjne podporządkowane państwu	szkoła z nauką religii, oparta o autorytet nauczyciela i wartości moralne

Źródło: Godlewski 2008: 45–46.